

VIGILIA

2023 március

FERENC PÁPA TÍZ ÉVE

AUSTEN IVEREIGH *Ferenc pápa és a hatalom megtérése*

TÖRÖK CSABA *Ferenc pápával az álmok forrásánál*

SOLYMÁRI DÁNIEL *Ferenc pápa menekültpolitikájának közeli olvasata*

KUZMÁNYI ISTVÁN *Ferenc pápa megítéléséről és gyermeki lelkületéről*

STAN CHU ILO *Ferenc pápa és Afrika*

Mit köszönhetek Ferenc pápának? BEER MIKLÓS, FABINY TAMÁS,

GLÓZER RITA, GÖRFÖL-TÓTH ANNA és HIBA GYÖRGY SJ *válaszai*

ÁDÁM PÉTER *Proust és az 1905-ös szeparációs törvény*

MARCEL PROUST *A székesegyházak halála*

Beszélgetés ANDREA RICCARDIVAL

VIGILIA 2023 március

Görföl Tibor FERENC PÁPA TÍZ ÉVE 193

FERENC PÁPA TÍZ ÉVE

Austen Ivereigh FERENC PÁPA ÉS A HATALOM MEGTÉRÉSE 194
Török Csaba FERENC PÁPÁVAL AZ ÁLMOK FORRÁSÁNÁL 205
Solymári Dániel FERENC PÁPA MENEKÜLTPOLITIKÁJÁNAK KÖZELI OLVASATA
(I. rész) 214

SZÉP/ÍRÁS

Géczi János OLVASÓ A KÖNYVET; HALLSTATT (versek) 226
Czigány György HŰSÉG; DÓM; SZOMJ (versek) 227
Fehér Enikő MINDADDIG, MÍG (vers) 227
Kiss László ELSŐÁLDOZÁS (novella) 228
Kálnay Adél AMI MARAD (vers) 231
Komálovics Zoltán KÖRÖZŐ PÁLYA (vers) 232
Papp-Sebők Attila (A KIÜZETÉS ELŐTT); (KITERÍTVÉ); (DÉDAPA) (versek) 233

KORTÁRS VERS KORTÁRS SZEMMEL

Vörös István A KETTÉVÁGOTT KÖPENY 234
Győrffy Ákos HAVAZÁS AMIENS-BEN 235
Tompá Zsófia HAVAZÁS AMIENS-BEN 236
Halmai Tamás BOLDOG NOMÁDOK 238

ESSZÉK

Ádám Péter PROUST ÉS AZ 1905-ÖS SZEPARÁCIÓS TÖRVÉNY 241
Marcel Proust A SZÉKESEGYHÁZAK HALÁLA 245

MAI MEDITÁCIÓK

Kuzmányi István FERENC PÁPA MEGÍTÉLÉSÉRŐL ÉS GYERMEKI
LELKÜLETÉRŐL 250

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Görföl Tibor ANDREA RICCARDIVAL 254

NAPJAINK

Stan Chu Ilo FERENC PÁPA ÉS AFRIKA 260

MIT KÖSZÖNHETEK FERENC PÁPÁNAK?

BEER MIKLÓS, FABINY TAMÁS, GLÓZER RITA,
GÖRFÖL-TÓTH ANNA és HIBA GYÖRGY SJ VÁLASZAI 263

SZÉP/MŰVÉSZET

Ruzsa György A JUGSZKAJA IKON ÉS A RIBINSZKI VÍZTÁROZÓ 269
Zalán Márk FESZÜLET A ZENECSATORNÁN 271

KRITIKA

Kemény István Szávai János: A KÖVET MINDEN KÖVET KÖVET 274
S. Ivancsics Evelin Szokol Réka – Szőnyi Szilárd (szerk.):
JEZSUITÁK MAGYARORSZÁGON 276

FERENC PÁPA TÍZ ÉVE

Görföl Tibor

Megválasztása óta Jorge Mario Bergoglio újfajta egyházi kultúra kialakításán fáradozik. Törekvése az első percektől fogva megnyilvánult egy sor külső jelenségben: 2013. március 13-án egyszerű fehér ruhában a legszokványosabb szavakkal köszöntötte az üdvözlésére összegyűlt embereket, nem költözött be a pápai lakosztályba, viseltes cipőben járt-kelt, és nem túl elegáns autókkal közlekedett. Utazásaiban csak tovább fokozódott sajátos lelkipásztori kultúrája, már csak azért is, mert már az első hónapokban olyan menekültekkel találkozott Lampedusa szigetén, akiket a legtöbben elkerülni igyekeztek. A ferenci kultúra írásaiban is ugyanígy megnyilvánul – nem csoda hát, hogy a világ számos helyén mérsékelt érdeklődést váltanak ki, hiszen valóban mélyreható átalakulást kívánnak meg azoktól, akik Krisztus tanítványainak és követőinek vallják magukat.

Annak a törekvésének, hogy a hatalom mentes legyen az úrhatnamságtól az egyházban, és ne lehessen gyakorolni az emberek nélkül, ma már konkrét neve is van: szinodalitásnak hívjuk. A világegyházban elindított szinodális folyamat azt célozza, hogy minden egyes helyi egyházban kiderüljön, hogyan látják saját helyzetüket és mit tartanak kívánatosnak a katolikus hívők, és szavuk elhatoljon azok füléig, akik döntéseket hoznak. A szinodális folyamathoz fűződő viszony csalhatatlan lakmuszpapírja a Ferenc pápához és újszerű egyházi kultúrájához fűződő viszony: akik kéréstlen-kelletlen vesznek részt a folyamatban, magával Ferencsel sem igazán tudnak mit kezdeni.

Az elmúlt öt évben a pápa legalább két hatalmas válságjelenséggel volt kénytelen szembenézni: az egyházban elkövetett szexuális bántalmazások botrányával és a koronavírus-járvánnyal. A két válság kezelése egyháztörténeti jelentőségű. Az első esetében az áldozatokat helyezte középpontba, és az „elleplezések kultúráját” az „Evangélium logikájával” ellentétesen nyilvánította. A második során a legteljesebb bezártság ellenére is felejtethetetlen megtestesítője lett annak a meggyőződésének, hogy az egyháznak ki kell lépnie az emberek tényleges életvilága felé, nem foroghat önmaga közül, elítélve másokat, önmagát pedig melodramatikus áldozatszerepbe helyezve.

Kár lenne tagadni, hogy az argentin egyházfőnek számszerűen viszonylag csekély, de annál hangosabb ellenzéke van. Ennek azonban nem sok jelentősége van: az egyház történetében minden egyes zsinat törésvonalakat alakított ki a hívő közösségben, és a Ferenc körüli törésvonalakban csak a II. Vatikáni zsinat által eredményezett törésvonalak meghosszabbodását kell látnunk. Mindig lesz olyan kisebbség, amely érzelmes nosztalgiával visszakívánja a múltat, de ahogyan nincs visszaút a zsinat előtti időkbe, az is joggal remélhető, hogy a Ferenc előtti állapotokba sem lehet már visszatérni.

Austen Ivereigh

1966-ban született,
 brit katolikus
 újságíró és esszéista.
 2006-ig Cormac
 Murphy O'Connor
 westminsteri bíboros-
 érsek hivatalának
 közkapcsolati
 igazgatója volt.
 2014-ben The Great
 Reformer [A nagy
 reformer] címmel
 életrajzot írt Ferenc
 pápáról, s 2019-
 ben Wounded
 Shepherd [Sebzett
 pásztor] címmel
 újabb életrajzot
 írt az egyházfőről.
 Magyarul is olvasható
 Álmodjunk együtt.
 Út egy jobb jövő felé
 (21. Század Kiadó,
 2020) című könyve,
 amelyben Ferenc
 pápával beszélget. E
 helyütt közölt írása
 eredetileg előadásként
 hangzott el január
 31-én Los Angelesben,
 és nyomtatásban itt
 jelenik meg először.
 Göröül Tibor fordítása

FERENC PÁPA ÉS A HATALOM MEGTÉRÉSE

A következők során „a hatalom megtéréséről” szeretnék beszélni, annak a meggyőződésnek az alapján, hogy mindaz, amit az elmúlt tíz évben Ferenc pápa végbevitt, nem csupán az egyházi tekintély és az egyházkormányzat reformját jelenti, hanem annál mélyebbre hatol. Reformjai olyan átalakulási folyamat eredményeként érnek be, amely az árral szemben halad, mert a hatalomról alkotott evangéliumi felfogáshoz tér vissza. Ferenc arra törekszik, hogy ismét szerephez jusson az egyházban a szeretetből végzett szolgálatban, a *ministeriumban* gyökerező hatalom, és ne a *potestas*, a jogi alapokon nyugvó tekintélyhez kapcsolódó hatalom legyen a mérvadó.

Ferenc pápa kezdettől ezt a célt tűzte ki maga elé, és már 2013-as beiktatási miséjén „bejelentette”, hiszen homíliájában pontosan arról beszélt, hogy a hiteles hatalom nem más, mint szolgálat. Ezt követően eltökélten és türelmesen haladt előre ezen az úton, arra törekedve, hogy meggyökeresítse ezt a fajta reformot az egyház életében, először a Vatikánban, majd a püspöki szinódusban, most pedig szinodális megtérésre hívta az egész egyházat. Ez a három reformfolyamat napjainkban összeér egymással, és rendkívül heves ellenkezésbe ütközik, ami annak jele, hogy valóban hatást kezdenek kiváltani. Amit idén Rómában láthattunk (a januári lázadások), pontosan ezt jelzi. Megdöbbenő, hogy a tiltakozások maga a pápai kormányzás ellen irányulnak.

Előadásom címe tavaly ötlött fel bennem, egy olyan könyv olvasása közben, amelyről a legtöbben hallottak: Moises Naim *The Revenge of Power* [A hatalom bosszúja] című könyvéről van szó, amely remekbeszabott leírását nyújtja a korunkban jelentkező újfajta politikának. Néhány évvel ezelőtt *The End of Power* [A hatalom vége] című első könyvében Naim a hatalom hanyatlásáról és szétzúzásáról írt, arról, hogy ma már nehezebb megszerezni és könnyebb elveszíteni. A *The Revenge of Power* egy olyan újfajta magatartásmintáról szól, amely révén ismét lehetséges a hatalom koncentrációja, mégpedig a populizmus, a polarizálódás és a *post-truth* jegyében. Ijesztő, hogy ez a fajta hatalomgyakorlás szerte a világon bevetté vált napjainkban, s különösen bajóslatú, hogy ez a fajta politika a demokráciát mímeli, noha valójában aláássa, s „választási autokráciát” hoz létre. Naim könyve megvilágító erővel mutatja be korunk jelenségeit, de választ már nem igazán nyújt, mindössze annyit hangsúlyoz, hogy óvakodnunk kell ettől a fenyegető veszélytől, s meg kell erősítenünk a szabadságelvű demokráciát, hogy ellen tudjunk állni neki.

Úgy vélem azonban, hogy az elmúlt tíz évben Ferenc pápa a hatalom megtérésére hívott minket. Tudom, hogy a pápa szerint minden megpróbáltatás és válság felkínálja a megtérés kegyelmét – „ahol pedig nő a veszély, közeledik a megmentő” (Hölderlin). Napjainkban, amikor szétzúródzik és hanyatlásnak indul a valódi tekintély, az egyháznak pontosan e kegyelem elfogadása a feladata, és saját forrásaiban és hagyományaiban rá kell találnia annak a megtérésnek a lehetőségére, amely erőt és bölcsességet tud nyújtani az emberiségnek. Ismét azt a hiteles hatalmat és tekintélyt kell képviselnie, amelyet Jézus tár elénk, s ezzel együtt rá is bíz

az egyházra. Ez a hatalom nem uralkodási vágy (*libido dominandi*), hanem szolgálat; isteni hatalom, az a hatalom, amelyről a Márk-evangélium negyedik fejezetében olvasunk – teremtő, életadó, gyógyító. Az a hatalom, amely fát növeszt ki az apró magból: amit a földművelésre berendezkedett társadalom könnyebben megért, mint a miénk.

A Márk-evangélium első fejezetében az emberek elképedve látják Jézust, aki hatalommal tanít, nem úgy, mint az írástudók. A tekintélyt jelölő angol *authority* és a latin *auctoritas* természetesen a meggyőzőerőre, a bizalom megnyerésének képességére utal, ám ugyanebből ered az angol *author* és a latin *auctor* szó is, amely azt a valakit jelöli, aki új dolgokat tud létrehozni, akinek alkotóereje van, sőt talán „növekedésre sarkall” (ha valóban ez a szó szerinti jelentése a kifejezésnek). Az egyháznak pedig az a feladata, hogy ezt az isteni hatalmat jelenítse meg, együttműködve vele: szolgálnia, gyógyítania, növekedésre sarkallnia és kibontakozáshoz segítenie kell. Ferenc pápa szemében a hiteles evangelizáció szempontjából kulcsfontosságú, hogy az egyház eleget tudjon tenni ennek a feladatának.

Meggyőződése szerint azonban az egyház az emberiségnek is így tud szolgálni. Közismert, hogy a püspöki szinódus megalapításának 50. évfordulója mondott beszédében úgy fogalmazott, „Isten pontosan a szinodalitás útját várja el a harmadik évezred egyházától”; arra viszont már jóval kevesebben emlékeznek, hogy az ezt megelőző mondat így hangzott: „A világ, ahol élünk, s ahol szeretnünk és szolgálnunk kell, a maga ellentmondásosságában is azt kívánja az egyháztól, hogy szorosabbra fűzze az együttműködést másokkal küldetésének valamennyi területén.” A beszéd végén pedig rámutatott, hogy „a szinodális egyház olyan, mint a nemzetek között felemelt jel (vö. Iz 11,12), abban a világban [...], amely sokszor kicsiny, de hatalommal rendelkező csoportokra bízva egész népek sorsát”. Az egyház megtérési és reformfolyamata tehát nemcsak a saját magának, hanem a világnak is javára válik, bár egyesek számára biztosan paradoxnak tűnik, hogy megtérése révén a katolikus egyház, a világ legrégebbi és legnagyobb intézménye az emberiség megújulását tudja szolgálni. Sokan nyilván csak mosolyognak ezen, mert nem tudják elképzelni, hogy a tekintélyelvű, hierarchikus struktúrájú, évtizedeken át visszaélésük közegül szolgáló és a visszaéléseket botrányosan eltussoló egyház bármit is tanítani tudna a világnak. De ha keresztény szemmel nézzük a dolgokat, hát nem valóban így kell lennie? Hát nem pontosan az egyház bűneiben és kudarcaiban rejlik-e az a kegyelem, amely a világ javát szolgáló megtérést és feltámadást tesz lehetővé?

Ferenc kétségkívül így gondolja, és ha nem tartjuk szem előtt ezt, nem értjük meg azokat a változásokat, amelyeket kezdeményez.

Ferenc pápasága számos forrásból táplálkozik, de elsődlegesen a 2007-ben Aparecidában tanácskozó latin-amerikai püspökök megkülönböztetési folyamatából: az egyházban sehol másutt nem értelmettek ilyen mélyrehatóan az idők jeleit. Az aparecidai tanácskozás rámutatott, hogy *cambio de época*, korforduló közepén járunk, s megpróbálta megérteni, hogy mi következik ebből a modern világban végzett egyházi evangelizációra nézve.

Az idők jelei

A hatalom kérdése kulcsfontosságú annak szempontjából, amit Aparecida a technológia hatalmába vetett hit következményének tartott. A *Laudato si'* kezdetű enciklika ezt nevezi technokrata paradigmának. Ebben a kontextusban összefonódik egymással a globalizmus és az individualizmus, a piacok növekvő hatalma és a „leselejtezés kultúrája”. Nem maga a technológia a probléma, hanem az a vele járó kísértés, hogy figyelmen kívül hagyjuk a határokat és korlátokat, ami pusztító következménnyel jár a természeti világra nézve, s éppúgy megnyilvánul a globalizált piacon, mint az intézmények hanyatlásában. A *Fratelli tutti*ban Ferenc azt a látéletet fejt ki, hogy bizonyos társadalmi és gazdasági erők felerősítik az embereket összefogó kötelékek felbomlási folyamatát, és sebezhetővé teszik a szegényeket. Ezért pedig ma már sokkal nehezebb valamely közösséghez tartozni.

A *Fratelli tutti* 2. és 3. fejezetében Ferenc arról beszél, hogy a technokrata paradigma szorításában a társadalmi kötelékek és az emberi kapcsolatok már csak meghatározott érdekek elérésének eszközeként jönnek számításba, nem pedig olyan közösségi célkitűzések közös megvalósítását segítik elő, amelyeket emberségünk alapján fogalmazunk meg.

Mit jelent ez az egyház küldetésére nézve? Először is azt, hogy az egyháznak határozottabban kell képviselnie a hatalomról alkotott evangéliumi felfogást, szembehelyezkedve a technokrata paradigmával. Más szóval: az egyház evangelizációs tevékenységének hitelességét aláássa, ha az egyház szövetséget köt a világi hatalommal. Másodsorban az egyháznak az a küldetése, hogy olyan folyamatokat indítson el, amelyek kollektív szubjektum, közösség, összetartó nép kialakulását eredményezik, Krisztus közvetítésével: meg kell hallgatnunk egymást, találkozunk kell egymással, irgalmasnak kell lennünk egymás iránt.

Csakhogy az egyházi struktúrák javarészt egy olyan korábbi időszakban jöttek létre, amelyben a hitet intézmények, szabályok és kulturális instanciák révén adták tovább, s az intézmény állt a középpontban, amelyet jogi szinten a tanítást előadó és törvényt adó hierarchiával és a klérussal azonosítottak.

Aparecidában Bergoglio (szentignáci színézettel) azzal járult hozzá a megkülönböztetési folyamathoz, hogy igyekezett rámutatni: a történelmi változások következtében az egyház számos helyütt, különösen a jó módú Nyugaton marginális helyzetbe került, amikor a szekularizálódással és a megváltozott körülményekkel szembesült. Az egyház nem maradt közel a Vőlegényhez, és nem engedte, hogy Jézus átvezesse ezeken a folyamatokon, hanem ahhoz ragaszkodott és azt próbálta helyreállítani, amit már elveszített, így pedig szem elől tévesztette Krisztus középponti jelentőségét: akárcsak Péter apostol, aki a bárkából kilépett a viharos tengerre, de nem Jézusra szegezte a tekintetét, hanem a hullámokat fűrkészte. Ezért állítja Bergoglio, hogy az egyház önmagára figyelt (Szent Ágoston kifejezésével élve *curvatus in se* lett), s inkább az intézmény megőrzésére törekedett, mintsem az evangelizálásra, ezért pedig eltávolodott az emberektől.

Ferenc pápasága olyan átmeneti korszakkal szemben határozta meg a saját helyzetét, amelyben az egyház struktúrája és gondolkodásmódja mintha szembehelyezkedett volna a szükséges átalakulásokkal. A kor-

szakváltozást talán Tomáš Halík cseh próféta és esszéista mutatta be a legjobban. A *kereszténység délutánja. Bátorság a változásra* című könyvének már a címe is arra utal, hogy új korszak köszönt be: az első évezred a kora reggelnek feleltethető meg a kereszténység történetében, a második nagyjából a késő délelőttnek, majd délben, most, a 3. évezred elején napfogyatkozásra kerül sor, mielőtt beköszöntene a délutáni világosság: kiürülnek a templomok és a szemináriumok, előregednek az egyházközségek, kevesen járulnak szentségekhez, és így tovább. A válság azonban a hitelesség és a tekintély területén is jelentkezik, akárcsak abban, hogy mélyreható megosztottság alakul ki az egyházban. A tekintély hitelességi válságának egyik jele Halík szerint, hogy azok, akik a tanítóhivatal Ferencsel versengő őreinek tartják magukat, negatívan viszonyulnak az egyházfőhöz.

Valójában hatalmi játszmák zajlanak, s a tekintélyről folyó vitáknak lehetünk tanúi. Ferenc pápa vita fölött álló morális tekintély a világban, akit az egyházon belül és kívül egyaránt sokan szeretnek, ellenfelei azonban soha nem tapasztalt megvetéssel sújtanak. Halík a jeleket veszi számba: a papi szerep válságát, amelyre nem fog megoldást jelenteni, ha női diakónusokat pappá vagy nőket diakónussá szentelnek – a válság ugyanis sokkal mélyebbre nyúlik. Szintén fontos tényező a szexuális bántalmazási botrány öröksége, amelynek hasonló súlya van, mint a reformáció előtt a búcsúkkal kapcsolatos válságnak.

A válságban az a kegyelem rejlik, hogy miközben napvilágra kerül bűnünk és szegyenünk, alázatosan megnyílhatunk a megtérés lehetőségére. Ebben az esetben azt jelenti a válság, hogy egyszerre tárul fel a hatalom romlottsága (a klerikalizmus, a triumfalizmus, a hatalmi manipulációk, a visszaélések, és más hasonló) és ennek a hatalomnak az üressége: az, hogy ennek a hatalomnak nincs igazi alapja, nincs valódi tekintélye: ahogyan a Márk- evangélium első fejezetében említett írástudóknak sincs. Az egyházi tanítás közönybe ütközik; lefekteti a törvényt, de senki nem tartja be. A megtérés kegyelme azt jelenti, hogy felismerjük: a valódi hatalom, amelyet Isten az egyháznak adott, nem azonos ezzel a hatalommal. Az egyház hatalmával és szegénységével foglalkozó 1964-es könyvében Yves Congar előre látta, hogy az egyház vissza fog térni abba a helyzetbe, amelyben Konstantin előtt létezett a pogány világban, s azt is tudta, hogy miközben semmilyen értékes dolgot nem veszítünk el, amit a történelem során szereztünk, „*a hatalom gyakorlásának teljességgel evangéliumi formáit* fogjuk helyreállítani abban az új világban, amelyben akarata szerint szolgálnunk kell Istent”.

Ferenc egész pápasága idején ezeket a „teljességgel evangéliumi formákat” állítja elének, már említett beiktatási miséjétől fogva. 2022 augusztusában az újonnan kreált bíborosoknak azt mondta, hogy az egyházi hivatal nem kiváltság, hanem felelősség, s az „Evangéliumról tanúságot tévő stílust” kíván meg. Ennek belső magva az alázat, mivel a világmindenségben a hiteles hatalom Istené, a Szentléleké, a teremtő és szeretetteli erőé; az egyházban pedig a tekintély mindig képviseleti jellegű – vagyis az Istentől eredő hatalomban részesedik, abban a hatalomban, amely életet ad és gyógyít.

Félreértés ne essék: szó sincs róla, hogy búcsút kellene intenünk a jogi természetű hatalomnak, amely törvényeket alkot és kér számon, hiszen

minden intézményben szükség van efféle hatalomra. Tagadhatatlan viszont, hogy a jogi természetű hatalom (a *potestas*) másodlagos a szolgálatként gyakorolt hatalomhoz (a *ministeriumhoz*) képest. Jézus sok-sok időt fordított arra, hogy türelmesen rávegye tanítványait a kettő közötti különbségre, s azt kérte tőlük, hogy a másodikat tegyék magukévá.

A technokrata paradigma nézőpontjából ez persze gyengésnek tűnik; és való igaz, hogy sebezhető, s ezért a kereszténység története során olyan testvéri közösségeket hozott létre, amelynek tagjai segítik és szolgálják egymást. Ám paradox módon ez a világmindenség igazi hatalma, magának az életnek az ereje, amely növekedésre sarkall. Isten hatalma, s hivatása szerint az egyháznak ezt kell közvetítenie. Isten hatalmában nincs hiányosság, és nincs semmi, amire rászorulna; a semmiből és szeretetből teremt, ezért pedig valódi igényeinket szolgálja, nem az érdekeinket. A teremtmények szabadok arra, hogy önmaguk legyenek, és Isten dicsősége a teljességgel élő ember. Mivel Isten hatalma az emberek között vesz lakást, társául szegődik az embereknek, és részt ad nekik önmagában, ezért olyan kollegiális és konzultatív jellegű, részvételen alapuló és megkülönböztetést gyakorló kormányzati formát tesz szükségessé – vagyis olyat, amelyet szinodális jellegűnek nevezhetünk.

Ennek alapján érthető, hogy az egyházi hatalom akkor romlik meg, ha az isteni tekintély közvetítésére hivatott tekintélyt (a vallási tekintélyt) valaki a saját (hatalmi, presztízzsel összefüggő, egészségügyi) érdekeinek kielégítésére használja fel. Henri de Lubac „lelki világiasságnak” nevezi ezt a jelenséget, s Ferenc sokszor idézi tőle azt a megállapítást, hogy ez a legrosszabb, ami történhet az egyházzal.

Ezt a romlást Bergoglio/Ferenc a *közvetítő* és a *közbevetett* instancia megkülönböztetésével fejezi ki. Az előbbi a kapcsolatot szolgálja, az utóbbi önmaga malmára hajtja a vizet a kapcsolat kárára. A kettő közötti különbség megfeleltethető a pásztor és a klerikalista kettősségének. A klerikalizmus nem egyszerűen csak tekintélyelvűséget jelent, hanem a lelki világiasság azon formáját alkotja, amelynek esetében az egyházi intézmény mintegy élőszködik Isten népén: mintha a nép létezne az intézményért, nem pedig fordítva.

Ez a látélet pontosan kifejeződik Ferencnek 2018-ban a visszaélési válság kapcsán írt leveleiben, főként a chilei egyházhoz intézett levelében. E szövegek szerint az egyház önmagát helyezte középpontba, nem pedig Krisztust, s ennek következtében eltávolodott az emberektől.

Az elsivárosodás, amely annak következménye, hogy az egyház Krisztus helyett önmagát állítja a középpontba, jól megfigyelhető abban, ahogyan a tekintélyhez és a hatalomhoz viszonyul. Amikor félünk és szorongatott helyzetbe kerülünk, mindenáron rendet akarunk teremteni – ugyanígy a félelemtől, nem pedig a Lélektől vezérelt egyház is óhatatlanul tekintélyelvű lesz. Úgy véli, kívülről támadják, s ezért védekezésre rendezkedik be, szakítva az evangelizációval és a misszióval, mivel elsősorban attól retteg, hogy beszennyeződik, és „megadja magát a modernitásnak”. Jogi horizonton értelmezett intézménnyel azonosítja az egyházat, vagyis a hierarchiával és a klérussal, s az intézmény hírneve foglalkoztatja. A hatalom érdekli, amelyet személytelen módon gyakorol, s ezért nem lehet felelősségre vonni. Mivel áldozatnak tartja magát (fel-

panaszolja a szekularizálódást, azt, hogy már alig tiszteli valaki), elítél és váddal illet sokakat, ahelyett, hogy a megkülönböztetést gyakorolná és reformokat vezetne be. Moralizálni kezd, vagyis erkölcsi előírásokkal azonosítja a hitet, amelyet erkölcsi vesszőparipáira korlátoz, nem pedig az egyszerű emberek igényeiből indul ki. Elszakad a hívők hitérzékétől, képtelen párbeszédet folytatni, mivel úgy véli, hogy az ő birtokában van a hatalom. Savanyú az ábrázata és szomorú, elvont dolgokat szajkóz, és nem ismer irgalmat, így hát képtelen az evangelizációra, hiszen az evangelizálás örömmel közvetíti Isten szeretetét és irgalmát.

Tavaly jelent meg a *Praedicate Evangelium*, a római kúria működését szabályozó új apostoli konstitúció, amely hosszú éveken át folytatott tanácskozások és reflexiók gyümölcse. Szembeötlően eltér II. János Pál 1998-ban megjelent *Pastor bonus*ától, már eleve a címében is. A *Pastor bonus* ugyanis a „római kúria” számára készített apostoli konstitúció, a *Praedicate Evangelium* viszont „a római kúria és a világban végzett egyházi szolgálat” számára készült.

A *Pastor bonus* bevezetésének szinte valamennyi cikkelye a hit és az egyházfegyelem egységének megőrzését helyezte előtérbe. A *communio*t azonosnak tartotta az egységgel, amely a kúriának „megőriznie, védelmeznie, őriznie és előmozdítania” kell, mégpedig jogi eszközökkel, oly módon, hogy valamiféle végrehajtó szervként foglal helyet a pápa és a helyi egyházak között. A *Praedicate* szerint ellenben a kúria célja azonos az egész egyházzal bízott küldetés céljával: szavakkal és tettekkel az irgalomról kell tanúságot tennie. Ez a küldetés Isten egész népének sajátja, s az egyház erről tesz tanúságot a maga *communio*jával, amely annak köszönhetően jön létre, hogy a hívők, a püspökök és a pápa meghallgatja egymást, és közben mindannyian a Lélek szavára figyelnek; az egység gyűjtőpontja pedig a pápaság. A *Praedicate* értelmében a kúria közvetítőszerepet tölt be. 1. cikkelye szerint a kúria „helye nem a pápa és a püspökök között van, hanem mind a pápa, mind a püspökök teljes szolgálatára van”, ezzel pedig lehetővé teszi, hogy a helyi egyházak megosszák egymással értékeiket. A *Praedicate* hosszan beszél a helyi püspökök *ad limina* látogatásáról, amely alkalmat biztosít a párbeszédre és az eszmecsere; Ferenc pápasága alatt már hosszú évek óta erre is kerül sor a Vatikánban.

Sok egyéb változás is említhető: nem találkozunk már elmarasztalásokkal és eretnekségekre kimért elítélésekkel. A szabadság légköre uralkodik; nyílt párbeszéd zajlik Rómában. A Vatikán csak ritkán ad ki dokumentumokat, és akkor is csak hosszas egyeztetések után. Még a tisztán jogi rendelkezések (például a tridenti rítus alkalmazását szabályozó *Traditionis custodes*) is kollegiális reflexió gyümölcsei, amelyeket a püspökökkel folytatott világméretű egyeztetés előz meg. És a pápai szolgálat Ferenc-féle gyakorlása természetesen tudatosan mások szolgálatának fontosságát domborítja ki. A pápa nyitott, megközelíthető, közel van az emberekhez, közvetlenül kommunikál, és mintha mindenki előtt tárva lenne az ajtaja. Nyoma sincs a mindenható magántitkároknek – senki sem hallott arról, hogy magántitkárai lennének Ferencnek. *Wounded Shepherd* [Sebzett pásztor] című könyvemben bemutattam, hogy ezzel lebomlott a Vatikán udvari jellegű, közbeékelte instanciákra alapozott kultúrája. A változás lényege pozitív előjellel úgy fejezhető ki, hogy az egyház struktúráiban és

**A hatalom
megtérése
Ferenc idejében**

kormányzatában „Isten stílusát” próbálja érvényesíteni Ferenc – vagyis a kedvességet, a közelséget és a megközelíthetőséget.

A reform azonban nemcsak a Vatikánnak szól. A római egyházmegye számára készített új alkotmány, a január elején megjelent *In Ecclesiarum Communione* az irgalmas szamaritánusra utalva olyan missziós megtérésről beszél, amely révén az egyház fel tudja kínálni az embereknek Isten irgalmát és szeretetét, s ehhez arra van szüksége, hogy szinodális megtérésen menjen keresztül, tevékeny szerepet biztosítva minden megkeresztelt embernek. Ez pedig nélkülözhetetlen egy sor egyéb változáshoz: az egyház életének minden szintjén konzultációs testületekre van szükség, s minden plébánián létre kell jönnie pasztorális tanácsnak; a püspököknek biztosítaniuk kell a lehetőséget arra, hogy mindenki elmondhassa a véleményét, azaz döntéshozatalukban meghatározó jelentőséget kell tulajdonítaniuk a megkülönböztetésnek.

Mindennek mélyén az egyházi cselekvés újszerű megítélése rejlik: már nem a klérus körében meglévő jogi *potestas*-ba vetett szemipelagiánus bizalom a döntő, hanem a Lélek hatalma iránt tanúsított bizalom, amely abban fejeződik ki, hogy az egyházi hivatal viselői készek találkozni másokkal és készek a minden megkeresztelt ember bevonásával végzett megkülönböztetésre. A *Praedicat*-ban Ferenc kifejezetten hangsúlyozza, hogy ily módon a reform ahhoz tér vissza, ami az ősegyház idején volt szokásban: a reform azt célozza, hogy „hívók közössége a lehető legteljesebben átélhesse azt a missziós közösséget, amelyet az apostolok az Úr földi életének idején tapasztaltak meg, majd pünkösöd után az első jeruzsálemi közösség is a Szentlélek hatására”.

Megítélésem szerint ez a megállapítás kulcsfontosságú a hatalom Ferenc-féle átalakításának megértéséhez. Nem új kormányzati stratégiákat vagy új struktúrákat fektet le (noha a hatalom átalakításához ilyenekre is szükség van), hanem teret kíván adni a Szentlélek egyházban végzett cselekvése számára, mégpedig a megkülönböztetés gyakorlása által. A megkülönböztetés pedig türelmet igényel: meg kell várni, amíg kitisztul a kép.

Könyveimben két példa segítségével érzékeltetem ezt a magatartásmódot. A *Wounded Shepherd* lapjain azt mutatom be, hogyan vezette át Ferenc az egyházat a visszaélési botrány nehézségein 2018-ban; az *Álmodjunk együtt* lapjain azt, hogyan vezette át a pandémia nehézségein 2020-ban. Mindkét esetben a megfigyelés-megkülönböztetés-cselekvés három fokozata szerint járt el: szembenézett az igazsággal (megfigyelés); észrevette a megtérés kegyelmét és rámutatott, hogy mi akadályozza meg e kegyelem elfogadását (megkülönböztetés); majd ennek alapján a megtérés kegyelmét lehetővé tévő folyamatokat indított el (cselekvés).

Noha Ferenc kezdettől fogva törekedett a püspöki szinódus reformjára, úgy vélem, kijelenthető, hogy a 2018. évi visszaélési válság megerősítette abban a meggyőződésében, miszerint a szinodalitásnak immár Isten egész népére ki kell terjednie. Ez a szinodális megtérés két szakaszra osztható. Az első szakasza 2014-től 2019-ig tartott ekkor került sor a családról rendezett két szinódusra, az ifjúsági és az Amazóniával foglalkozó szinódusra. Ekkor elsősorban a püspöki szinódus reformja állt előtérben, az a szándék, hogy a szinódus a kollegiális kormányzás hiteles formáját valósítsa meg (a püspökök kollégiumának kell kormányoznia az egyházat a pápával és

a pápának alárendelődve), és olyan egyházi megkülönböztetést végezzen, amely révén a püspökök valóban számot tudnak vetni a legfontosabb lelkipásztori problémákkal. Valamennyi szinóduson olyan módosításokat hajtottak végre, amelyek jobb feltételeket biztosítottak a megkülönböztetéshez (csöndet iktattak be a felszólalások közé, több időt szántak a kiscsoportos beszélgetésekre). Ily módon Ferenc alkalmat adott a püspököknek arra, hogy megtapasztalhassák a szinodalitást.

A második szakaszban az volt a cél, hogy a szinódus konkrét formába öntse azt a *Lumen gentium* 12. pontjában kifejeződő meggyőződést, hogy az egyház hite az egész nép Istennel való találkozásából fakad, s az egyház tanítóhivatalának szüntelenül párbeszédet kell folytatnia a nép megélt hitével, a hívők hitérzékével, akikre a Lélek kiárasztotta ajándékait. 2018-ban Ferenc több olyan levelet írt (a chilei egyháznak, majd Isten egész népének), amelyben lényegében azt mondja, hogy az egyház megtérése elképzelhetetlen, ha Isten egész népe nem vehet részt tevékenyen az egyházi életben.

2018-ban két kulcsfontosságú dokumentum jelent meg: a Nemzetközi Teológiai Bizottság szinodalitásról szóló dokumentuma és az *Episcopalis Communio*, a szinódusokat szabályozó új dokumentum, amely szerint a püspöki szinódusnak egyre nagyobb szerepet kell kapnia Isten népének meghallgatásában, a szinódus nem különül el a hívők közösségétől, hanem az egész közösséget megszólaláshoz engedi, s a püspököknek úgy kell előadniuk tanításukat, hogy előbb figyelmesen meghallgatják a hívők közösségén keresztül beszélő Lelket. 2020-ban a pápa meghirdette a szinodalitásról szóló szinódust, amelynek készületei eredetileg 2021 és 2023 zajlottak volna, de aztán 2024-ig meghosszabbították – ez a legnagyobb szabású konzultációs és megkülönböztetési folyamat a II. Vatikáni zsinat óta, de immár az egyszerű hívők is tevékenyen részt vesznek benne.

Mindennek alapján olyan kép kezd kirajzolódni a hatalomról, amilyen Szent John Henry Newman szeme előtt is lebegett: a „conspiratio fidelium et pastorum”, a hívők és a pásztorok „közös lélegzése”, amelynek során mindannyian közösen figyelnek a Lélekre. A szinodalitásról szóló szinódus arra törekszik, hogy az egyház tanítói tekintélyét ismét kapcsolatba hozza a hívő emberek hitérzékével. Nem csupán oly módon, hogy tanácskozássra hívja Isten egész népét, hanem úgy, hogy a világ valamennyi egyházmegyéjében olyan testületeket alakít ki, amelyek keretében a hívők tevékenyen részt vesznek a megkülönböztetési folyamatban.

A kontinentális szakasz dokumentuma, amely Izajás könyvének 54. fejezetére utalva a „Tágítsd ki sátrad terét” címet viseli, olyan képet fest elénk a szinodális egyházzal, amely az egyes országok szintézisei nyomán alakult ki: világméretű konszenzusra van szükség azzal kapcsolatban, hogy egységbe kell fognunk különbségeinket és sokféleségünket, mert csak így lehetnek termékenyek, és csak így kerülhető el a steril polarizálódás; a felülről hozott döntések helyett megkülönböztetési folyamatok révén kell megoldanunk a problémákat; és el kell fogadnunk, hogy összetett helyzetekben élünk, amelyek párbeszédet kívánnak.

Az egyház megkérdezte Isten népének véleményét, és azt a választ kapta, hogy mélyreható változásokra van szükség, olyanokra, amelyek a II. Vatikáni zsinat egyházzal kapcsolatos látásmódját tükrözik. Isten

népének üzenete teljesen alátámasztja azt a látéleletet, amelyet az *Evangelii gaudium*ban nyújt az egyházzól Ferenc: az egyház nincs közel az emberekhez, nincs meg benne a Jézusra jellemző közelség. A hívő emberek egyértelműen elutasítják az élettől eltávolodó, centralista, tekintélyelvű és klerikalista hozzáállást, s másféle egyházi viszonyulásra vágnak, olyanra, amely a szinodalitás fogalmában fejeződik ki: együttműködésre, részvételre, párbeszédre, meghallgatásra, megkülönböztetésre, a felelősség megosztására. Aki elolvassa az egyes országjelentéseket, óhatatlanul azt látja, hogy a Lélek egyértelmű üzenetet fogalmaz meg Isten népén keresztül. És a püspökök kapcsolódni kívánnak ehhez az üzenethez.

A világ elé állított mérce

Gondoljunk csak bele: a következő konklávé a történelem legnagyobb méretű konzultációs folyamat tudhatja majd maga mögött – amely az Apostolok Cselekedetei óta talán a legékesebb példája annak, hogyan gyökerezethető meg az egyház tekintélye a hívők hitérzékében.

Az egyház szinodális megtérése óhatatlanul felveti a kérdést: mi történne, ha a politika is ilyen lenne? Mi lenne, ha a demokráciában is megjelenne az a másokat meghallgatni kész figyelem, amely már egy ideje teret követel magának az egyházban?

Ferenc pápa gyakran szóba hozta a politikai napjainkban észlelhető válságát: a kormányok elidegenednek az emberektől, a populizmus eszközként használja fel a közvéleményt saját hatalmának biztosítására, de valójában nem az emberek érdekeit szolgálja. Szeptemberben tett kazahsztáni útja során úgy fogalmazott, hogy a demokrácia „a legalkalmasabb formája annak, hogy a hatalmat az egész nép, nem pedig csak egy kicsiny csoport szolgálatába lehessen állítani”. Hozzátette azonban, hogy a demokrácia formájának az emberek konkrét szolgálatában kell testet öltenie: „olyan »jó politikává« (*política grande*) kell válnia, amely az emberek meghallgatásából és legitím igényeik kielégítéséből fakad”. Enélkül a demokrácia nem több külsőségek halmazánál, és az áll elő, ami egyre inkább meghatározza a politikát: a liberális technokrata kormányzatok és a nacionalista-populista rezsimek közötti ingamozgás.

Ferenc pápa szerint a liberális technokrácia és a populizmus egyaránt attól a hiányosságtól szenved, hogy az emberek nem lehetnek tevékeny és elkötelezett szubjektumok. Az úgynevezett „népi mozgalmakhoz” intézett beszédeiben rendszeresen kiemelte, mennyire fontos, hogy az emberek önszerveződők legyenek, s azt állította, hogy a demokrácia csak akkor menekülhet meg, ha nyitott lesz a civil mozgalmakra. 2014-ben például úgy fogalmazott, hogy „a társadalom jövője nehezen képzelhető el, ha emberek jelentős csoportjai nem játszhatnak tevékeny szerepet a társadalomban, s ez a társadalmi részvétel jóval többet nyújt, mint a demokrácia formális folyamatai”. Ezzel összhangban az *Álmodjunk együtt* lapjain újfajta politika kialakítását sürgeti.

Ez pedig azt jelenti, hogy amint az egyháznak vissza kell helyeznie jogaiba a hatalomról alkotott evangéliumi felfogást, mert máskülönben nem tudja végezni evangelizációs tevékenységét a mai világban, úgy a politikának is „rehabilitálnia” kell, ha választ akar adni korunk összetett és egymással összefüggő kihívásaira. Mindkét esetben újfajta vezetési stílusra van szükség: a vezetőknek és a pásztoroknak lehetővé kell tenniük a különböző csoportok közötti párbeszédet, s valóban az

emberek érdekeit kell szolgálniuk. A *Laudato si'* számos ponton bírálattal illeti, hogy a politikai vezetők nem tudnak eleget tenni ennek a feladatnak. A *Fratelli tutti*, amely részben a nacionalista populizmus ellen íródott, olyan politika képét festi meg, amelynek az a legfontosabb feladata, hogy „találkozási folyamatokat hívjon életre, olyan folyamatokat, amelyeknek köszönhetően az emberek el tudják fogadni a különbségeket” (217). Erről szól a *Fratelli tutti* egész 5. fejezete, amely az *Evangelii gaudium* 205. pontját fejt ki, ahol Ferenc azért fohászkodik, hogy „az Úr adjon nekünk több olyan politikust, akit valóban zavar a társadalom, az emberek, a szegények helyzete”.

Végezetül szeretnék visszakanyarodni Moises Naim *The Revenge of Power* című könyvéhez. Ha a populizmus, a polarizálódás és a *post-truth* jelenti a legnagyobb veszélyt az alkotmányos demokráciára, akkor hogyan lehetne elképzelni a hatalom megtérését ezek között a körülmények között?

A populizmus úgy szerzi meg a hatalmat, hogy manipulálja az emberek félelmeit és aggályait, s manicheus módra korrump elitre és nemes népre osztja fel a társadalmat, miközben a populist vezető a nép akaratának megtestesítőjeként állítja be magát, aki megvédi az embereket egy sor elképzelt ellenségtől, s olyan retorikát használ, amely démonizálja azokat, akik az általa felhúzott falak másik oldalán vannak. Ferenc pápa mind az egyház, mind a polgári társadalom szempontjából abba veti reményét, hogy az egyszerű emberek is tevékeny szerepet kaphatnak, mert tudatára ébrednek méltóságuknak és készek lesznek felelősséget vállalni. A szinodális beszámolókból pontosan megfigyelhető, hogy az emberek kezdenek öntudatra ébredni, de a pápa szélesebb körben is észleli a jelenséget, azokban a változási folyamatokban, amelyek a pandémia hatására indultak meg. Olyan szervezett közösségek lebegnek a szeme előtt, amelyek mások meghallgatásán és megkülönböztetésen alapuló szinodális folyamatokból alakulnak ki.

A polarizálódás azok politikai stratégiája, akik egy sor megosztó kérdésben kétpólusú erőteret alakítanak ki, gyakran hamis kettősségek alapján, s arra kényszerítik az embereket, hogy válasszanak a két pólus között, azaz nem hagyják, hogy középút mellett döntsenek. Azt állítják, hogy a korlátozott erőforrások versengésre készítetnek, s ezért van, amit fel kell áldozni. Nem véletlen, hogy pontosan korunk nacionalista populistái tartanak a legjobban Ferenc pápától, akit meg is vetnek: az olasz Salvini, a brazil Bolsonaro, az amerikai Trump.

A polarizálódásra az a válasza Ferencnek, hogy a találkozás kultúrájának kialakítását sürgeti, olyan egyetemes testvériséggel együtt, amely lehetővé teszi a különbségek egységbe fogását. Az áldozat logikáját az irgalom logikája váltja fel, amelynek értelmében a különbségek termékeinek is lehetnek, azaz nem kell steril polarizálódást eredményezniük. Így pedig olyan termékeny folyamat kezdődhet el, amelynek során számot vetünk a feszültségekkel és erőfeszítést teszünk a harmónia érdekében – amihez közvetítőkre és a feladatukat szolgálatként felfogó vezetőkre van szükség. Minderről részletesen szó esik az *Álmodjunk együtt* 2. részében és az *Evangelii gaudium* 226–230. pontjaiban.

Naim láttelepe szerint az új autokrata politika hatalmához elengedhetetlen a *post-truth*, amely nem pusztán azt jelenti, hogy a politikai vezetők

igazságként kezdenek el tálalni hazugságokat, hanem főként azt, hogy homályossá teszik az összképet, s olyannyira zavarossá teszik az egészet, hogy már senki nem ismeri ki magát. Olyan mennyiségű információt árasztanak az emberekre, amely megbénítja kritikai ítéletalkotási képességüket; eltűnnek a közös, objektív mércék, s a kétely és a zűrzavar válik uralkodóvá. Leegyszerűsítő narratívák és vádak uralják a terepet, amelyek nem engednek teret az összetett, árnyalt és megfontolt véleményeknek.

Ferenc úgy reagál a *post-truth* jelenségére, hogy hatalmi játszmának minősíti. A *Fratelli tutti*-ban arra figyelmeztet, hogy valódi párbeszéd hiányában interakcióink hatalmi játszmává válnak, és sokan csak azért törekcsenek a hatalom megszerzésére, hogy rákényszeríthessék elgondolásait másokra. Ferenc szerint „azok lesznek a jövő hősei, akik szakítani tudnak ezzel a szerencsétlen szellemiséggel, s személyes érdekeiktől függetlenül elkötelezik magukat az igazság megismertetése mellett”.

Másodsorban azt is vitatja, hogy az igazság bárkinek is a birtokában lenne. Nem mi birtokoljuk az igazságot, hanem az igazság birtokol minket, s jóságával folyamatosan vonz minket, mondja az *Álmodjunk együttben*. Más szóval úgy juthatunk el az igazsághoz, hogy fokozatosan megnyílnak arra, amiről felismerjük, hogy szilárd és megbízható. Mindehhez alázatra és türelemre van szükség, olyan gondolkodásmóddal együtt, amely nem tűz ki mesterséges határpontokat.

Ezzel kapcsolatban két fontos tételt szögez le. Az egyik szerint „a valóság nagyobb, mint az eszme”. Mindig a konkrét valóságból kell kiindulnunk, amelyet tanítványi szemmel kell figyelni, szilárd erkölcsi elvek birtokában; és mindig vissza is térünk a valósághoz, mintegy ellenőrizve, hogy valóban helyes eredményekre jutottunk-e. A másik tételmondat szerint „az eszmékről vitázunk, a helyzeteket megkülönböztetéssel ítéljük meg”. A megkülönböztetés révén felismerjük, hogy mi a helyes és az igaz, de nem egymással versengő eszmék révén, hanem úgy, hogy alázatosan keressük az igazságot, mégpedig alázatosan megnyílna a tapasztalat, mások tapasztalataira. A szinodalitással vonható párhuzamok pedig e téren is egészen egyértelműek.

FERENC PÁPÁVAL AZ ÁLMOK FORRÁSÁNÁL MEGTÉRÉSÜNK ÉS UTUNK A „LÁTHATATLAN VÁROS” FELÉ

Török Csaba

1979-ben született
Budapesten. Katolikus
pap, teológus,
az Esztergomi
Hittudományi Főiskola
egyetemi tanára.
Legutóbbi írását
2022. 8. számunkban
közöltük.

„Tapasztalatból szólok hozzátok: a hitnek köszönhetően találtam meg álmaim forrását, és azt az erőt, melyekkel [sic!] álmaimat meg tudom valósítani” – Ferenc pápa önvallomása rávilágít a hit és az álmok közötti szoros összefüggésre, amely meghatározza gondolkodásmódját, egyház-értelmezését, és ebből eredően azt a küldetéstudatot, amely nem pusztán személyes spirituális vonást, egyéni specifikumot jelent, de kihat a kato-licitás mind elvi, mind gyakorlati megragadásának mikéntjére is. Jelen írásunkban arra teszünk kísérletet, hogy feltérképezzük az álmok szerepét a pápa teológiájában, egyházfői megnyilatkozásaiban,² s utunk végén eljussunk a „láthatatlan városba”, amely újfajta módon állítja elénk az egyházat és az emberiséget – önnön látható határain túl is.

Az álom mint az emberi psziché valósága természetesen csak analóg módon vonatkoztatható Istenre, aki nem alszik (vö. Zsolt 121,4). Az „Isten álma” szóösszetétel ezért nem szerepel a Bibliában, ám idővel mégis polgárjogot nyert lelkeségi és hittani irodalmunkban. Ugyan antropomorfizmus, mégis alkalmas annak kifejezésére, hogy a Mindenható már a teremtés konkrét aktusa előtt elgondolással, egyfajta személyes előképpel, „álommal” bírt mindarról, ami a teremtett világban, annak rendjében és történetében élénk tárul. „Minden gyermek öröktől fogva ott van Isten szívében, és fogantatása pillanatában megvalósul a Teremtő örök álma” (AL 168).³ Ez az álom pedig mindvégig ott él benne, még akkor is, ha a valóság csak torzultan, csorbult szépséggel képes visszaadni azt. „Isten álmáról” épp ezért fontos és értelmes beszélnünk, hiszen belehelyez minket egy sajátos dialektikus viszonyba. Ha – részben Kierkegaard nyomán – az egzisztenciális dialektika belső feszültségét az ember adott léte és lehetőség szerinti léte között tételezzük, akkor az „álmó dialektikájában” ez a feszültség áthelyeződik a személyes spiritualitás szintjére, az önakaratú megvalósultságom és az Isten általi megálmodottságom közé.

Isten rólunk szőtt álma azonban soha nem valamiféle individuális kiteljesedés rendjében áll. Mindannyiszor küldetést is ad, hiszen nemcsak a kegyelemre, de magára az életre is igaz: „azért kapja [az ember], hogy használjon vele” (vö. 1Kor 12,7). Így van ez létezésünk kicsiny köreiben, mint a családunk, de nincs másként a nagyobb, társadalmi egységek, sőt a teljes világ szintjén sem. „...arra kaptunk meghívást, hogy az Atyaisten eszközei legyünk abban, hogy bolygónk olyan legyen, amilyennek ő megálmodta, amikor megteremtette, és megfeleljen az ő tervének, amellyel békét, szépséget és teljességet akar adni neki” (LS 53).⁴

1 *Üzenet a 2018. évi missziós világnapra* (megtalálható az interneten).

2 Az „álmó”, „álmódni” szavak rendszeresen felbukkannak a nagyobb pápai dokumentumokban, ez alól egyetlen kivétel a *Lumen fidei* enciklika, ennek keletkezéstörténete azonban megmagyarázza ezt az adottságot.

3 *Amoris laetitia*. Szent István Társulat, Budapest, 2016 [=AL].

4 *Laudato si*. Szent István Társulat, Budapest, 2015 [=LS].

1. Az álmodó Isten

Mindezeket megfontolva ki merhetjük mondani, hogy Isten nem pusztán azért kommunikál álmokban az emberrel, mert ilyenkor az én tudati vezérlése szabad utat nyit előtte, de azért is, mert az álom valósága, nyelve, „onirikus kódexe” természeténél fogva alkalmas arra, hogy átadjon olyan tartalmakat, amelyek nem csupaszíthatók le fogalmi konstrukciókra vagy racionális eszmélődésekre. Az Isten által ajándékozott álomban a világ (és benne az ember) álomszerűen jelenik meg, ez azonban egyáltalán nem értelmezhető úgy, hogy az ekként nyert belátás gyökere okán irreális lenne. Sokkal inkább egyfajta meta-realitásról kell beszélnünk, amely éppen ilyenén valóságon túli valóságosságában juttatja a megszólítottnak azt az erőn túli erőt, amelyre nem egyszer szükségünk van a konkrét jelenvaló változhatatlannak hitt, vélt, érzékelt falainak az áttöréséhez. Ezt az adottságot igen erőteljesen és sodró lendülettel írja körül Ferenc pápa, amikor így fogalmaz: „Joel próféta megjövendölte a messiási jövőt mint a Szentlélek által ihletett álmok és látomások idejét... [...] Arra kapunk meghívást, hogy együtt álmodjunk! Nem szabad félnünk attól, hogy álmodjunk, és hogy egyetlen emberiségként álmodjunk, mint útitársak ugyanazon az úton, mint ugyanannak a földnek, közös otthonunknak a gyermekei, akik mindnyájan testvérek (vö. Fratelli tutti 8)”.⁵

2. Az álmodó Isten képmása, az álmodó ember

A fentiek tükrében kijelenthetjük: az ember istenképűsége az álomra való képességben is megragadhatóvá válik. Másként fogalmazva: az álmodó Isten álmodó embert teremt a világba. Az emberi álmodás a ferenci közelítésben leginkább a kreativitás és a fejlődésre, növekedésre való törekvés vonásaiban kitapintható (lásd LS 191).

A teremtőerőben való részesedésünk – nem meglepő módon – a szeretetben való életbeteljesülés és -továbbadás pillanataiban a leginkább nyilvánvaló. A házasság maga az eggyé válás dinamikájában az álmokat is érinti: egy testként létezni (vö. Mt 19,5; a Ter 2,24 alapján) annyit tesz, mint egy közös álommal indulni neki az élet útjának. A férj és a feleség megtanul együtt álmodni, egyet álmodni. Ennek előfeltétele a befogadás (amely szintén alapszava a ferenci megnyilatkozásoknak) (lásd AL 137).

„A várandós kismama részese lehet Isten e tervének, amikor megálmodja gyermekét” (AL 169). A szeretetben megélt családi élet tehát azt jelenti, hogy minden egyes emberi élet kettős álomból fakad: az Istenéből és emberekből, az apától és az anyától. Mindannyian megálmodott lények vagyunk, s ez a távlat lehetőséget nyit az élethivatás, a létünkre vonatkozó isteni szándék új keretezésének: „Amikor tehát »hivatásról« beszélünk, akkor nem csupán arról van szó, hogy ezt vagy azt az életformát választjuk, hogy egy meghatározott szolgálatra szenteljük az életünket, hogy egy szerzetescsalád, mozgalom vagy egyházi közösség karizmájának vonzását követjük; hanem arról, hogy megvalósítjuk Isten álmát, a testvériségnek azt a nagy tervét, amelyet Jézus a szívén viselt, amikor az Atyához imádkozott: »Hogy mindnyájan egyek legyenek« (Jn 17,21)”.⁶

Az imént idézett szavak rámutatnak a megálmodott és (meg)álmodó ember hivatásának közösségi kitágulására is. A hatalmas mozgások, amelyeket földünkön látunk, olvashatók az őseredeti álom beteljesítésére beteljesülésére irányuló emberi keresésnek, legyen szó társadalmaink

⁵ Üzenet az elvándorlók és menekültek 107. világnapjára (2021) (megtalálható az interneten).

⁶ Üzenet a hivatások 59. világnapjára (2022) (megtalálható az interneten).

belső formálódásáról, de akár olyan kérdésekről is, mint az elvándorlás, a jobb élet kutatása.⁷

Az egyház sajátos küldetést nyer az álmodó Isten és az álmodó ember kapcsolatában. A nagy missziós parancs (Mt 28,18–20) nem csupán valamiféle hitterjesztési kötelezettséget ró ránk, hanem arra hív meg, hogy egyházként együtt álmodjunk a teremtő Atyával. Ferenc pápa teljességgel ebbe a perspektívába helyezi saját „programját” első buzdításában, amit épp emiatt helyesebb lenne az egyházzól megfogalmazott személyes álmának nevezni: „Olyan missziós választásról álmodom, amely képes átformálni mindent, hogy a szokások, stílusok, időbeosztások, nyelvezetek és minden egyházi struktúra inkább a mai világ evangelizálására alkalmas csatornává váljon, mintsem az önfenntartás eszköze legyen” (EG 27).⁸ A semmit változatlanul nem hagyó átalakulás (lásd EG 25) ily módon nem a tartalmában, hanem sokkal inkább kibontakozása módjában új. Az egyház és a teológia ugyan objektíve tudja (vagy legalábbis tudhatná), mi az Istentől kapott álom tárgya (*objectum materiale*), még akkor is, ha ezt nem egy – Umberto Eco szavával élve – onirikus kódex segítségével fogalmazza meg; mindeközben mintha mégis nehezen találná azokat az utakat és módokat (*objectum formale*), amelyek ahhoz szükségesek, hogy hatékonyan keresztülvigye ennek következményeit a gyakorlatban. Ezért van szükség nyitott és kilépő egyházra (EG 20–24), olyanra, amely kész kezdeményezni, bevonódni, kísérni, gyümölcsöt hozni, ünnepelni (lásd EG 24). Az Isten álmát álmodja az emberi álmok milliárdjaiban és azok által, az egyetemes testvériség ígéretének erejében bízva.

Az egyszerű hétköznapi tapasztalat azt mutatja, hogy az embernek nemcsak jó, de rossz álmai is vannak, sőt olykor rémálomk lidércei is megkísérthetik.⁹ Ennek folyománya – érdekes gondolatmenettel támasztja alá ezt a pápa –, hogy színre lép egy bizonyos egyszerre lelki és gyakorlati relativizmus, amely a létet meghatározó elvek-eszmék szintjén bontakozik ki. „Ez a gyakorlati relativizmus abban mutatkozik meg, hogy úgy cselekszenek, mintha Isten nem is létezne, úgy döntenek, mintha a szegények nem is léteznének, úgy álmodnak, mintha a többiek nem léteznének, s úgy munkálkodnak, mintha azok, akikhez még nem jutott el az örömhír, nem is léteznének” (EG 80). Ebben a keretben a relativizmus azt jelenti, hogy az isteni-egyetemest feladjuk a személyes-parciálisért, s a teremtői álom nyitottságát feláldozzuk az emberi önérdektől vezérelt álmódosításokért, amelyek – ha gyakorlattá válnak – valódi rémálomnak bizonyulnak.

Mindennek jelentős következménye van az egyház életére nézvést. „Az ilyen környezetben egyre növekszik azok önteltsége, akik megelégednek némi hatalommal, és jobbnak tartják, hogy vereséget szenvedett hadseregek fővezérei, mintsem egy tovább harcoló zászlóalj egyszerű katonái legyenek” (EG 96). Az elkötelezett és áhítatos fáradozás helyébe így lép a meddőség klerikális kultusza: „...mint a lelki élet mesterei és a lelkipásztorkodás szakértői, üresen töltjük az időt, arról tárgyalva, hogy »mit

3. Az egyház missziós álma

4. Anti-álmok

7 Ehhez lásd *Üzenet az elvándorlók és menekültek 102. világnapjára* (2016) (megtalálható az interneten).

8 *Evangelii gaudium*. Szent István Társulat, Budapest, 2014 [=EG].

9 A „rémálom” kifejezés többször felbukkan Ferenc pápa beszédeiben.

kellene tenni« – ez a »tenni kellene« bűne –, mint akik a pálya széléről adják az utasításokat. Szabadjára engedjük képzeletünket, és elveszítjük a kapcsolatot a hívő népünk megszenvedett valóságával» (EG 96). Amikor az isteni álom helyébe az emberi képzelet lép, közös (történelmi, társadalmi, kulturális – egyszersmind istenemberi-egyházi) utunk sötét fejezete nylik meg előttünk.

Ennek a negatív tendenciának az okait sokáig lehet sorolni, ám két fő problémakör szembeötlőbb a többinél: az egyik a „közvetlen sikerre törekvés”, a másik az ebből fakadó magatartás, amely nem viseli el a sikerelenséget és nem tűri a kritikát (lásd uo.). Érdekes módon a „közös házunk védelméről” írott, általánosságban csak „ökológiaiént” ismert enciklika, a *Laudato si* mutat rá ennek a jelenségnek a gyökerére: arról a „prométheuszi álmóról” van szó, amelynek értelmében erősnek, sikeresnek kell lenni, s minden, ami gátat vetne a vezetői voluntarizmusnak, a gyarapodásnak vagy a növekedésnek – legyen szó a környezetvédelemről vagy a megújult egyháziság igényéről –, az mind gyöngeség, leküzdendő és utálatos esendőség (lásd LS 116).

Az előzőekben leírtak azt mutatják meg, hogy korunk kulturális kerete (amelyet oly nagy hangon szeretünk kritikával illetni) valójában csöndesen és alattomosan áthatotta egyházi-közösségi létezésünket, s beszivárgott egyéni életdöntéseinkbe és -elvárásainkba, vágyainkba. Az egység széttöredezése, az egész helyett a részek érdekeinek nemegyszer egészen agresszív képviselője meggyötör és szétzilál, beszéljünk akár egy kisközösségről vagy egy plébániáról, akár az egyházmegyékről vagy a világegyház egészéről. Ilyen esetekben az egyéni vágyak és álmok nem bírják el a be nem teljesülés terhét, s kimondva-kimondatlanul arra törnek, hogy egytetemesítsék magukat – ami egyszersmind azt jelenti, hogy a magunk álma érdekében megtagadjuk a jogot a másiktól, hogy álmodjon. A szimfonikus helyébe az uniformitás lép, amivel tulajdonképpen lecseréljük a hiteles katolicizmust a kortárs globalizmusra, egy olyan „hamis univerzalista álmóra”, amely „megfosztja a világot a színeitől, szépségétől, és végső soron emberiségétől” (FT 100),¹⁰

A rossz álmok átszabják az egyház vonásait, s olyan arculatot kölcsönöznek neki, amely kevésbé pünkösdi, sokkal inkább „birodalmi”. Közheyles, mégis igaz bölcsesség kérdőjeleződik meg ezáltal: a katolikus kötőszó nem a „csak”, hanem az „is” (*non solum, sed etiam*). Módszertan ez a helyes álmodáshoz (is).

5. Harc az álmok ellen

Ahogy nem sokkal korábban írtuk, az anti-álmok (vagy rémálmok) olykor egyenesen az álmodás megtagadásához vezetnek. Egyfajta be nem ismert, mégis aktívan ható viszonyulás ez. Ugyanakkor van egy másfajta harc is az álmok ellen, amely a keserűségek és csalódások tapasztalatából, a szertefoszlott álmokból (vö. FT 10–12) táplálkozik. Erről így ír Ferenc pápa: „Az összetört álmok szülte keserű csalódás, az előttünk álló kihívások miatt érzett aggodalom és az eszközeink szegénysége okozta csüggedés arra készíthet bennünket, hogy individualista önzésünkbe zárkózzunk és a más emberek szenvedésével szembeni közömbösségbe meneküljünk”.¹¹ A csalódásból fakadó álomvesztés elszívja a mindenna-

¹⁰ *Fratelli tutti*. Szent István Társulat, Budapest, 2021 [=FT].

¹¹ *Üzenet 2022 nagyböjtjére* (nr. 2) (megtalálható az interneten).

pos megküzdéshez, munkához szükséges erőket, s ez végül olyan állapot alakít ki, amelyben nincs többé reziliencia: „Nem lehet ellenállni, ha valaki megnyugszik egy holtpontra, megelégszik a kevéssel, és már nem álmodik arról, hogy az Úrnak a legszebb önatadást ajándékozza” (GE¹⁶³).¹²

Az akár aktív programként, akár passzív kiábrándulásként beteljesedő önmagunkba zárkózás megfoszt az élettől (vö. EG 2 és 10). Ennek kihatása van egyéni megelégsünkre és létmegvalósulásunkra: „Nem tudjuk felfedezni Isten számunkra kigondolt különleges és személyes hívását, ha magunkba zárkózunk, szokásainkban maradunk, olyan közönyben élünk, mint aki saját énjének bűvköréből nem tud kilépni. Így elvesztjük annak lehetőségét, hogy nagyot álmódjunk és főszereplőjévé váljunk annak az egyedi és eredeti történetnek, amelyet Isten velünk együtt akar megírni.”¹³ Akármekkora álmódjunk is önmagunk számára, az mindig csekély és szegényes lesz ahhoz képest, amit az Isten álmódott meg rólunk, aki „a bennünk munkálkodó erőnél fogva mindent megtehet bőségesen azon túl is, amit mi kérünk vagy megértünk” (Ef 3,20). Az apologetika egyháztani traktátusának (*demonstratio catholica*) egyik alapbizonyítéka volt évszázadokon keresztül az egyház csodálatos elterjedése és fennmaradása az ellenerők, támadások és üldöztetések közepette. Amikor ennek okát firtatjuk, akkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül az apostolok és tanítványok, az első nemzedékek és vértanúk tapasztalatát arról, hogy Isten miként ad szüntelenül nagyobb álmot a hívó szívébe, s miként indítja őt arra, hogy a Loyolai Szent Ignác-i *magis* erőterében létezzen.¹⁴

Az álmok útján járva kibontakozhatna előttünk egy *másmilyen* egyház képe – minden egyes korban újra és újra, hiszen a *semper reformanda* azt is jelenti, hogy nincs olyan állapota az egyházi létezésnek, amely ne hagyna még végtelen perspektívát a további álmódás előtt. Ezért elemi kérdés, hogy az egyház olyan közösség, ahol kötelezve vagyunk egyfajta központi direktíva mesterkéltségre (és végső soron elidegenítő) interiorizálására, vagy pedig olyan, amelyben lehetőségünk nyílik az Istentől az egyéni szívekben keltett álmok egybeszővésére (vö. EG 40).

Ezzel újfent olyan ponthoz jutunk el, ahol a minket körülölelő kontextus szüntelenül hat ránk, és negatív irányba mozdít el minket. Hiszen a prométheuszi álmok valójában ilyen-olyan érdekek ideológiájául szolgálnak, de nem bizonyulnak életadó forrásnak. Ráadásul a rezsimek funkcionáriusai meg is bélyegezhetik azokat, akik nem az ő irányvonaluknak megfelelően gondolkodnak és tekintenek a jövőbe: az ilyen személyek csupán oktondi, idealista vagy „romantikus álmódzó”, akik „kellemetlenségeket okoznak”, illetve „leküzdendő akadályt képeznek” (LS 54).

A korábbi pontokban láthattuk, hogy akár aktívan ható anti-álmokkal, akár passzív csalódásokkal és álmovesztésekkel van dolgunk, az ember végül halott állapotba jut. Néha egészen csapdaszerű helyzettel van dolgunk: attól félünk, hogy az álmaink nem válnak majd valóra, s ez a félelem végül ténylegesen megöli az álmainkat. A prófétai performatív

**6. Álomformálás
mint kihívás –
megtérés
az álmokra**

¹² *Gaudete et exultate*. Szent István Társulat, Budapest, 2018 [=GE].

¹³ *Üzenet a hivatások 55. világnapjára* (2018) (megtalálható az interneten).

¹⁴ Ez a belső átalakulás – megint csak a klasszikus apologetika hagyományában – az egyik közvetett érv Jézus Krisztus feltámadásának valóságossága mellett.

beszéd ellenpólusa ez, amely lelki „ördöglakatot” képez, melynek nehéz rájönni a nyitjára.

A rejtvény, amely előttünk áll, szó szerint élet-halál kérdése. Közégeink amúgy is adott nehezítő tényezői mellé időközben még a covid-járvány s annak következményei (karantén, félelem és szorongás, kiszolgáltatottság és ezek társai) is súlyosbító tényezőként járultak. Emiatt nehéz, tragikus, mégis nagyon igaz helyzetelemzésnek tekinthetjük a *Fratelli tutti* enciklika sorait: „Ma már beismerhetjük, hogy »ragyogó és nagyszerű álmokkal táplálkoztunk, és végül szétszórtságot, elszigeteltséget és magányt ettünk...«” (FT 33).¹⁵

Az álmok s a nyomukban érkező sovány, sőt álomhiányos valóság – ez a kettőség olyan alaphelyzet, amelyből kiindulva vissza kell nyerni a hitünket, elköteleződésünket, a reményünket. Nehéz és rögzös út, amelynek bejárásához egy analóg problematikával is számot kell vetnünk: a hit vagy az emberi képzelet eszményei s a megélt, töredékes és beteljesületlen valóság is feszültségben áll egymással. Ha ilyen a realitás, szabad-e, megengedhető-e álmodni? S van-e értelme álmodni, ha végül a valóság mégis csak ilyen? E kérdések sokszorosán előkerültek a családszinódusokon, hiszen itt egészen kézenfekvő a nehézség, a szerelmes fellegek és a megélt rögválóság távolsága (olykor összeegyeztethetetlennek tűnő viszonya). A kolumbiai püspökök buzdítását felhasználva arra hív meg a pápa, hogy „szabadítsuk fel magunkban a remény energiáit úgy, hogy profétái álmokra, a szeretet átalakító tetteire és képzelőerejére fordítjuk le azokat” (AL 57). Innen érthető meg helyesen az a kijelentés, amely sokakat talán megbotránkoztatott: „Nem tesznek jót az idilli és tökéletes szeretetre vonatkozó álmódosítások, amelyekből ily módon hiányzik minden készlet a növekedésre. Egy égi szeretet elképzelése megfelel annak, hogy mindig az a jobb, amit még nem értünk el – mint az idővel érlelődő bor esetében” (AL 135). Szó sincs arról, hogy feladnánk az evangéliumi eszményt, de arról igenis beszélnünk kell, hogy az miként válhat a mindennapos élet lisztjébe-tésztájába vegyítetten valódi kovásszá. Ez pedig legalább két dologra meghív minket: egyrészt ne tekintsük az eszményt ideológiának vagy elkedvetlenítő lehetetlen küldetésnek; sokkal inkább irányfényt, vonzást és távlatot lássunk abban. Másrészt pedig a „még nem” állapotában ismerjük fel a „már igen” apró jeleit, gesztusait, töredékes megvalósultságait. Ily módon az, ami még nem beteljesült, nem negatív hiányként, hanem az előttünk álló, bejárható és bejárható útként áll elénk. Zarándoklás ez, ahol nem azt kell siratnunk, hogy még nem vagyunk a célban, hanem sokkal inkább örülni kell a már megtett lépéseknek, s ezen örömből erőt nyerő lelkesültséggel nekifeszülni mindannak, ami még előttünk áll – mégpedig úgy, hogy a kudarcok, a bukások és látszólagos eltávolodások ne leverjenek, hanem inkább segítsenek annak meghatározásában, merre vezet szűk és keskeny ösvényünk.

Az álom tehát egyszerre tökéletesség (mint a megálmodott valóság) és tökéletlenség (mint a jelen, amelyben álmodunk), közelség és távolság, már igen és még nem – teológiai nyelven fogalmazva: álmainknak van egy kivételes eszkatologikus vetülete, amely a hitben mindenképpen túlmutat

a pusztán pszichológiai értelmezések lehetőségein és korlátain. Így szemlélve a dolgokat, helyesebb, teljesebb és mindenekelőtt egészségesebb énképre juthatunk el, amelyre igen nagy szükségünk van.

Énképünk átalakulása az álom tapasztalatának reflexiójában segíthet abban, hogy másként tekintsünk a körülöttünk élő emberekre: egyszerű és szeretettől, alázattól áthatott realizmussal megérthetjük, hogy ők is hozzánk hasonló útitársak ebben a vándorlásban, töredékességeik pedig nem ellenünk valók, hanem helyes szemléletmóddal kapcsolódási lehetőségek, amelyeknek hála a viszonyosság hálójában a valóság teljesebb és igazabb képe tárulhat elénk.

Lépésről lépésre megértjük tehát, hogy a hiány és tökéletlenség emberi adottságából kiindulva, „álomúton” járva képessé válhatunk újfajta kötődések megalkotására egyén és egyén, nemzedék és nemzedék, közösség és közösség között. A fiatalokhoz, a lényük legmélyéből leginkább álmodó emberi generáció tagjaihoz szólva Ferenc pápa józanul int: „Teljesen jogosan vágytok arra, hogy »kirepüljetekek«, nagy álmokat dédelgettek szívetekben, de szükségetek van az idősek bölcsességére és látásmódjára. Miközben odatárjátok szárnyaitokat a szélnek, fontos, hogy felfedezzétek gyökereiteket, és meghallgassátok az előttek járók tanúságtételét.”¹⁶ Ez a tanúságtétel természetesen magában hordozza a beteljesült álmok örömét – ugyanakkor a beteljesületlen álmok valóságát is, amely azonban (ilyen megközelítésben) egyáltalán nem szükséges, hogy letörjön. Sokkal inkább tanulságokkal szolgálhat, megerősítheti a bátorságot, felszabadíthat és rávezethet egy olyan látásmódra, amely az itt és most valóságát nem ellenségnek, hanem szövetségesnek tekinti, a fának nemcsak az égbe kúszó ágait és jövőbeli hajtásait, de a gyökérzetét is szüntelenül látja.¹⁷ Ezáltal pedig feltűnéstől mentesen, kívülről esetleg egészen láthatatlanul megindul a nagy átformálódás. E téren segítőink és példaképeink a neves és névtelen szentek, azok az idősebb testvérek a hitben és emberségben, akik végül megtanítanak minket a jól álmodás csodájára.¹⁸

Az egyéni átalakulás és megtérés végül gyümölcsöt hoz közösségi életünk szövetében. Először is alkalmas arra, hogy megértsük, az emberiség és az egyház mint álmodók közössége, számos bukással és sikertelenséggel terhelt, ezzel együtt – épp az álmai mutatják meg – hatalmas isteni távlatok előtt áll. E felismerés „testvériséget és társadalmi barátságot” szül, amely (s ez a második fontos gyümölcs) lehetővé tesz egy valóban mindenki felé odafordulni kész párbeszédet (vö. FT 6).

Az álmok megtérésének, az álmokra való megtérésnek az útja kivezet minket az egyház látható keretei közül, s egyetemesen emberi hangon szólaltatja meg Isten örömhírét. A nagy missziós parancsban Isten nem egyszerűen hiterjesztési programot ad elénk, hanem odaajándékozza nekünk az ő nagy álmát, teremtés előtti szíven ütő gondolatát az emberiségről mint egyetlen családról.

7. A „láthatatlan város” álma – túl az egyház látható keretein

¹⁶ *Üzenet a 32. ifjúsági világnapra* (2017) (megtalálható az interneten).

¹⁷ Vö. *Üzenet a béke 55. világnapjára* (2022) (megtalálható az interneten); az idézet forrása: *Christus vivit* posztszinodális buzdítás (2019. március 25.), 199.

¹⁸ Vö. *Üzenet az 54. tömegtájékoztatósi világnap alkalmából* (2020) (megtalálható az interneten).

Történelmünk nagy mérföldkövei, melyek az egyetemesség horizontjába helyezték létünket, ily módon meglepő szinergiát és összhangot mutatnak a Teremtő őseredeti tervével: „ha elfogadjuk azt a nagy alapelvet, mely szerint léteznek elidegeníthetetlen emberi méltóságunkból fakadó jogok, akkor elfogadható az a kihívás is, hogy egy másik emberiségről álmodjunk és gondolkodjunk” (FT 127). Az elmúlt évszázadok törekvései, keresései és próbálkozásai (még ha bűnöktől terhesek és kudarcokkal tarkítottak is) kitapinthatóvá tesznek egy nagy vonzást, egy kiiktathatatlant vezérfonalat, amely kiszabadítja ember és ember viszonyát a háborúk, az alá-fölrendeltségek, a kizsákmányolás és a kiszolgáltatottság ördögi hálójából. Saját honi tapasztalataink is arra tanítanak minket, hogy ezen az úton elengedhetetlenné vált a parcializmusok (család, törzs, nemzet mások fölé emelt méltósága, joga, érdeke) leküzdése. „Ha nem vonatkozik mindenkire, akkor a szabadság, egyenlőség és testvériség álma pusztá formalitás marad” (FT 219). Az álmok soha nem formalitások, pusztá irrealitások vagy esetleg ideológiai fegyverek, hanem benső lényegük szerint (és minden beteljesületlenségük, megvalósulatlanságuk, töredékességük, még nem-karakterük ellenére) valóságosak.

A vallásos nyelvezet egyik kulcsszavát alkalmazva azt is mondhatjuk, hogy az álmokra való megtérés az életszentség megvalósításának egyik sajátos szegmense. Olyan „kicsi út”, amely mégis „királyi út”, ahol végül képessé válunk az áldozatra, a másikért érzet felebaráti (és istenszereketben gyökerező) szeretet megélésére, ahol már nem a tettek nagysága a perdöntő, hanem azok hitelessége, őszintesége és alázatos közvetlensége (vö. GE 16). Ezen az úton járva „három pillérre” támaszkodhatunk, amelyek az „álmok, emlékezet és ima”.¹⁹ Ezeket keresztül pedig azt is megérthetjük, hogy az út közös, mindannyiunkra igényt tart, legyünk akármilyen státuszban, élethivatásban vagy -helyzetben. Ez a közösség végül meghaladja a „kulturális, etnikai, politikai és vallási különbözőségeket”, és azt kéri tőlünk, hogy megnyíljunk „a másikkal való találkozásra és együtt gondozzuk egy testvéri társadalom álmát”.²⁰

A ferenci tanításban különös szerepet nyer (ebben az összefüggésben is) a városok képe. Szembefordulva a bevett egyházi sirámokkal, amelyek a bűn, az elidegenedés és közöny helyeiként hivatkoznak a nagyvárosokra, feltáruul előttünk egy másik kép: „A nagyvárosokban megfigyelhető egy olyan kapcsolati háló, amelyben eltérő személyek csoportjai egyformán álmodnak az életről, hasonló a képzeletviláguk, és új emberi szektorokat, kulturális térségeket, láthatatlan városokat hoznak létre” (EG 74). Újfént segítségül hívva az eszkatológikus víziót, kimondhatjuk, hogy mindebben a mennyei Jeruzsálem egyszerre szimbolikus és valóságos képe bontakozik ki szemünk előtt. Itt teljesül be ugyanis azok közös álma, akik éppen a testvéri együttálmolásban már itt a földön „láthatatlan városokat” hoztak létre. Maga a mennyei Jeruzsálem bizonyítja, hogy itt nem „megvalósíthatatlan utópiáról”, hanem a legszebb közös álomról van szó.²¹ Innen ered a felhívás:

¹⁹ *Üzenet a nagyszülők és idősek első világnapjára* (2021) (megtalálható az interneten).

²⁰ *Találkozó a magyar püspökökkel* (2021. szeptember 12.) (megtalálható az interneten).

²¹ *Üzenet a béke 51. világnapjára* (2018) (nr. 6.) (megtalálható az interneten).

„Teret kell biztosítani a városainkban és a közösségeinkben, hogy növekedhessünk, álmodhassunk, új látóhatárokat fedezhessünk fel! Soha ne veszítsétek el annak jó ízét, hogy találkozhattok új emberekkel, barátokat szerezhettek, együtt álmodhattok és haladhattok az úton másokkal. A hiteles keresztények nem félnék tőle, hogy megnyíljanak mások felé, és osztozzanak velük életterükön, hogy ezekből a testvériség terei válhassanak.”²²

Nagy terveink és vágyaink önmagukba zártan légvárok csupán, megvalósításuk pedig inkább társadalommérnökösködés, semmint valódi és mélységes testvéri közösséggé válás, előíze annak a Városnak, ahová mindannyian meghívást nyertünk. A közös álmodás által válhatunk valóban egyetlen néppé, az Atya egyetlen családjává (vö. FT 157), ahol megtanuljuk a másik álmának szépségét és értékét, s ki tudjuk mondani: az én álmom a te álmodban teljesezhet.

Nehéz tételmondatokban, tömören összegezni mindazt, amit jelen írásunkban felvázolni igyekeztünk. Ezért magát Ferenc pápát hívjuk segítségül, s tőle kölcsönözzük a zárszót:

„Remélem, ezekben az időkben minden ember méltóságát felismerve világszerte feléleszthetjük a testvériség iránti vágyat. »Itt egy csodálatos titok az álmodáshoz, és életünk szép kalanddá tételéhez. Senki sem nézhet szembe az élettel elszigetelten. [...] Támogató közösségre van szükségünk, amelyben kölcsönösen segítjük egymást a jövőbe tekinteni. Milyen fontos, hogy közösen álmodjunk! [...] Önmagunkban délibábot kockáztattunk, olyat látunk, ami valójában nincs is; az álmok közösen épülnek.« Álmodjunk tehát egyetlen emberiségként, mint ugyanabból az emberi testből való vándorok, mint ugyanazon Föld gyermekei, amely befogad, valamennyiünket hitünk és meggyőződésünk gazdagságával, mindegyikünket a saját hangjával, mindnyájan testvérek vagyunk!” (FT 8).

Összegzés

Solymári Dániel

A Magyar Máltai

Szeretetszolgálat

nemzetközi

kapcsolatokért felelős

vezetője. Legutóbbi

írását 2020. 9.

számunkban közöltük.

**Bevezető
gondolatok
a probléma
jelentőségéről**

FERENC PÁPA MENEKÜLT POLITIKÁJÁNAK KÖZELI OLVASATA

**AZ APOSTOLI SZENTSZÉK MIGRÁCIÓS
SZAKPOLITIKÁJÁNAK NYOMÁBAN
AZ ELVÁNDORLÓK ÉS MENEKÜLTEK
VILÁGNAPJÁRA KÜLDÖTT
PÁPAI ÜZENETEK FÉNYÉBEN**

A migráció, az országok és kontinensek közötti külső és belső mozgások okozta krízisek még mindig korunk egyik legsúlyosabb, komplex társadalmi problémáját jelentik. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának legutóbbi, 2022-es jelentése szerint az emberi vagy természeti konfliktusok miatt lakóhelyüket elhagyni kényszerültek száma, először a történelemben, átlépte a 100 millió főt (UN, 2022b),¹ a vallási vagy világnézeti okból üldözöttek száma pedig a 400 millióhoz közelít (Open Doors, 2022).² A menekültkérdés tehát napjaink kulcskérdése, és nincs olyan eleme, amely ne állna összefüggésben kritikus geopolitikai folyamatokkal: háborúkkal, emberi és természeti konfliktusokkal, terrorizmussal, globális klímaváltozással. Az International Crisis Group és az Uppsala Egyetem Conflict Data Programjának összegzése szerint a 2010 és 2022 közötti időszakban közel 80 országban zajlott (egy időben vagy némi eltéréssel) valamilyen belső, ember okozta konfliktus.³ De gondoljunk bele: ez a világ országainak nem sokkal kevesebb, mint a felét jelenti. Az élelmiszerbiztonság kérdésében ugyancsak negatív a rekord: majdnem egymilliárd embernek bizonytalan a másnapi étkezése, közel ötven százalékuk pedig akut élelmiszerbizonytalanságban él.⁴ A számok ebben a tekintetben egybecsengenek: ez a közel 500 millió ember mintegy 80 ország lakosságából tevődik össze.

Ez tehát a minket körülvevő világ realitása, amely talán csak a globális Északról tűnik békésnek. Vagy innen se: a 2015-ös menekültválság és az orosz–ukrán háború megmutatta, hogy a globális kihívások nagyon hamar lokálissá válhatnak. A probléma jelentőségénél fogva ezért újra és újra fel kell tennünk a kérdést: mit gondol a migrációs kihívásokról és mit tehet egy jobb világért a világ legnagyobb vallási közössége (kiemelten pedig annak centrális tere), amely közel 1,5 milliárd hívőt számlál?⁵

**A Szentszék
és a menekültek**

Nem új a Római Kúriának és a katolikus egyház helyi szervezeteinek migrációhoz fűződő viszonya. Kétezer éves tapasztalatra hivatkoznak, amikor kényszerű lakhelyelhagyásról gondolkodnak (Lk 2,7 és

1 <https://www.unhcr.org/news/press/2022/6/62a9d2bo4/unhcr-global-displacement-hits-record-capping-decade-long-rising-trend.html>

2 <https://www.opendoors.org.au/frontline-faith/world-watch-list-over-360-million-christians-persecuted/>

3 Crisis Watch Tracking Conflict Worldwide 2023. január. Forrás: <https://www.crisisgroup.org/>, valamint Uppsala Conflict Data Program, UCDP Dataset Centre, 2021. Forrás: <https://ucdp.uu.se/downloads/> (Találat ideje: 2023.02.04.)

4 Gibárti Sára: *Az élelmiszerbiztonság értelmezése válságövezetekben*. Hadtudományi Szemle, 12 (2019/1), 153–166.

5 <https://www.pewresearch.org/religion/wp-content/uploads/sites/7/2011/12/Christianity-fullreport-web.pdf>

Mt 2,13). Egyetemes zsinatok,⁶ pápai enciklikák, különböző körlevelek és határozatok a történelmi kihívásokra válaszolva alakították az elmúlt évszázadokban az egyházi hivatalrendszert és gondolkodást,⁷ miként Negrini írja „dinamikusan, a menekültek érdekében hathatósabb és tevékenyebb valóság elérése érdekében”.⁸ A témának számtalan feldolgozása és elemzése született, mind az állami, mind a civil és az egyházi szervezetek összefüggésében. Ezekon keresztül is látjuk, hogy a katolikus egyház szüntelenül reflektál a kérdésre, és hathatós válaszokat keres rá. Ebben nem csupán fokozatosság, de folyamatosság és egymásra épülés figyelhető meg, fogalmaz Jorge E. Castillo Guerra; az egyház szüntelen és tevékeny vágya, hogy minél közelebb legyen a menekültekhez, és számukra a lehető legjobb segítséget nyújtsa.⁹ John L. Allen a Kúria belső életét bemutató összegzésében a migrációról mint évtizedek óta kiemelt és közös ügyről elmélkedik.¹⁰ És hasonló következtetésre jut Victor Gaetan a közelmúltban megjelent könyvében is, amikor úgy fogalmaz, hogy a menekültkérdés az egyház egyik első számú feladata.¹¹

A Szentszék szerepe ebben tehát kardinális: nem csupán földrajzi kiterjedése és híveinek számossága okán, hanem a nemzetközi jog szuverén alanyaként is felelős az összetársadalmi kérdésekkel kapcsolatos tevékeny szerepvállalásért.

A pápa, a Római Kúria vagy a szentszéki diplomácia értékelése során a hagyományostól eltérő forrásokat, elemeket is érdemes áttekintenünk. Ilyen lehet az adott pápa személyének vizsgálata, gesztusai, a használt szavak és kifejezések figyelmes olvasása, apostoli útjainak iránya, a célterületek, a személyes találkozások, a hivatalos ajándékok tartalma, a használt személyes és liturgikus eszközök, vagy akár az életvitel egyes elemei. És ide tartoznak a beszédek is, amelyek elemző olvasása tovább gazdagíthatja a Szentszék és a pápa politikájának megértését. A beszédek már csak azért is fontosak, mert olyan adalékul szolgálnak a pápai megnyilatkozások és a szentszéki dokumentumok megértéséhez, amelyek révén a pápa gondolkodásának mélyrétege válik láthatóbbá.

Jóllehet nem rendelkeznek jogerővel, és nincs tanítóhivatali szerepük, a pápai beszédekből fontos következtetéseket lehet levonni a Római Kúriára és a pápa személyére, gondolkodására, pásztori működésére vonatkozóan. Mélyreható elemzésük (*in-depth analysis*) és alapos/közeli olvasásuk (*close reading*) mégsem gyakori a teológiai reflexiókban.¹² A szövegek minél jobb megértése így multidiszciplináris megközelítést kíván, amelyben a kritikai diskurzuselemzés vagy a szövegkódolás mint

A témaválasztás jelentőségéről

6 Szuromi Szabolcs Anzelm: *A IV. Lateráni Zsinat (1215) határozatainak jelentősége teológiai, jogi és történelmi szempontból*. Teológia, 40 (2006/1-2), 85-95.

7 Ujházi Lóránd: *A menekültek lelkipásztori és humanitárius gondozásának szabályozása a katolikus egyház hatályos jogában*. Acta Humana, 2 (2014/3), 57-85.

8 Angelo Negrini: *La Santa Sede y el fenómeno de la movilidad humana*. People on the Move, 2002/04, N 88-89. Forrás: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/migrants/pom2002_88_90/rc_pc_migrants_pom88-89_negrini-1.htm#top (Találat ideje: 2023.02.03.)

9 Jorge E. Castillo Guerra: *Contributions of the Social Teaching of the Roman Catholic Church on Migration*. Exchange, 44 (2015/4), 403-427.

10 John L. Allen: *All the Pope's Men: The Inside Story of How the Vatican Really Thinks*. Doubleday, New York, 2004.

11 Victor Gaetan: *God's Diplomats: Pope Francis, Vatican Diplomacy, and America's Armageddon*. Rowman & Littlefield Publishers, 2021.

12 Bary Brummet: *Techniques of Close Reading*. The University of Texas at Austin, 2018, USA.

kvalitatív szövegelemzés nyújthat segítséget. Jelen írásban ezért olyan interdiszciplináris elméleti módszereket választottunk, amelyek „a mikro-szintű nyelvi elemzést a kontextus, tágabb összefüggések, azaz a makro-szint vizsgálatával ötvözik”.¹³

Írásunkban Ferenc pápa elvándorlók és menekültek világnapjára írt üzeneteit elemezzük, alkalmazott diskurzuselemzés segítségével.

A pápai beszédek szavanként, kvalitatív módszerrel elemezzük; ez az empirikus megközelítés mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban nagy hangsúlyt kapott. Munkánk során a nyílt, axiális, szelektív kódolási eljárásokat alkalmaztunk többszöri ciklussal, így biztosítva a főkategóriák mind világosabb kialakulását és az átfedések kiküszöbölését.¹⁴ Az egyes pápai üzeneteket külön korpuszként kezeltük, és csak a végső munkafázisban kezdtük meg az összehasonlításukat, az egyes kategóriák közötti kapcsolatok feltárását, közös motívumok keresését. Az első fázisban, a szövegek mély ismeretét követően, megalkottuk a lehetséges kódokat (tehát kifejezéseket, szópárokat, fontos előfordulási elemeket). A következő fázisban megkezdődött a szövegek tematikus kódolása, majd a kategóriák, az alkategóriák és a főkategóriák kialakítása. Ezek ciklikus folyamatban bővültek, rendeződtek, vagy kerültek törlésre. Törekedtünk a kódtisztításra, a redundánsan megjelenő kódok kiszűrésére, az átfedő kódok elkerülésére. Mivel rövid szövegekről van szó, ezért az árnyalatnyi különbségeket is igyekeztünk láthatóvá tenni. A szisztematikus elemzés során megkezdődött a hierarchizálás, a kapcsolatok keresése. Miután minden egyes szöveg kódtérképe kialakult, sor kerülhetett az egyes szövegek összehasonlítására, azonosságok, különbözőségek keresésére. Ebben a fázisban nagy hangsúlyt fektettünk arra, hogy az egyes szövegek kódolási egyedisége megmaradjon, de a közös motívumok is feltárára kerüljenek.

**Ferenc pápa
és a migráció
kapcsolata
történelmi
kontextusban**

Egyházi és világi téren mára általánosan kialakult meggyőződés, hogy Ferenc pápa és a migráció kérdése összefonódik egymással. Az egyes megnyilatkozásokat, beszédekét és interjúkat szemlélve nem is kérdéses, hogy a pápa különös érzékenységet mutat a menekültek irányában. A kiemelt hangsúlyokon, erős árnyalatokon és látható gesztusokon túl azonban felmerül, hogy e témában mennyiben új Ferenc pápa (és így a Kúria) gondolkodása. Valóban egyedi, progresszív, már-már radikális e pápa „menekültpolitikája”? Vagy netán csak a közvélemény (a sajtó és a politika) formál önnön céljai elérése érdekében leegyszerűsítő pápakepet? És az valójában csupán tónusaiban tér el elődeinek gondolkodásától, és egyébként koherens, folyamatos, egymásra épülő a Szentszék és migráció kapcsolata? Mielőtt az elvándorlók és menekültek világnapjára írt üzeneteket újraolvassuk, vegyük röviden szemügyre Ferenc pápa és a migráció tágabban értelmezett kapcsolatát.

Ferenc 2013-ban történt megválasztása ugyanis geopolitikai kontextusba is állítható. Nem elődje, XVI. Benedek lemondásával összefüggésben, hanem abból a tényből kifolyólag, hogy Ferenc pápa olyan világpolitikai és történelmi események közepette foglalta el a péteri széket, mint a 2011 elején kitört arab tavasz, az észak-afrikai arab államokban bekövetkezett

13 P. Szilczli Dóra: *Bevezetés a kritikai diskurzuselemzésbe*. Jel-Kép, 2018/3., 2–25.

14 Sántha Kálmán: *Abdukció a kvalitatív tartalomelemzésben*. Neveléstudomány, Oktatás Kutatás Innováció, 8 (2020/2), 26–35.

politikai rendszerváltás, valamint a szíriai háború és az Iszlám Állam iraki megjelenése, amely tényezők a II. világháború utáni időszak legnagyobb menekülthullámát indították el. Ezzel kapcsolatban különös figyelmet igényelnek a szubszaharai Afrikában hosszú ideje zajló folyamatok. Nem is beszélve a 2014-ben indult, majd 2022 februárjában kiterjedt orosz–ukrán háborúról, amelynek következtében menekülni kényszerültek száma a 2023. januári adatok szerint meghaladja a nyolcmillió főt.¹⁵

Kétségtelen tehát, hogy a 2010-től kezdődő időszak a nagy, modern népeségmozgások korának is tekinthető, amely súlyos és összetett társadalmi problémákat hozott a felszínre. Ferenc pápának (számos egyéb fontos külső és belső kihívás mellett) ehhez kellett kapcsolódnia, így ebben az összefüggésben nem meglepő, hogy a katolikus egyház vezetőjének nem volt más lehetősége, mint e kérdéskör tematizálása.

Mielőtt szemügyre vennénk a pápai üzeneteket, tekintsük át Ferenc pápa külföldi útjait. Célunk, hogy ezzel is összetettebb képet formáljunk a Kúria és a migráció „hivatalos” kapcsolódásáról, a pápai fókuszról. A következőkben csak a külföldi utakat vesszük sorra, az Olaszországon belülieket csak egy esetben érintjük.

Ferenc pápa 2013 és 2023 februárja között 40 hivatalos külföldi útja során 59 országba látogatott (Görögországba és Kubába két alkalommal), ami átlagosan évente 4–5 utazást jelentett. Kivételt képezett a koronavírus-világjárvány időszaka, elsősorban a 2020-as év, amikor nem került sor hivatalos útra. Ezen látogatások az alábbi fő kategóriák szerint különíthetők el egymástól: (1) apostoli utak, amelyek hivatalos állami látogatásnak (*state visit*) tekinthetők; a szentszéki állam vezetőjének egy másik államba történő hivatalos látogatása, melyek mindig kiemelt jelentőségű utak; (2) a katolikus egyház világtalálkozóin való részvételek; ezek jellemzően szentmise bemutatását jelentették az ifjúsági és a családok világtalálkozóin, illetve az eucharisztikus kongresszus alkalmával; (3) kiemelt eseményekhez, évfordulókhöz kapcsolódó utak; (4) jelentősebb konferencián, találkozón való részvétel; valamint (5) egyedi eseményekhez kapcsolódó utazások.

Szimbolikusan is tekinthető, hogy Ferenc pápa Vatikánon kívüli első hivatalos látogatása éppen Lampedusa szigetére vezetett 2013. július 8-án. Számos motívum volt megfigyelhető útja során, amelyek mind a menekültkérdéssel álltak összefüggésben: például a Porto Vecchio közelében bemutatott szentmisén használt kehely, pásztorbot és ambó azoknak a csónakoknak a fájából készült, amelyek az Észak-Afrikából menekülteket a szigetre hozták, és amelyek roncsai a várostól nem messze fekvő „hajótemetőben” találhatóak. Beszédének fő üzenete, utalva a Teremtés könyvében olvasható szentírási részre, ez volt: „Hol van a te testvéred?” Ezzel az úttal a pápa megjelölte pontifikálásának egyik legfontosabb fókuszát.

Ferenc pápa a fent megjelölt időszakban 28 apostoli utat tett, amelyekből 13 vezetett „kibocsátó országba”, azaz olyan területre, ahol a külső vagy belső migráció jelentős probléma. Ilyenek voltak: 2014-ben Jordánia, a Palesztin Területek és Törökország, 2015-ben Kuba, Kenya, Uganda és a Közép-afrikai Köztársaság, 2016-ban ismét Kuba, Mexikó és Görögország,

**Ferenc pápa
apostoli útjainak
rövid mérlege**

¹⁵ UNHCR Data Portal. Refugees from Ukraine recorded across Europe. Forrás: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (Találat ideje: 2023.02.05.)

2017-ben Egyiptom, Kolumbia, Mianmar és Banglades, 2019-ben Marokkó, Mozambik és Thaiföld, 2021-ben Irak, majd ismét Görögország, 2023-ban pedig a Kongói Demokratikus Köztársaság és Dél-Szudán.

A globális Délre vezető útjai közül kiemelhető (1) a fülöp-szigeteki látogatás során, Manilában bemutatott szentmise, amely a pápaság történetének legnagyobb számú résztvevővel (6-7 millió fő) pontifikált szentmiséje volt; (2) a Közép-afrikai Köztársaságba tett látogatás, amelynek során Ferenc volt az első pápa, aki aktív háborús területre lépett; (3) Kuba, ahol találkozott Kirill pátriárkával, és ez volt az első eset az egyháztörténetben, hogy a pápa és a moszkvai pátriárka találkozott egymással; (4) az Egyesült Arab Emírségekbe tett útja, amelynek során először látogatott katolikus egyházfő az Arab-félszigetre; (5) Marokkó, ahol közel 10.000 menekült háttérű ember részvételével mutatott be szentmisét; valamint (6) Irak és (7) Dél-Szudán, ahol Ferenc fordult meg először a pápák közül.

A pápa öt útja vezetett vallásközi párbeszéddel, ökumenével kapcsolatos eseményekre, amelyeket joggal tekinthetünk a fenti tematikát erősítő karakterű célterületeknek. Ilyenek voltak: (1) a Koreai Köztársaságban (Dél-Korea) a VI. Ifjúsági Találkozó; (2) Svédországban a reformáció 500. évfordulójának ünnepe; (3) az Egyesült Arab Emírségekben az abu-dzabi vallásközi találkozó; (4) Kazahsztánban a Világ- és Hagyományos Vallások Vezetőinek Kongresszusa és (5) a Bahreini Királyságban „Kelet és Nyugat az emberiség együttéléséért” címmel megrendezett nemzetközi konferencia, amelynek alkalmával Ferenc pápa volt az első, aki a Királyságba látogatott.

Összegezve: a Ferenc pápa általa felkeresett 59 külföldi országból 33 a fejlődő világ, a migráció és a nemzetközi segélyezés összefüggésébe állítható, tematikusan közös vonásokkal rendelkeznek. Életre váltotta ezzel pápasága kezdetén megfogalmazott célját: „Jézus logikája az egyház útja: nemcsak elfogadni és befogadni evangéliumi bátorsággal azokat, akik az ajtónkon kopogtatnak, hanem kimenni, elindulni és megkeresni a távoliakat, előítéletek és félelem nélkül, átadva nekik ingyenesen mindazt, amit mi is ingyenesen kaptunk.”¹⁶

**Ferenc pápa
üzeneteinek
közeli olvasata
az elvándorlók
és menekültek
világnapjára**

A menekültek
világnapjáról

Az egyes üzenetek
közeli olvasata

A katolikus egyház 1914 óta világnap keretében emlékezik meg az elvándorlókról és menekültekről. Ez összefüggésben állt XIII. Leó *Rerum novarum* kezdetű enciklikájával, amely kimondta, hogy mindenkinek joga van szülőföldjén élni anélkül, hogy onnan elvándorolni kényszerüljön (RN 28), valamint X. Piusz 1912-ben, a *Cum omnes catholicos* kezdetű motu proprioval létrehozott, menekültekért felelős lelkipásztori hivatal elindulásával (úgynevezett „migrációs hivatallal”), amely a Római Kúrián belül új, központi szervezet lett a Konzisztoriális (ma Püspöki) Kongregáció/Dikasztérium keretei között. Ferenc pápa ebben a tekintetben is történelminek tekinthető: 2013-as megválasztása pontosan a 100. világnap évével esett egybe, amelyre – lapedusai látogatásával összefüggésben – szintén programadó, helyzetelemző üzenetet fogalmazott meg.

A következőkben az egyes szövegeket a nyílt axiális kódolás során született eredmények felhasználásával egyenként elemezzük. (1) Először mindig az adott szöveg főbb jellemzőit mutatjuk be általánosságban. (2)

Majd annak címéből kiindulva az üzenet belső részeit vizsgáljuk, és azt keressük, hogy a címben szereplő elemek miként jelennek meg az üzenetben, fontosabb sorokat kiemelve a textusból. (3) Ezt követően a kulcs-gondolatokból főkategóriákat és alkategóriákat alkotva olvassuk végig a szöveget, és ekkor már nem idézünk, hanem szikárabban, kifejezetten a kapott kódok alapján elemzünk. (4) Ezután röviden összegezzük az üzenet fontosabb motívumait.

Míndez a levelek nagyon közeli olvasását eredményezi, melynek eredményeképpen láthatóvá válik azok tartalma, megmutatkoznak ténybeli elemei, és így pontosabban véleményt alkothatunk arról, mennyiben újszerű az adott pápai gondolat, s mennyiben inkább egyenes folytatása az egyházi hagyománynak, a korábbi pápák által megkezdett gondolkodásnak. Ez az olvasási, kódolási mód ugyanakkor segítséget nyújt abban is, hogy a szövegek mikroszintje mellett, azoktól egyszerre eltávolodva, távolságot is tartva, objektíven, érzelmeiktől mentes elemzést végezhesünk. Az egyes szövegekről ábrák is készültek, amelyek „gondolattérképeknek” tekinthetők az adott pápai üzenet súlyáról, hangsúlyairól, konkrét tartalmairól.

Ferenc pápa üzenete az elvándorlók és menekültek 100. világnapjára (2013)
Vándorlók és menekültek: útban egy jobb világ felé

A pápa 2013-as megválasztását követően fél év sem telt el a menekültek 100. egyházi világnapjáig, így az erre az alkalomra megfogalmazott üzenet talán joggal tekinthető XVI. Benedek és Ferenc közös szellemi gyümölcsének. „A modern változások eredményei között kiemelkedő helyen áll az emberi mobilitás egyre szélesebb körben történő elterjedése, amit XVI. Benedek pápa már korábban az »idők jelének« nevezett”, írja. Levelének címét annak bevezetőjében fejti ki: „A sokféle elvándorlás egyrésztől valóban gyakran feltárja a nemzetközi közösség és az államok hiányosságait, másrésztől viszont rámutat az emberiség azon törekvésére is, hogy egységben éljen, miközben tiszteletben tartja a különbözőségeket, készségesen befogadja társait és gyakorolja a vendégszeretetet, lehetővé teszi a föld javainak igazságos elosztását, az ember személyiségének központba állítását, az emberi méltóság védelmét és erősítését.”

A jól felépített, lineáris szerkezetű levél programadó, helyzetábrázoló írás, úgynevezett „position paper”, amelyben Ferenc pápa három főbb gondolati pontra tagolva elemzi és értékeli a globális méretű migrációt. A pápa ekkor már maga mögött tudta 2013 júliusában tett lampedusai látogatását, amelynek során elmondott beszédét Alberto Melloni olasz történész „enciklikához mérhető jelentőségűnek és XXIII. János pápának a II. Vatikáni zsinatot megnyitó, *Gaudet Mater Ecclesia* kezdetű beszédéhez hasonlította”.¹⁷ Az üzenet több pontja e homíliájával függ össze, s a menekülteket alapvetően a globális világ áldozatainak tekinti, a nem-

Általános
bemutatás

17 “Francis’ speech at Lampedusa was an encyclical on his pontificate,” says Italian historian. Forrás: <https://www.lastampa.it/vatican-insider/en/2013/07/16/news/francis-speech-at-lampedusa-was-an-encyclical-on-his-pontificate-says-italian-historian-1.36073626/> (Találat ideje: 2023.02.11.)

Az üzenet belső
része

zeteket pedig összefogásra buzdítja, hogy hathatós és segítő válaszokat adhassanak a migráció problémáira.

A pápa levele három jól elkülöníthető részre tagolódik. *Első gondolata* az elvándorlás jelenségével foglalkozik, amelyet kényszernek, a kibocsátó országban kialakult embertelen körülményekből fakadó élethelyzetnek tekint. Ezen a részen érezhetőek a lamprusai útján tapasztaltak. Levele „hogyan teremthetünk egy jobb világot” kezdetű része a 2020-ban közreadott, *Fratelli tutti* kezdetű enciklika korai előképének is tekinthető: „ez a kérdés egyáltalán nem akar célzás lenni egy elvont vagy elérhetetlen elképzelés megvalósítására, hanem sokkal inkább ösztönözni akar a kibontakozás autentikus és átfogó keresésére, egy olyan cselekvésre, amely hozzásegíthet ahhoz, hogy méltó életkörülményhez jusson minden ember” – írja a pápa. „Szívünk mindig a több után vágyik”, fogalmaz, amit az egzisztenciális okokból menekülők és a globális világ összefüggésében egyaránt ért: mint írja, a gazdasági „növekedés gyakran úgy valósul meg, hogy semmibe veszi a legszegényebbeket és a védteleneket. A világ csak akkor válhat jobbbá, ha elsődleges figyelmünket az emberre irányítjuk.” Figyelmeztet: a menekültek vágyai legitimek, hiszen többet akarnak maguknak és családjuknak. A pápa ebben a részben az úgynevezett migrációs motivációra is utal, amely kulcsfontosságú a helyben történő segélynyújtás és a jelenség eredő okainak leküzdése szempontjából. Világossá teszi, hogy „a menekültekkel együtt haladva az egyház azon fáradozik, hogy megértse a vándorlás kiváltó okait. Ugyanakkor dolgozik is azon, hogy leküzdje a vándorlás sok negatív következményét.” Az üzenet *második részében* Ferenc pápa a migráció okát elemzi. A „botrányos szegénység”, „szociális-gazdasági kiegyensúlyozatlanság és a szabálytalan globalizáció” a kivándorlások főbb okai. Ezekre csak nemzetközi együttműködésben, az együttérzés és a szolidaritás új módozatainak felmutatásával lehet megoldásokat találni: „a nehézségekkel egyetlen ország sem képes egyedül megbirkózni, mert azok olyan szerteágazók, hogy időközben már minden kontinenst elértek”, írja. Levele *harmadik részében* a pápa a menekültekkel kapcsolatos előítéletekkel, azok leküzdésére vonatkozó szándékával foglalkozik. „Ezen a téren mindenki rászorul a bevándorlókkal és menekültekkel kapcsolatos gondolkodásmód megváltoztatására; a védekezés és félelem, az érdektelenség és kirekesztés magatartásformáit – amelyek végül is „az eldobás kultúráját” jelentik, fel kell cserélnünk egy olyan magatartással, amelynek alapját a „találkozás kultúrája” képezi. Egyedül csak ezáltal sikerül felépíteni „az igazságosabb, testvériesebb és jobb világot” – fogalmaz, s ennek kapcsán felidézte a szintén elutasított és veszélyeztetett Názáreti Szent Család vándorútját. Az egyház krisztusi küldetésére emlékeztet, amelynek célja, hogy „magához öleljen minden népet és hirdesse az Evangéliumot, hiszen minden ember arcán Krisztus képmásának nyomai ragyognak”. Ferenc pápa üzenetének vége a tőle megszokott dinamizmussal és tettekbe való felszólítással zárul: „Építsünk igazságosabb társadalmat, tökéletesebb demokráciát, szolidárisabb országot, testvériesebb világot és egy mindenki felé nyitott keresztény közösséget”. Levele zárásaként pedig a menekültekhez szól: biztat, bátorít és apostoli áldását küldi.

A szöveget a címében szereplő „vándorlók/menekültek” és „jobb világ”, valamint „jelen helyzet” kifejezések mentén is elemezzük. Ez utóbbi jelentősége abban állt, hogy a 100. világnapi üzenet programadó, helyzetábrázoló szöveg, amelyben a pápa pontifikálásának főbb tematikáját is megjelölte, kifejezve a témával kapcsolatos súlypontokat, ezért ezt az aspektust is ki akartuk emelni.

A *vándorlás* jelenségét hét jól elkülöníthető alegységben fejti ki. Ezzel összefüggésben beszél (1) a kivándorlás okairól, (2) annak következményeiről, (3) az elvándorlás lehetséges megoldásáról, (4) a tranzit- és célországokról, (5) az új helyre érkezők elutasításáról, kizsákmányolásáról és diszkriminációjáról, (6) a média felelősségéről, (7) majd kifejti, milyen sok embert érint az elvándorlás. Az okok vonatkozásában beszél a forrásországokban található rossz gazdasági helyzetről, az egyes helyi hiányosságokról, az üldözésről mint a menekülés egyik kiváltójáról, és egyéb eredőkről. Az elvándorlás megoldása kapcsán a szöveg a forrásország felelősségéről, annak fejlesztéséről és más helyi feladatokról beszél, majd kiemelten a nemzetközi együttműködés és a szolidaritás jelentőségéről. Hosszan ecseteli a menekültekkel szembeni negatív magatartást, és hangsúlyozottan az emberkereskedelemmel összefüggő problémákat. A fogadóország vonatkozásában a bevándorlókkal kapcsolatos veszélyeket három aspektusból vizsgálja: a helyi kultúrára, a gazdaságra és a biztonságra gyakorolt hatások.

A *jobb világ* összefüggésében a pápa az ember fejlődéséről és növekedéséről beszél, és ebben már láthatóvá válik a 2016-ban Átfogó Emberi Fejlődés Dikasztérium néven felállított új szentszéki hivatal előképe. Pozitívan szól a jobb utáni vágyról, amely megvan az emberben: önmaga és családja számára szüntelenül valami jobbat kíván. Hosszabban ír a méltó életkörülmények megteremtésének szükségességéről, amelynek része a teremtett világ tisztelete és a forrásországok javítása. Hosszabban és hangsúlyosan tárgyalja a jobb világ építésének és elérésének fontosságát, s e gondolatai egyértelműen a *Fratelli tutti*ban kifejtett mondanivalója forrásának tekinthetők. Ehhez tartozik a személy és az emberi méltóság tisztelete, a másik iránti figyelem és szolidaritás, az ember egyéni kibontakozásának jelentősége, egy jobb világ alakításának szükségessége, valamint az emberiség mint nagy közösség és család gondolata, a tagjai közötti együttműködésen alapuló új jövő eszméje. A jobb világ összefüggésében gondolkodásmódunk megváltoztatásának szükségességéről is beszél: a különbözőségeket tiszteletben tartva szükséges, hogy az együttélés jó módzatait keressük, amelyhez hozzátartozik a menekülttel szemben tanúsított aktív szolidaritás, vendégszeretet és készséges befogadás lelkiülete.

A minket körülvevő világban tapasztalható *jelen helyzetet* nyolc aspektusból vizsgálja. Beszél az emberek közötti kölcsönhatásokról, az alá- és fölérendeltségről, szól a hátrányos helyzetűek problémájáról, és ezzel összefüggésben tárgyalja a szegénységet mint az elvándorlás egyik fő okát. Térben és időben értékeli a globális migrációt: miközben hivatkozik a múlt tapasztalataira, új történésként mutatja be a jelen társadalomra gyakorolt hatását. A globális migráció összefüggésében egyértelműen új és korszakos jelenségről beszél, és ez a karaktere teszi a szöveget igazán programadó jellegűvé.

Az üzenet fontosabb motívumai Jobb világ utáni vágy; az eldobás kultúrája; mindannyian testvérek vagyunk; Szent Család mint menekültek; befogadás kultúrája; szolidaritás; nemzetközi együttműködés; találkozás kultúrája; rabszolgaság és emberkereskedelem; az időök jele.

Ferenc pápa üzenete az elvándorlók és menekültek 101. világnapjára

(2014)

Az egyház határtalan és mindenki anyja

Általános bemutatás A 2014 szeptemberében közreadott világnapi üzenet az előző év szövegétől eltérően döntően befelé, a katolikus egyháznak, a kereszténység egészének szóló lelkiségi írás. Elsősorban az egyház küldetéséről és feladatáról szól, kevésbé a minket körülvevő világ helyzetét elemzi. A szöveg nem különül belső gondolati részekre, fejezetekre. Címét a korábbi évhez hasonlóan a bevezetésben indokolja: „A földön zárandokló és a magát mindenki édesanyjának valló egyháznak ezért az a küldetése, hogy Jézus Krisztust szeresse, imádjá, és szeresse különösen a legszegényebb és legelhanyagoltabb emberekben; egészen biztosan közéjük tartoznak a vándorlók és menekültek, akik megpróbálnak szabadulni életveszélyes és drámai helyzetükből.” Fontos motívumként jelenik meg a szövegben a jobb világ gondolatának kifejtése, amely az előző, 100. világnapi üzenettel van szoros összefüggésben. Így ez joggal tekinthető az előző, döntően kifele szóló, helyzetértékelő szöveg egyenes vonalú folytatásának.

Az üzenet belső része A szöveg fő karaktere, hogy a szegényeket, rászorulókat állítja figyelmünk középpontjába. Őket Jézushoz hasonlítja, aki személyében jelent meg az elesettekben. A „mindenkit édesanyjának valló egyház” küldetésének azt tekinti, hogy gondoskodó szeretettel fordul feléjük. A levél stílusa, megfogalmazása egészen lírai: „az egyház kiterjeszti ölelő karjairól” beszél, arról, hogy „az egyház egy olyan édesanya képévé vált, akinek szíve korlátlanul nyitva áll mindenkinek az egész világon”, s „tisztellel és együtt érző szeretettel be kell fogadnunk a szükségét szenvedő idegent”. A szöveg ugyanakkor tényszerűsége és az egyházi hagyomány, krisztológiai gondolkodás felmutatására törekszik: „az egyház, amely nem ismer határokat és mindenki édesanyja, terjeszti a szolidaritás és befogadás kultúráját az egész világon, minden nép között, és ezért senkit sem szabad haszontalan, rossz helyen tartózkodó, vagy kiselejtezendő személynek tekinteni”, „legyünk érzékenyek az emberi nyomor iránt és gyakoroljuk a felebaráti szeretet parancsát, amelyet Jézus akkor hagyott ránk, amikor azonosította magát az idegenekkel, a szenvedőkkel, az erőszak és kizsákmányolás minden ártatlan áldozatával”, „Jézus Krisztus ugyanis azt várja tőlünk, hogy felismerjük Őt a vándorlókban és a menekültekben, a száműzött és hontalan emberekben; általuk is arra szólít minket, hogy osszuk meg velük anyagi tartalékainkat és esetleg még abból a jólétből is adjunk fel valamit, amelyért valamikor jól megdolgoztunk”, „a mai társadalmak multikulturális jellege is arra ösztönzi az egyházat, hogy vállalja a szolidaritás, a közösségépítés és az evangelizáció új feladatait”. Üzenete vége, az előzőhöz hasonlóan, tettekre hívó buzdítással zárul: „az elvándorlás globális jelenségére mindenképpen a felebaráti szeretet

és az együttműködés globalizációjával kell válaszolnunk”. Szintén fontos gondolat, hogy „erősíteni kell a megfelelő feltételeket teremtő törekvéseket, amelyek szavatolni tudják a kiváltó okok fokozatos csökkentését, az egymást kölcsönösen kiváltó háborúk és éhínségek megszüntetését, amelyek egész népeket ösztönöznek arra, hogy elhagyják saját szülőföldjüket”, amely összhangban áll a helyben nyújtott segítés pragmatikus elvével. A levél zárása hagyományosan a menekülteknek szóló biztatással és áldással fejeződik be.

Az üzenet belső szerkezetének vizsgálatakor azt látjuk, hogy a pápa a kereszténységet magát ajánlja a migrációra adható globális válasz egyik lehetséges forrásaként. Az üldözött Szent Családod, majd Jézust helyezi figyelmünk középpontjába, aki maga is menekült volt, majd új parancsot és küldetést adott az őt követőknek. Az egyház anyaságára emlékeztet, amely a hit, remény és szeretet elvéből kiindulva befogadó, szolidáris, közösségi és felebaráti. Megoldásként ajánlja számunkra ezeket a kereszténységben gyökerező elveket, ezt a krisztológiai távlatot és szentírási tapasztalatot. Hangsúlyozza, hogy az egyház befogadó, az egyházban mindenki értékes, az egyház az egész világra kiterjed, és toleranciára, befogadásra, a találkozás kultúrájára épül.

A *vándor* kifejezésnek két vetülete jelenik meg a szövegben: a vándorlás mint globálissá vált probléma és a menekült. Ebben a cselekvést és annak alanyát állítja figyelmünk középpontjába. Az elvándorlás összefüggésében a szöveg hangsúlyozza, hogy az a jelen kor egyik legfontosabb problémája, amelynek az alábbi elemeit tárgyalja: menekülés a kilátástalanság elől, az elvándorlás mint veszély és a szülőföld elhagyásának jelentősége. A menekülteket a pápa egyértelműen áldozatoknak tartja. Az emberi kiszolgáltatottság új formájának elszenvedőit látja bennük, akik szegények, segítségre szoruló, rabszolgaság alanyai.

Jobb világ (előző szöveg központi témájával összefüggésben); az egyház mint anya; befogadás kultúrája; találkozás kultúrája; szolidaritás; evangelizáció új feladatai; együttműködés globalizációja; rabszolgaság; felebaráti szeretet.

Az üzenet
kulcsgondolatai

Az üzenet
fontosabb
motívumai

Ferenc pápa üzenete az elvándorlók és menekültek 102. világnapjára (2015)

A migránsok és menekültek kihívása. Az irgalmasság evangéliumának válasza

Az előző évek szövegeihez képest hosszabb üzenet pragmatikus és egyszerű lelkiségi írás, amely a címén túl számos elemében kapcsolódik a 2015 és 2016 közötti Irgalmasság rendkívüli szentévéhez. Az azt meghirdető, *Misericordiae Vultus* kezdetű bullában a pápa kifejezte, hogy a világ és az egyház korszakos változásokkal terhelt időszakban él, amelyben keresztény feladatunk, hogy erőteljesebben mutassuk meg Isten közelségének jeleit.¹⁸ Ez a gondolat hangsúlyosan jelenik meg e világnapi üzenetben, melynek felszólító, buzdító tónusával a pápa „nem engedí, hogy

Általános
bemutatás

¹⁸ *Misericordiae Vultus*: Bull of Indiction of the Extraordinary Jubilee of Mercy.

Forrás: https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_letters/documents/papa-francesco_bolla_20150411_misericordiae-vultus.html (Találat ideje: 2023.02.12.)

hozzászokjunk mások szenvedéséhez”. A szöveg ugyanakkor több ponton kifejezetten realista, és a befogadó közösségeknek szóló üzenetek mellett a menekültek felelősségéről és feladatairól is beszél, amely új elem Ferenc világnapi üzeneteinek sorában. Mindez nem meglepő: 2015 nyarára már Európában is tömegesen jelentek meg a Közel-Keletről, Közép-Ázsiából és Afrikából érkező menekültek. Az év végére az Európába érkezők száma meghaladta az egymillió főt.¹⁹

Az üzenet belső
része

Világnapi levelének bevezetőjében a pápa a rendkívüli jubileumot kihirdető bullát idézi, amikor arra szólít, hogy az „Atya cselekvésének hatékony jeleivé váljunk”. Emlékeztet, hogy „Isten atyai gondoskodása ugyanis kihat mindenkire, akárcsak a pásztor gondoskodása az egész nyájra, és különösen érzékenynek bizonyul minden megbezett, elfáradt és beteg bárány szükséglete iránt”. Az üzenet elején ismét hangsúlyozza a korábbiakban már többször elismételt tapasztalatot, hogy „korunkban a migrációs áramlatok egyre inkább elárasztják az egész földet”, újra aláhúzva a posztmodern és pápasága egyik legfontosabb kihívását. E drámaian tényszerű megállapításból kiindulva három hasonlóan realista következtetést tesz, ez alkalommal a menekültek felelősségének összefüggésében és az őket befogadó országok vonatkozásában: „a vándorlók megkérdőjelezzik a hagyományos életformákat, összekuszálják az útjukban található emberek kulturális és szociális távlatait”, „a migránsok és menekültek jelenléte valóban komoly kihívás minden befogadó társadalom számára”. Ezt követően a menekültek felelősségtudatát emeli ki, amely ebben a konkrét formában először jelenik meg Ferenc pápa döntően a befogadó közösségek felé szóló gondolkodásában: mint írja, a pozitív menekültügyi folyamatok akkor valósulhatnak csak meg, ha a „migránsok [...] felelős kötelezettséget is vállalnak befogadók iránt, elismerik és tiszteletben tartják a befogadó ország anyagi és szellemi örökségét, miközben megtartják annak törvényeit és együtt viselik terheit”. A szöveg ebben a tekintetben még egy fontos megállapítást tesz: „szükség van arra, hogy lehetőség szerint már kezdetben feltartóztassák a menekültek elindulását és megszüntessék a tömeges kivándorlást előidéző okokat: a szegénységet, az erőszakot, az üldözést”. Ezzel a pápa a humanitárius és fejlesztési segítyezés egyik fontos alapvetését jelenítette meg.

A pápa üzenetében a 2013 óta eltelt időszakkal kapcsolatban reális és gyakorlatias képet fest: „időközben a migrációs áramlatok strukturális jelenséggé váltak. Az első feltörő kérdés a szükségfázis felszámolására irányul. Ennek elérésében helyet kell kapniuk azoknak a programoknak, amelyek szem előtt tartják a migráció okait, az általa okozott változásokat és következményeket, amelyek a népek és társadalmak újabb átalakulásához vezetnek”. Mindeközben nem ő lenne, ha a befogadó közösségek felelősségével kapcsolatban ne így folytatná gondolatát: „Tekintettel a világ számos régiójának humanitárius krízisére, a férfiak és nők millióinak tragikus sorsa naponta kérdéseket intéz a nemzetközi közösséghez. A közbömbösség és a hallgatás bűnrészességhez vezet, ha ebben a helyzetben csupán nézői, tanúi vagyunk annak a pusztító halálnak. [...] Történjék ez kis vagy nagy mértékben, itt mindig tragédiáról van szó.” A menekültek-

kel összefüggésben a pápa továbbra is mélyen együttérző: „A migránsok a fivéreink és nővéreink, akik jobb életet keresnek, olyan életet, amely mentes a szegénységtől, éhségtől, kizsákmányolástól, a föld gazdasági és egyéb forrásainak igazságtalan elosztásától, hiszen ezek mindenkit egyformán megilletnek. Vagy talán nem minden embernek az a kívánsága, hogy megjavítsa életkörülményeit, tisztességes jólétet teremtsen magának, amelyhez mindenkinek joga van, és amelyet aztán szeretettel is megoszthat?”

Ferenc pápa levelében megismételte az egyház küldetését: „Hogyan is lenne képes az egyház másképpen cselekedni ebben a helyzetben, mint hogy Jézus Krisztus szavaihoz és példájához igazodik? Az Evangélium válasza korunk migrációs kihívására: az irgalmasság”

A szöveg tartalmi elemzésekor két fő motívum rajzolódik ki: a *migráció* és az arra irányuló *megoldás* gondolata. Érdekes, hogy ez nem következik a világnapi üzenet címéből vagy bevezetőjéből, mégis a textus közeli olvasását követően világosan kirajzolódik e két egymásra épülő elem. A migrációval kapcsolatban a szöveg az alábbi megállapításokat teszi: a jobb jövő reményének gondolata, a globális források elosztásának kérdése, a migráció politikai hatása, a menekültkérdés humanitárius aspektusa, az elvándorlás mint veszély és kockázat, valamint a befogadó ország és a közvélemény felelőssége. A migrációról egyértelműen mint humanitárius jelenségről gondolkodik, annak döntően kockázati elemeit hangsúlyozza. A megoldás kérdésében kiemeli a kiváltó ok megszüntetését, az integráció szabályozását, a kölcsönös tisztelet, az erőforrások egyenlő elosztásának fontosságát, a befogadók felelősségének, szolidaritásának és testvéri magatartásának kérdését.

Irgalmasság; találkozás kultúrája; az embertárs befogadása egyet jelent Isten befogadásával; identitás; Szent Család mint menekültek; rabszolgaság; felebarát iránti szolidaritás.

Az üzenet
kulcsgondolatai

Az üzenet
fontosabb
motívumai

(A tanulmány befejező részét áprilisi számunkban közöljük.)

Géczi János

OLVASÓ A KÖNYVET

Amit a hegyekből láttak a völgy fáit,
 azt felmondták. A világ rendjét. Szórend-
 ben

a falu, két oldalán a könyvjelzőkék
 pataknak, távol a kemény borítójú
 fenyőzöld hegyhát, irtás a gerincösvény
 hajlatán, a tág égbolt alatt hegyorom.

Amikor megnyúzták a hegyet, formáját
 veszítette az erdőtlenség test. Nem nyerhető
 ki többé belőle igazság. A rendje
 a világnak. Ahogyan egy könyvből.
 A legváratlanabb pillanatokban is
 ott volt, bár olykor megállt, mintha
 látatlan

dologba ütközne. Aztán az igazság
 úgy haladt tovább, karját tartva a teste
 előtt, mintha immár ugyanaz a dolog
 húzná. Hogy kopár a hegy, nem tudja
 senki

elmondani. Kifordult fák, kicsontozva
 az erdő. Ott áll a belseje, miként a
 lehántott falú üres üreg. A légszomj
 a fák elmúlta után gyorsan érkezik.
 Mikor a másik világ bejáratához
 odaérnek a madarak, összehajjták
 a szárnyukat, mint olvasójuk a könyvet.

HALLSTATT

A végtelen a lehetőségektől fehér,
 mintha egymástól nem lennének képesek
 elválni, s a színek együvé olvadnak.

A kőso Hallstattban a bányában dekkol
 s oldódik. Az oldat, amelynek jövője
 a kristályosodás, sok apró, vagy néhány
 nagy kristály, a folyamatot miként kezdi
 el? Egy új Stendhal néhány száz év múlva
 hogyan írja le, mi történik a letört,
 sóoldatba hajított gyöngyvirágszárral?

Miként nézi az üres portásfülkét és
 bronz toloájtáját, a lépcső gyűrűit,
 s mert valaha futószőnyeg is volt, rudak
 szorítottak a fokokhoz, a forduló
 boltívén a koszlott freskó nyomát,
 egy lebegő angyalszárnyat, egy lábujjat.
 Magát a hírvívő angyalt levakolták.

Miként ki órák óta nem látja magát?
 Elhever a lépcsőfordulóban, lábán
 fényes csupa bőr Bugatti-cipő, kilóg
 a lépcsőházablakon. Mellé, akárha
 a bazilika nagy kupolája mellől,
 a bejárat timpanonja mögé emelt
 teraszról hullott volna a csepp szálvirág,
 fonnyadtan, meg-megrezzenve a huzatban,
 mert senki mást, csakis őt részesítette
 maga kegyelméből a halotti pompás
 természetű isten.

Mindezt miként fogják,
 ha a szöveg hús sóoldatába dobják,
 Hallstattban bevonni majd a sókristályok,
 ha szemügyre vette alaposan Stendhal?

HÚSÉG*Czigány György*

Kivirágzik imánk
a szomorúságból.
Mindig veled vagyok,
virrasszál te bárhol.
Fölriaszt majd éjjel
nem-létezők álma.
Léttelen hűségem
lett a lét oltára.

SZOMJ

Ha itt lubickol fénye,
hát hova lett a tó,
irgalom ragyogása.
Hol vagy Mindenható?

DÓM

Suttogó cseppkövek
tornyai zengenek.
Nappalon és éjen
túl barlang méhében
az idő
szobra nő.

**MINDADDIG, MÍG
MAJKRÓL***Fehér Enikő*

Nem azé, aki fut,
hanem azé, aki után futnak.
Ezt már tudom.
Bevésem szeggel alkaromba,
gyolcsba öltözöm, homlokomon hamu.
Emlékezem.
De ki tiltja meg nekem, hogy szobám ajtaját kitarjam,
és hallgassam az üvöltést, hörgést, vijjogást,
nyögést, prüszkölést, hortyogást, dobogást,
sóhajtást, sercenést, nyelést, és rivallást,
amit elém fúj a szél?
Ki kell lépnem az ajtón,
az én hangjaim ezek.

Kiss László

1976-ban született

Gyulán. Író, a *Bárka* folyóirat szerkesztője, a Gyulai Erkel Ferenc Gimnázium tanára.

ELSŐÁLDOZÁS

Terike és kishúga minden este imádkozott. Letérdeltek az éjjeliszekrényhez, amelyen egy használaton kívüli, összekormozott üvegű petróleumlámpa állt, és úgy mondták az elalvás előtti könyörgést. Én Istenem, jó Istenem, lecsukódik már a szemem, mormolta Terike, de titokban Klárira sandított, akiből már majdnem kipukkadt a nevetés. Sokszor ő sem bírta somolygás nélkül, és amikor az ima végén anyuka megsimogatta a vállát, kiadva a szelíd ukázt, hogy irány az ágy, már várta Klárit, aki nyomban villanyoltás után támadást indított. Hol átbukfencezett nővére ágyába, és hempergőztek, birkóztak kimerülésig, hol a paplan fedezékéből hajigálták egymást a nagypárnákkal, amelyekre anyuka hímzett piros kacsaringókat. Klári óvodás kora ellenére erős és mozgékony volt, de mindig ő húzta a rövidebbet, és a pajkos csatározások után hamar álomba merült. Miután ölbe vette húga elnehezült kis testét, és átcipelte a kandalló melletti ágyba, Terike visszadőlt fekhelyére, összekulcsolta kezét a mellkasán, és bevégezte magában az imát. *Vigyázz kedves szüleimre, meg az én testvéreimre.* Ezt rendszerint átfogalmazta: *vigyázz drága szüleimre, és egyetlen testvéremre.* Ezen az estén is. Valami, ami hetek óta fojtogatta, csak most nyert formát, most látta világosan, hogy a következő napon kemény próbatételre megy keresztül. Későn sötétedett, hosszú árnyéka volt a napnak, talán ezért sem aludt el könnyen. Hiába hunyta le a szemét, elkerülte az álom. Forgolódott, dobálta magát az ágyban. Többször hóhullám öntötte el, felült, vizet töltött a komódra kitett kancsóból. Azt érezte, megfullad a szégyentől. Képtelen volt szabadulni a gondolattól, hogy bűnös, és hogy bizonyára számtalan vétke van. Nem tudta előszámolni őket, egyedül az volt bizonyos, hogy reggel elkerülhetetlen a szembesülés. De mivel is? Mindenki füllent, és mindenki csal valamennyit a játékban. Lopni szigorúan tilos. Az talán csak nem bűn, ha olykor nem csatlakozik a többiekhez a fogócskában, akik még soha nem közösitették ki ezért. Bűn lehet, hogy már elemi iskola előtt megismerte a betűket, és néha unta az órákat, amelyeken a többiek nyelvük hegyét kidugva kanyarították a c-t, amelyet egy hosszú farkú cica jelképezett a táblán? Hogy az állandó olvasás miatt kevesebbet segít itthon, azzal biztosan el kell számolnia egyszer. Talán épp holnap. Vajon mit fog kérdezni tőle a cella túlsó felében a plébános úr? Hiába a jó bizonyítvány, a sok elismerő szó, a kitűnő előmenetel, a penitencia nem maradhat el. Adja az Úr, hogy könnyű legyen viselni a terhét. Vajon mi különbözteti meg a bocsánatos vétket a jóvátehető bűntől. És az, hogy ő születésétől fogva sántít, és örökké fáj meg nyilall a csípője, hogy: béna, kinek a számlájára írandó?

De a tiéd nyitva, Atyám, amíg alszom, vigyázz reám, suttozta, és újból elszégyellte magát.

Mikor a nap újra felkel, csókolhassuk egymást reggel, gondolta még.

Azután aludt el, soká. De, Istennek hála, messze volt még a virradat.

Reggel a németvárosi templom előtti feszületnél katonás rendben gyülekezett az osztály. Az otthoni ruhásszekrényre emlékeztető gyónatószerék az épület keleti oldalában állt, mindjárt a belső ajtótól jobbra.

A lányok felsorakoztak előtte, és a plébános úr szólítására egyenként beléptek a cellába. Aki megbánta bűneit, a plébános úr áldásával elhagyhatta az erős szagú, szűkös helyiséget, majd a hívők padsorának túlsó felére vonult, ott kellett bevárnia a mise kezdetét. Így vált el egymástól ezen a kora nyári reggelen bűnös és büntelen, és Terike, aki az utolsók között vallhatott a Mindenható szolgájának színe előtt, izgatottan várta, hogy túlessen élete első igazán nagy erőpróbáján. Ezekben a percekben úgy érezte, nincs mitől félnie, és rejtegetnivalója sincs. Vagy ha van is, mindjárt őszintén beszélhet róla. Azonban hiába aludt rá egyet, hiába volt az ébredése könnyű, továbbra sem tudta megfogalmazni magában, mi tekinthető bűnnek, mitől és miért számít valaki bűnösnek. Pedig felkészült volt, hiszen hittanórán begyakoroltatták velük a szertartásrendet, és az is kiderült, hogy aki a hittankönyvből értőn ki tudja olvasni a szertartásra vonatkozó tudnivalókat, és fejből elsorolja a hétszentséget, az készen áll. A szentségek ismeretét otthonról hozta magával, anyukával úgy ismételték vacsora után az asztalnál, mint a szorzótáblát vagy még első elemi előtt a betűket. Néha a folyton elfoglalt apukát is bevonták a játékba, aki sosem mutatott hajlandóságot a lecke felmondására, s ha néha rávéttek, hogy tornáztassa meg az emlékezetét, folyton összekeverte a megigazulás fokozatait, noha kivétel nélkül ismerte őket. De a fogalmak és a teendők ismerete még kevésnek tűnt Terike számára az üdvösséghez.

Amikor a közvetlenül előtte álló Reinhardt Icust szólították, akkor érte a felismerés. Mintegy a semmiből érkezett, hiszen lassan egy éve eszébe sem jutott az eset, nem gondolt vele és nem emlékeztette rá senki. Különösebben fontosnak sem érezte, de a gyóntatószekrénynél ácsorogva, ebben a jólesően hűvös félhomályban, a szűk ablakokon beszivárgó gyöngé fényben, amelyet kissé megszíneztek az ablakrácsok közé illesztett mozaikok, váratlanul minden tisztán felidéződött előtte, és ezzel eldőlt az is, miről vall a plébános úrnak. Mintha más döntött volna helyette. És ettől megkönnyebbült. Tiszta lélekkel hagyta el a cellát. Korompay János megbocsátott neki.

A megszabadulás művelete súlyos teher volt, valósággal kifacsarta. Erőtlennek érezte magát a mise során, gépiesen követte a plébános úr jól ismert mozdulatait, lelkesedés nélkül teljesítette a szertartásos parancsokat, pedig a nap legfényesebb pillanata csak ezután következett. Tudta jól, hogy az áldoztatórácsához érve testközelből élheti át, ahogy a plébános úr lehozza közéjük az eget, és ő letérdel, és várja, hogy az Úrjézus testében és vérében részesedjen, de a nyelve hegyére tett ostya furcsa mód csak fagyalttölcscsérizű volt, a korty bor pedig ugyanolyan, ha nem rosszabb, mint apuka ebéd utáni fröccse odahaza, amelyet a telken termett apró szemű borszőlőkéből préseltek ki.

Feloldozlak. Korompay János erős, tiszta suttogása motoszkált a fülében, ahogy libasorban elhagyták a templomot.

A németvárosi szokás szerint a szertartás végeztével valamelyik tehető parasztgazda vendégül látta az elsőáldozókat. Terikéék a templommal szemközti utca felé indultak el, a Metz portához, ahol már reggel óta állt az a terebélyes sátor, amelynek ponyvája alatt habos kakaóval, tejeskávéval és kalácscsal megrakott kecskelábú asztalok sorakoztak. A húsz kisiskolás eleinte megszeppenten ült a padokon, később azonban, a krémes

sütemények kínálása alatt, már felszabadultan viháncoltak és lármáztak. Terike is, pedig kimerültnak érezte magát, és a szíve mélyén nagyon várta, hogy az övéi között lehessen, megoszthassa a titkát anyukával, és miután eldicsekedett Klárinak, aki minden bizonnyal könnyörtelen ellentámadásba megy át, végre magára húzhatja a paplant.

- Minden bűnödöt meggyóntad? - kérdezte otthon anyuka.

Terike elgondolkodott.

- Mindet.

- Büszke vagyok rád.

Apuka felállt a sezlonyról. Szódát engedett a poharába, és a műhelybe indult dongákat formázni, mert dologidő volt, délután négy óra is elmúlt. Mielőtt behúzta maga után az ajtót, megsimogatta Terike fejét.

Az iskolában úgy tanulták, hogy akit az áldozás kegyelmében részesít, ahhoz eljön az Úr, majd miután megbocsát neki, továbbbáll. Terike meg volt róla győződve, hogy ezért szükséges hetente ismételni az áldoztatást, noha furcsának találta, hogy a megszentelt kegyelem állapota elmúlhat. De nem bánta. A templomban lenni jó, a többiekkel lenni jó.

Csak este, lefekvés után, amikor végiglajstromozta magában az aznapi eseményeket, érezte meg igazán a történtek súlyát. Hogy mostantól másképp van minden, mint azelőtt volt. Hiszen az Úr már benne van, egyesült vele, ha továbbbáll, ha nem. Nem létezhet nagyobb ajándék, mint a Mindenható közelsége, de most nem esett jól erre gondolni. Félelmet érzett, és nehézlégzése lett a gondolatra, hogy a Jóisten talán ezekben a percekben is a mellkasán ül, és neki nagyon kell vigyáznia, hová lép, mert elég egy rossz mozdulat, egy meggondolatlan cselekedet, és komoly büntetésben részesül. Az élete ezután: nyitott könyv.

Az esti párnacsata elmaradt. Ahogy a feje a díszhímzéses nagypárnát érte, Klári nyomban elaludt, mintha ő esett volna túl a beavatáson. Terike a tarkója alá rakta a karját, és lehunyta a szemét. A plébános úr alakja jelent meg előtte, aki hidegen hallgatott, amikor bevallotta neki, hogy a gyönyörűszép, hosszú fehér tollat, amelyet az íróasztala fiókjában őriz, annak a gólyának a testéből húzta ki, amelyik tavaly lezuhant a templom keresztjéről. Bizonyára butácska kislánynak nézi őt az együgyű mese miatt.

Ez az én testem, hallotta távolról Korompay János szavait.

Nyomorék vagyok, ez volt az utolsó gondolat elalvás előtt.

Reggel sem tudott szabadulni tőle, amikor a kakaóját iszogatta, és közben álmosan végigpörgette a *Tolnai Világlapját*. Egy helyütt mutatóujját az oldalpárok közé fúrta. A lapszám az ötödik oldalon egy fotót közölt, amely az Eiffel-tornyot ábrázolta. A különleges, terpeszben álló épület előtt hosszú kabátos német katonatisztek sorakoztak.

AMI MARAD

Kálnay Adél

A kezét látom, mindig a kezét,
 elgörbült, bütykös ujjait,
 a pergamen bőr alatt
 tekergő kékeslila eret, s
 érzem, kissé nyirkos,
 hűvös a tenyér,
 nem szorít már,
 nincs benne erő.
 Fogom, csak fogom és
 dörzsölöm és kulcsolom
 a lanyha ujjakhoz az ujjaim,
 nézem a csuklót,
 a ráncos kézfejet,
 igen, lüktet, dolgozik
 még a szív, istenem,
 mire képes, milyen
 elszántsággal élteti
 még a testet, ami
 élni már nem kíván.
 Tudtam, hogy egyszer
 eljön ez, hogy lesz ilyen.
 Az ész mindent tud,
 az ész mindent elfogad.
 Csak a ... mi is?
 Ami nem ész, az lázad,
 az omlik össze.
 Még nem sírok,
 az sokkal később lesz,
 most erősnek kell lenni,
 mondom, el kell engedni,
 segíteni, hisz ez jár neki,
 a kölcsön visszajár,
 ő is segített érkezni,
 ő is, ő is, ő is . . .
 A kezét látom, mindig a kezét,
 meg tudsz szorítani, kérdezem,
 s igen, ért engem, megteszi,
 gyöngén, szinte észrevétlen,
 itt van még, tud rólam,
 de dolga van, végig kell
 csinálni ezt az utolsót,
 s ő mindig mindent
 annyira jól akart . . .

Órák telnek el, s a kéz
 még mindig él, van lüktetés,
 van apró moccanás,
 néha mintha már nem,
 de aztán mégis.
 Jaj, meddig tart ez?
 Az ész szelíden sürgeti,
 csak bátran, no,
 csak ügyesen . . .
 Az ember már
 eléggé felnőtt ehhez,
 mondhatnám öreg,
 biztatom magam,
 vannak, akik már az
 én korom sem élték meg,
 nemhogy kilencvenet.
 Ez persze, mindegy most,
 nem is számít, csak
 össze-vissza jár az agy . . .
 A kezét látom, mindig a kezét,
 vén fa gyökerei erőtlen ujjai,
 makacsul akaszodom közéjük,
 kulcsolódjunk, fonódjunk,
 váljunk eggyé megint . . .
 Átvillan, hogy nem
 fogtam eleget, hogy
 bármennyit fogtam, kevés . . .
 Jaj, hogy kell ezt,
 hogy kell ezt végig . . .
 Megint csak magamra
 gondolok, s mérgelődöm,
 önző vagy, mondom,
 anyád most megy el,
 ez nem a te pillanatod,
 ne sajnáld magad,
 ez az ő nagy pillanata,
 a távozásé, a szabadulásé,
 mit is tudna kezdeni már
 ebben az elkopott ruhában,

ebben az összetöpörödött,
használatlan testben,
amiben szemtelenül és
hiábavalóan kering az
egyre sűrűbb, sötét
anyag, s pumpál az
érzéketlen szív, ez
a makacs izom.

A kezét látom, mindig a kezét,
s látom, végre elernyed,
abbamarad az ostoba lüktetés,
s innentől csak a csend,
csak a rend, ahogy
lennie kell,
az marad.

KÖRÖZŐ PÁLYA

(„Ide a megértés kizárásával léptünk be.”

E. D.)

Komálovics
Zoltán

Amit a lélek rejt, – kicsi, s gurul
körbe-körbe, mint a vendégség után
pohárban hagyott cseresznye.
A fák minden útra elkísérnek,
már indulás előtt összenézünk:
gyülekező raj a homlokzati kapu
küszöbén, –
a dió lassú – szemét az apánk örökölte,
földhöz csatolt nehéz hagyaték, –
a cseresznye pontos, a gyökeret
összeköti a szívvel, és hidat ver
az évszakok közé, – törzse pillér,
amin a lélek fel-alá járkal,
s néha, – amikor lombot ereszt, –
birtokba veszik a tollas lények,
nem emel, csak verdes a szárnyuk,
mint akik fogadásra várnak,
s nem tudják, melyik társuk
milyen ívben landol.
A sok meghívott között igazi
vendégeim ők, – hiszen én is
köröző pályán járok, – s a távozás
közös nevezője fölött keringő lélek
hova is szállna – fogadás nélkül?
A ház mélyebb nyomokat hagy, –
a homlokzati kilincs megújul
minden köszönésben,

a kapu mégis lassan tárul, –
kis kopogóbogarak lakják, –
lyukat ütnek, s befüródnak
a mélybe, – s mint szív közepén
az emlék, – mit levegő már nem jár, –
száradnak némán és kövesednek, –
a kilincsen csattognak a szárnyak,
tapadnak a kezek, – pedig a lélek már
rég odaröppent, hova a megértés
esélye nélkül lépünk. –
Ennyi mélyre vájt járatban, –
az egymást váltó köríveken, –
a lakatlan múlt ennyi üregében –
a kilincstől már rég eloldott kézzel
tudok-e még emléked lenni, Uram?

(A KIÜZETÉS ELŐTT)

visszanéztem az első fára.
 kipróbáltam, meddig jutok
 vissza fejben, láttam magam
 előtt, ahogy a lombok
 talán utoljára mozdulnak,
 végül repülő levelekkel
 álmodtam, amelyek később
 szétmálltak a talpam alatt.
 néhány hét, és kopár ágak
 ütnek majd az ablakot, mi
 legalább ruhában alszunk,
 az álom ránk záródik, mint
 a libáni medve állkapcsa.
 az erdei ház ablakából
 figyeltük, a lekvárfoltos
 fakanállal, mint egy halott
 állat véres csonkjával, lomhán
 indult a ritkuló lombok közé,
 most követnem kell, át a talaj
 felrepedt bőrén, a gyökerekig,
 a kiüzetés előtt még látom
 magam előtt a fájdalom testét,
 mint egy kiszáradó törzset.

*Papp-Sebők
 Attila*

(KITERÍTVÉ)

a kezed mozdulatát, ujjnyomát
 a kocsikilincsen, márványkövön,
 hangod elfutott félelmét nem találok,
 utána megyek a történetnek,
 a lényeket végül kirakom, mindnél
 igazabb lényegét, Szentgyörgy,
 Csík, az odaúton végig sápadt zaj,
 ködpáholyban állva néztél le
 a delnei ég alatt meghunyászkodó
 fasorra, így hevert előtted,
 kiterítve, mint egy alvó medve
 teste, az ősi világ.

(DÉDAPA)

bal szemében földgolyó-seb.
 ez a világ már nem az a világ,
 visszaadta, mint egy üveggolyót,
 amiben megszűnt a visszaverődés.
 és most kinézek mögüle, nem
 tarthatom kézben, csak figyelem,
 keresem a tér elemeit. kilopta
 mindet, földbe maró agancsok
 hálója rejti előlem, dolgozik
 a lenti rend, az ősi számítás.

Vörös István

1964-ben született

Budapesten.

Költő, író, műfordító,
a Vigilia szerkesztője.

Legutóbbi írását

2022. 11. számunkban

közöltük.

A KETTÉVÁGOTT KÖPENY VERSÉRTÉS AMBIANENSIMUM TÁJÉKÁN

Amikor elindítottuk sorozatunkat, melyben kortárs kritikusok, írók, költők vallanak kortárs vagy majdnem kortárs költők egy-egy verséről, számítanunk kellett rá, hogy értelmezéseik és vallomásaik sok meglepetést fognak szerezni, váratlan és szokatlan megközelítési módokat fognak felvetni. A sorozat célja, hogy a mai verset közelebb hozzuk az olvasóhoz, segítsünk felismerni, miért jó, miért élvezet, miért a világ elviselésében nyújtott támogatás a versolvasás. A sorozatban ez az első alkalom, amikor a választott költő versét egy másik költő értelmezi. És a költő számára a legegységesebb beszédmód a versírás. Tompa Zsófia nagy érzékenységgel közelít Győrffy Ákos remek szövegéhez, és bár saját vallomása szerint eleinte esszével próbálkozott, ám a vers olyan mélyen és intenzíven hatott rá, hogy jóformán beszippantotta, szereplőjévé, résztvevőjévé vált. Ezért végül nem a saját személye felől közelítette meg a verset, hanem a legilletékesebb, a Szent Márton által megsegített és megmentett koldus nézőpontjából. Tompa Zsófia újraírta a szöveget, ahogy Győrffynél Szent Márton beszél, nála a koldus. Ez nem egyszerű átírat, mert ahol nem szükséges, szinte nem is nyúl hozzá az eredeti (a másik?) szöveghez, hanem a vers horizontjának tágítása, illetve ennek az egyébként is meglevő tág horizontnak szavakkal, egy újabb verssel való kitöltése. Mely vers tulajdonképpen ugyanaz, mint amit Győrffy írt, csak valamiféleképpen az árnyéka. Árnyékversről van szó tehát? Igen, ám mi az, hogy árnyékvers? A vers a metafizikai térben mint egy határozott tárgy jelenik meg, a metafizikai napfény vagy holdfény rásüt, bizonyos tulajdonságai jobban láthatóvá válnak, mások árnyékba kerülnek. Ez a versárnyék közben megjelenik a vers közeli terében, és felfogható egy másik papírlap síkjával. Az árnyékvers ugyanaz a vers, csak az eredeti kifordítása. Úgyes pásztorsuba, melyet ha kifordítok, akkor is ugyanaz marad. Győrffy Ákos versében benne volt Tompa Zsófia verse, egy értelmező ezt persze másképp járta volna körül. A vers titkos tartományait. Így viszont magába a versbe léphetünk be árnyékverse révén, épp a vers mutatja meg többszíkúságát, és hogy ne fázzunk, az értelmezés Szent Mártona lép oda hozzánk, kardjával kettévágja köpenyét, és megosztja a két szöveg között.

A versolvasó számára nemcsak minden értelmezés megengedett, hanem megengedett a vershez való bármilyen kreatív módon való közeledés. Ebben benne van, hogy a vers eleve elvárja kreativitásunkat. Ez a vers is, és minden jó vers. Bevon a terébe. Résztvevőjévé tesz. Ráébreszt arra is, hogy mi vagyunk a hősei, mi vagyunk a koldus, aki Szent Márton segítségére vár, akár fázzunk, akár a szellem kihűlt levegőjében szeretnénk valami fölmelegítőt, vigaszt adót, bizalmat hozót találni.

HAVAZÁS AMIENS-BEN SZENT MÁRTON-APOKRIF

Győrffy Ákos

Tegnap reggel óta havazik. A város körvonalai alig látszanak a sűrű hófüggönyön át. Lovam mozgásán érzem, hogy fárad, minden lépésnél remeg alattam a teste. Csak akkor vettem észre azt az embert, amikor elhaladtam mellette. Addig azt hittem, egy kupac föld az út mellett, amit belepett a hó. Megmozdult.

Gyerekkoromban láttam utoljára ilyen havat, Pannóniában. Apám a hátán vitt haza, különben elsüllyedtem volna a hóban. Már csak ruhájának faggyúszagára emlékszem, és a válla fölött a messzi dombsorok szürke vonalára.

Az ember megmozdult, kinyújtotta a kezét. Fagytól szederszínű bőrén csorgott a megolvadt hó. Megpróbált szólni hozzám, de csak nyöszörögni tudott, keze megdermedt a mozdulatban. Mint egy csupasz faág, ahogy kimeredt a hóból a karja. Leugrottam a lóról, köpenyemet ráterítettem, és dörzsölni kezdtem dermedt testét a köpenyen át. Rám nézett, szólni akkor sem tudott, láttam a szemében az arcomat, az arcomat és a hólepte vidéket körülöttünk. Fiatal férfi volt, olyan sovány, hogy a köpeny alatt szinte elveszett a teste. Magam elé ültettem a lóra, úgy haladtunk át a városkapun.

A centurio utánam szólt, hogy miért nem hagytam inkább odakint, a falon túl, mindenkinek jobb, ha az ilyen nyomorult koldusok elpusztulnak télen, mint a legyengült őzek, már így is sok van belőlük. Ha tudnád, mit beszélsz, belepusztulnál a szégyenbe, mondtam neki, s ahogy továbblovagoltam, hallottam még harsány röhögésüket.

Amikor aznap éjszaka, a legénységi szálláson álmomban megjelent az Úr, megismertem rajta a köpenyem, amelyet ráborítottam arra az emberre, aki ott feküdt a hóban, nem messze a városkaputól. Nem láttam tisztán az arcát, olyan erős fényt árasztott, de tudtam, hogy Ő az. Beszélt hozzám. *A köpenyed nekem adtad, a köpenyedet rám terítetted. A fény az én ruhám, öltözz fel az én ruhámba, terítsd magadra palástomat, melyre Atyám nevét hímezték az angyalok.* Reggelre elállt a havazás, méteres hó borította a város utcáit.

Álltam a hideg, téli napsütésben az ablaknál.
 Olyan ürességet éreztem, mintha nem lenne testem.
 Mintha nem is én nézném a halványkék eget a
 sikátorok fölött, mintha csak tekintet lennék, test
 nélkül, de mintha ez a tekintet sem az enyém lenne.
 Mintha eltűntem volna magamból. Mint ez az üres
 mosdókancsó mellettem, az asztalon, ahogy üvegfalán
 ragyog a fény. És mintha valaki idegen hangját hallanám,
 úgy hallottam saját szavaimat, ahogy az ablakpárkányra
 dőlve suttogom: Nem az enyém volt, amit adtam, Uram.
 Nem vagyok a magamé.

Az a koldus vagyok, senkié, a falakon kívül, kitzasztva,
 mint te voltál közöttünk. Nem vagyok sehol, csak arcod
 fényében. Nem mozdulok el a fényből, Uram. Ruhádba
 öltözöm, fényes palástodba öltözve kelek át a végtelen
 havazáson, ami az evilág.

HAVAZÁS AMIENS-BEN KOLDUS-APOKRIF

Tompa Zsófia

Nem tudom, mióta havazik. A városfalat is
 alig látni a hófüggönyön át. Mozdulatlaná összehúzó
 magam, hogy ne érintkezzem a kinti hideggel. Már majdnem elaludtam,
 mikor meghallottam lovának lépteit. Meg-megcsúszott az állat a
 nyirkos köveken.

Horkantott, és elképzelttem a meleg párát orrlyukai körül.
 Elképzelttem szőre melegét.

Megmozdulhattam, nem tudom. Csak azt, hogy a lovas
 hirtelen megállt. Dermedten vártam, mint mikor gyerekként
 nem tudtam, rosszat tettem-e. De a csönd most tovább tartott
 annál, hogy félni kellene. Ez furcsa volt. És valahogy meleg.

Féltem, hogy itt hagy. Kinyújtottam kezem.
 Éreztem, ahogy sebeimen csorog a langyos hólé.
 El akartam mondani, hogy bocsásson meg és vigyen magával.
 Nem érthette, miért kérek bocsánatot egy idegentől.
 Annyira rettegettem, hogy elmegy, hogy egészen
 megdermedt karom. Leugrott a lóról,
 és valami súlyt terített rám. Dörzsölni kezdte a hátam. Nem tudtam,
 hogyan viselkedjem. Rá néztem. Még nem láttam ilyen közlelől embert.
 Szemében láttam, ahogy ott fekszem. Mögöttem a végtelen tájat.
 Szép volt, és én mellette egészen kicsi lettem. Maga elé ültetett
 a lóra. És elindultunk. Nem tudtam, hová.

Valaki mögüle utána szólt, hogy miért nem hagyott inkább odakint, a városfalon túl, mindenkinek jobb, ha az ilyen nyomorult koldusok elpusztulnak télen, mint a legyengült őzek, már így is sok van belőlük. Ha tudnád, mit beszélsz, belepusztulnál a székenbe, mondta neki, s ahogy lova gyöngéd lépteit figyeltem, hallottam még mögöttünk a harsány röhögést.

Amikor aznap éjszaka, a szállás magányában magamra húztam köpenyét, úgy éreztem, nem vagyok egyedül. Meleg fény vett körül, valami otthon, amiről nem tudtam sosem, mit jelent, csak idegenül hallgattam a szót.

Reggelre elállt a havazás. A hókristályokon, jégcsapokon, mintha Isten maga volna, áttetsző, annyira tisztán napszínű, hogy már fehér fény ragyogott, átsütött rajtam, koldusruhám rojtjain. Mintha nevet kaptam volna tőle, saját nevet és saját létezését, de ezt a nevet nem tudom, csak hogy átragyog.

A szállásról persze kivettek, szakadt bőrökből összekötözött lábbelím csúszkált a hó alatti köveken, ahogy gyalogoltam a fényben a városkapu felé.

Kint a helyem és nem baj, hogy kint a helyem, mert te úgyis ott vagy, fényed átragyog rajtam akkor is, ha csak földkupac vagyok a városfal mellett és fekszem a hóban, a te havadban, a te földkupacod, míg majd lovaddal megállsz mellettem, átölelsz, karodba veszel, és elindulunk a végtelen havazásban hazafelé.

Halmai Tamás

1975-ben született

Pécsett. Költő, író,

irodalmár.

Legutóbbi írását

2022. 9. számunkban

közöltük.

BOLDOG NOMÁDOK

BALLA ZSÓFIA A SZÜNETHATÁR CSODÁJA
CÍMŰ VERSÉRŐL

I

Balla Zsófia költői pályája a vallomásos tárgyiaság és az eruditív újnépesség közti esztétikai térből indult (első kötete: *A dolgok emlékezete*, 1968). E hagyománytudat pátoszát kezdettől az ironizáló-relativizáló groteszk alakzatai oldották. Az objektivizáló tekintet is irgalommal irányul a tárgyi létezésre: „A dolgok hamar s gyakran történnek. / Az ember már régen nincsen, / s a fogason még van kabát” (Élet); és a megismerő ambícióba is bölcsélet, az „ide” célhatározójába is spiritualitás vegyül: „A pillantás, a szem, figyel. / De nézek; beléptem a szembe” (*Két tánc*), „Nem meghalni születünk ide” (*Mégis*).

Az emelkedett dikción gyakran átsejlő önirónia műgondja hatott oda, hogy a nyolcvanas évek kötetei a szétszalászás, elbontás, analizálás jegyében kísérleteztek neoavantgárd (majd posztmodern) forma- és nyelvjátszókkal, groteszk színekkel, támogató intertextusokkal. A hosszú kilencvenes évek hozama Tandori Dezső, Parti Nagy Lajos művészetének s általában a korszak poétikai szellemtanának felszabadító hatásáról árulkodik. („Kiütözköznek a szavakon is a nyomok, / a Másföldi érintés” – *Pièce touchée*.) Az 1995-ös nagy összegzés, az *Ahogy élés* című válogatáskötet, majd *A harmadik történet* (2002) „visszaklasszicizálódást” mutat – a poétikai kultúra magasabb szintjén. Létköltészeti kompozíciók, cikluskereső nagyszerkezetek születnek – szabadon kötött formában (azaz mindig a születő vers organikus igényeihez igazodva).

Ez új pályaszakaszban klasszicizált versnyelv és formában bontakozik ki, s a zsidó-keresztény kultúrkincsből merítő lírai hitvallások emlékeznek immár az öröklétre. A haza (a szellemi otthon) verstani koordinátáit bravúrrímek (például „a mély” – „amely”), szójátékok (*Párafrázis* stb.), oximoronok és aforizmák adják meg. Nyelvi-poétikai, hangnemi és műfaji változatosság faggat álomidőt, talál csillaglétéket. A rilkei fogalmi versbeszéd tiszta filozofikuma teremt itt is poétikai fedezetet; de részint érzékibb és anyagközelibb, részint közéletibb és szociálisabb a Balla-poétika a Rilkéénél. *Világi túlvilág* e líráé.

A költői anyag s alkat e módosulásaival járt együtt, hogy az alanyi megszólalás idővel tárgyiasabb beszédmódba szervesült (a *részvevő távollátás* nyelvi-poétikai aktusait eredményezve), legfrissebben pedig létköltészeti dimenziókban terjedt ki (amely dimenzióknak már legalább annyira alanya az emberiség, mint az én). A legutóbbi Balla-kötetekben (*A nyár barlangja*, 2009; *Más ünnepek*, 2016; *Az élet két fele*, 2019) a szabadon kötött versformák, a ciklusos hosszúversek révén az egyetemes emlékezet poétikai rendjei, a zsidó-keresztény eszmekör és szellemtan, az elmúlás etikája s a fönnyaradás ethosza jelenik meg.

2

Az *óriási hárs* című svájci ciklus (a *Más ünnepek* kötetben) egyetlen nagy lélegzetvétel. Szabad levegő inspirálta versek sorozata, óvatosan kitartott közérzeti ünnep. Az alábbi mű is akárha idegen egek alól szólna:

A SZÜNÉT CSODÁJA

Egyszer csak minden lámpa kialudt.
A hegynek fölfelé, kezemben drága étel,
betakarva most tárgyatlan sötéttel,
féltem, nem érem el a kolostor-kaput.

Sötétségben minden föld idegen.
Lépegettem azért, bizonytalan – aztán egyre jobban,
mert a magasba néztem és ott billiárd
fény repdesett.

Nem mélyből, hanem az égből kiált,
hogy harsány, folt lámpáink mögött mindig ott van
a csilló öröklét. Együtt süvít a csillagokkal.
Régi nyarak remegnek ezer csillagjegyben.
S mi vakon lépegetünk a nálunk nagyobbban.

Van olyan ég, melyben otthon vagyunk.

A vers epikus természete megengedi, hogy szüzsét is összefoglaljunk: hegynek fölfelé egy kolostor felé tart a beszélő, midőn kialszanak a mesterséges fények – s *láthatóbbá* válik a föntek tündöklése. A közönséges tapasztalás különleges létérzet alakját ölti: a véghetetlen csillagtartományok alkalmi otthonosságára *eredendően mindenkori* otthon ígézetével lepi meg a lírai alanyt.

A vers nem betéved a dantei „nagy sötétlő erdőbe”, ellenkezőleg: a technicizált jelenvalóság üzemzavara archaikus-metafizikus idillt ragyogtat föl. Az *Esti kérdés* babitsi, megengesztelődött melankóliája ér itt egybe Kosztolányi *Hajnali részegségének* vendégségképzetével. A „lélek sötét éjszakájá”-ból (Keresztes Szent János) *egy másik éjszaka* ragadja ki az élőt.

Az út toposza, a *hegy* allegóriája s a *kolostor* hívogató szakralitása persze előkészíti a váratlant. A „tárgyatlan sötét” ősi, világra még nem szoruló sötétséget is jelöl, de a tárgyias költészet – s egyáltalában: az emberi beszéd – képességeit meghaladó jelenségről is referál.

A szorongás létérzete („féltem”) – melyet, bezáruló szerkezetükkel, az első strófa ölelkező rímei is megnyilvánítanak – jellegzetesen Balla Zsófia-i axiómában összegződik: „Sötétségben minden föld idegen.”

De mihelyt kimondja s megéli, felül is írja a szöveg a félelmet – a versformát is széjjelebb szabadítva.

A magasba tekintés gesztusa fénymotívumokkal rendezte tele a szövegvilágot. A „csilló öröklét” emlékezetes jelzői szerkezete az emlékezet relikviáit („Régi nyarak”) is az időtlenség identitásába fogadja.

A két részre tördelt második szakasz végén többes szám első személyű igealak szűr le immár egyetemes tanulságot: „S mi vakon lépegetünk a nálunk nagyobbban.”

Hathatós zárlat volna e sor. De a mű nem elégszik meg azzal, hogy hasson: adni is akar. Ezért a különtagolt végmondat, mely szentenciába göngyöli a Balla-líra teljes tudásának *egyik* origóját. Mely gondviselésnél többet is, kevesebbet is állít – de ettől a mértékekhez hű radikalizmustól lesz hitesen-hitelesen emberi (s emberentúli): „Van olyan ég, melyben otthon vagyunk.”

Vers is.

3

„Egyik este a dombon felfelé, az otthon adó *Maria Opferung* kolostor irányába araszolok éppen, kezemben egy kis meleg elemózsiával, gyümölcscsel. Egyszerre kialszanak a lámpák, minden elsötétül, csak az autók reflektorai és az ablakok négyzetgei világítják meg a kanyargós utat. Kissé megijedtem, a rám szakadó sötétben, hazatalálok-e. Lépegetek tovább, szoktatom a szemem. Lassan felderengenek a tó fölött a világosabb-sötétebb sávok, az út előttem. És fölöttem, mintha most látnám először, milliárd apró lámpa ég, a fenti mezőn felderengenek és egyre erősebben villognak a csillagok pitypangjai. Annyira megkönnyebbültem! A csillagok! Igen, otthonról ismerőseim. És mindig velünk vannak, ha világunk harsány jelei el is rejtik őket a szemünk elől. Van világ, amely szorosan magához öleli a boldog nomádokat is.

Ilyen egy vers, amikor még csupán csírázik.”

(B. Zs.: *Otthonos idegenség*, in: *A darázs fészke. Értekező líra*, 2019.)

PROUST ÉS AZ 1905-ÖS SZEPARÁCIÓS TÖRVÉNY

„Nem vagyok híve a jezsuita mentalitásnak.
Mégis, el kell ismernem, van jezsuita filozófia,
van jezsuita művészet, van jezsuita pedagógia.
De lesz-e valaha is antiklerikális művészet?”
(Marcel Proust¹)

Armando Nuzzónak

Ádám Péter

1946-ban született

Budapesten.

Műfordító, újságíró,

esszéista. Az ELTE

francia–magyar

szakán végzett,

a nyolcvanas években

a Nagyvilág francia

rovatvezetője, később

főiskolai tanár.

Azután, hogy Proust 1919-ben a nagyregény *Bimbózó lányok árnyékában* című második kötetéért megkapta a Goncourt-díjat, köszönőlevelet intéz a zsűri egyik tagjához. A köszönőlevélben a vele szemben ellenséges – és az író a „klerikális reakció” emberének feltüntető – újságcikkekre is kitér: „Egyszer sem voltam misén elsőáldozásom óta – írja –, de ennek is már jó harminc éve. [...] Léon Daudet² a megmondhatója, milyen lelkes Dreyfus-párti voltam, első könyvemből még a Cherche-Midi fegyházban raboskodó Picquart-nak³ is küldtem tiszteletpéldányt. Mondanom sem kell, eszem ágában sincs reagálni a vádaskodásra, amely szerint csak a klerikálisok meg a reakciók támogatásának köszönhetem a rangos kitüntetést.”⁴

A sajtó, látnivaló, 1919-ben még nagyon jól emlékezett rá, hogy Proust, másfél évtizeddel korábban, az 1905. december 9-i szeparációs törvény vitájában – Dreyfus-pártiság ide vagy oda – *az egyházak meg az állam radikális szétválasztása ellen* foglalt állást. Az író, nem sokkal azután, hogy Aristide Briand⁵ 1904 nyarán nyilvánosságra hozta a vitára bocsájtandó törvénytervezetet, 1904. augusztus 16-án a *Le Figaro* című napilap hasábjain *A székesegyházak halála* címen héthasábos cikket közöl a törvénytervezet ellen. Pedig a két elkötelezettség (vagyis a Dreyfus-pártiság meg a szeparáció-ellenesség) kölcsönösen kizárta egymást: a katolikus hívők jó része egyszerre ellenezte a szeparációt, és idegenkedett a hadsereg meg az igazságszolgáltatás tekintélyének megkérdőjelezésétől, míg a perújrafelvétel követelői (köztük az író közeli barátai) az egyházak meg az állam szétválasztásának is lelkes támogatói voltak.

Mindez arra vall, hogy Proust valójában egyik párthoz sem tartozott: igaz, szoros barátságot tartott a szélsőjobboldali Léon Daudet-val, de a *L'Action française* ugyanolyan távol állt tőle, mint a liberális és baloldali republikánusok antiklerikalizmusa. Bár Proust nem volt hívő em-

1 Marcel Proust: *Correspondance*. Choix de lettres, présentation etc. par Jérôme Picon. GF Flammarion, Paris, 2007, 112.

2 Léon Daudet (1867–1942) Alphonse Daudet idősebbik fia, író, újságíró, szélsőjobboldali politikus, Marcel Proust volt gimnáziumi osztálytársa és közeli barátja.

3 Marie-Georges Picquart (1854–1914), ő fedezte fel, hogy több tisztára hamisan tanúskodott a Dreyfus-perben, és hogy a német követségen talált iratjegyzéket nem Dreyfus kapitány, hanem Walsin-Esterházy írta. Megtorlásul vád alá helyezik, és egy időre be is zárják.

4 A levelet idézi Luc Fraisse: *L'Engagement dans la neutralité: Proust et la loi de 1905*. Revue d'histoire et de philosophie religieuse, 85 (2005/2), 281.

5 Aristide Briand (1862–1932) radikális-szocialista politikus, a szeparációs törvény parlamenti betervezője és részben megszervezője, többszörös miniszter és miniszterelnök.

ber, intellektuálisan nagyon is vonzódott a katolicizmushoz. Mindebben, több más mellett, John Ruskin (1819–1900) hatása is szerepet játszott: az író jól ismerte az angol esztéta műveit, az utóbbi *Bible of Amiens* (1885) című könyvét saját fordításban közre is adta a párizsi *Mercure de France* kiadónál.⁶ Fordítás közben alaposan áttanulmányozta Viollet-le-Ducnek a középkori építészetet feldolgozó tízkötetes enciklopédiáját,⁷ valamint a művészettörténész Émile Mâle-nak a 13. századi egyházi művészetről írt művét.⁸ A monográfia, amely tüzetes elemzése és minden apró részletre kiterjedő leírása a középkori templomok jelképrendszerének, szintén nagy hatással volt az íróra. Nem csoda, hogy Proustot haláláig foglalkoztatta a székesegyházak kimeríthetetlen rejtélye.

Az a tény, hogy Proust intellektuálisan vonzódott a katolicizmushoz, korántsem meríti ki az író valláshoz való viszonyát. Jean-Yves Tadié szerint lappanghat azért némi „bűntudat” is az író szeparációellenes állásfoglalásában. A magam részéről árnyaltabban fogalmaznék. Én inkább a gyermekkorban elvesztett hit utáni *nosztalgiát* hallom ki a cikkből meg a regényciklusból. Utóvégre Proust szülei és nagyszülei agnosztikusok voltak, és a Condorcet gimnázium légkörét is elvilágiasodott liberalizmus jellemezte. Erről a nosztalgiáról az író barátjához, Georges de Laurishoz⁹ intézett egyik levelében is beszél: a nagybeteg író szeretett volna hinni, és a katolikus vallásban az örök élet ígéretét tartotta legfontosabbnak. A csaknem ezeréves székesegyház tehát a szemében az örökkévalóságnak is jelképe, azzal a megszorítással, persze, hogy a testet nem választják el a lélektől, mert a katedrálisnak – ahogy cikkében hangsúlyozza – a liturgia a lelke.¹⁰

*

Proust két szövegben is kifejtette a készülő szeparációs törvénnyel kapcsolatos fenntartásait. Egyik az a levél, amelyet 1903 júliusában barátjához, Georges de Lauris-hoz intézett,¹¹ másik a már említett terjedelmes újságcikk (az utóbbit másfél évtizeddel később, rövidítve, az NRF-nél 1919-ben közreadott *Pastiches et mélanges* című gyűjteményes kötetébe is beillesztette). Az író nem a jog és nem is a politika felől, hanem *íróként, filozófusként és esztétaként* közelít a témához. A lehető legkonkrétább látószögéből elemzi a készülő törvénytervezetet, mégpedig úgy, hogy a vallásgyakorlatot helyezi a középpontba (a laicizmussal kapcsolatos viták nem keltették fel az érdeklődését): ő azt nézi, milyen következményekkel jár majd a törvény a gyakorlatban. Ezzel kapcsolatosan azt a kérdést sem

6 Marcel Proust – John Ruskin: *La Bible d'Amiens. Sésame et les lys et autres textes*. Éd. établie, présentée et annotée par Jérôme Bastianelli. Robert Laffont, coll. „Bouquins”, Paris, 2015. Proust emellett a *Pastiches et mélanges* című gyűjteményes kötetében is ír Ruskinról, lásd: *Ruskin à Notre-Dame d'Amiens, à Rouen etc.*, i. m. 100–149., valamint *John Ruskin*, i. m. 148–197.

7 Eugène Viollet-le-Duc: *Dictionnaire raisonné de l'architecture française*. A. Morel éditeur, Paris, 10 kötet, 1854–1875.

8 Émile Mâle: *L'art religieux au XIIIe siècle*. Librairie Armand Colin, Paris, 1898.

9 Georges de Lauris (1876–1963) irodalmár, újságíró, irodalomkritikus.

10 Amikor az írónak 1922. november 18-án rosszabbra fordul az állapota, Mugnier abbé (1853–1944) hívja, mégpedig azzal, hogy az irodalmi életben közismert pap a halál bekövetkezése után mondja el a Proust által kiválasztott imákat. Az abbé azonban betegsége miatt nem tudott eleget tenni az író kérésének. Jean-Yves Tadié: *Proust*. Pierre Belfond, coll. „Les dossiers Belfond”, Paris, 1983, 316. Lásd még Jean-Yves Tadié: *La mort des cathédrales*. In: *Proust et la société*. Gallimard, Paris, 2021, 110–114.

11 Marcel Proust: *Correspondance*, i. m. 108–114.

hagyja figyelmen kívül, hogy milyen viszonyban áll a Brand-féle törvénytervezet a művészettel.

Proust három nyomós érveléssel utasítja el a törvénytervezetet (míg az elsőt a Georges de Lauris-hoz intézett levélben, a másik kettőt csak a *Le Figaro* hasábjain fejt ki). Az első érv: a vallás annyira sajátos intézmény, hogy eleve lehetetlen a hitéletet törvényileg szabályozni: amit például egy vidéki pap képvisel – írja –, azt nem nagyon lehet egy lapon említeni a falu patikusának vagy látszerésének társadalmi szerepével. Ez pedig annyit jelent, hogy a spirituális hatalom már jellegénél fogva is *el van választva* a világitól. Amiért is – mondja Proust – a szeparációs törvény már csak azért is abszurd, mert a képviselők olyan tárgyban akarnak törvényt alkotni, amit a jog nyelvén lehetetlen szabatosan körülírni. Az író ezt a logikát követve jut el a végkövetkeztetésig: ebben az esetben *elválasztani annyi, mint tönkretenni*.

A második érv: a szeparációs törvény emellett *antidemokratikus* is. Proust – Émile Mâle nyomán – abból indul ki, hogy a székesegyház nyitott könyv is egyben, amely a műveltebb hívek mellett az írástudatlan népnek is biztosítja a hittel kapcsolatos tudnivalók teljes tárházát. Ha a székesegyházakban nem lesz többé istentisztelet, akkor a „chartres-i, tours-i, sensi, bourges-i, auxerre-i, clermont-i, toulouse-i, troyes-i katedrális üvegablakain ábrázolt kádárok, prémkereskedők, fűszeresek, zarándokok, földművesek, fegyverkovácsok, takácsok, kőfaragók, hentesek, bőrcserzők, vargák, pénzváltók, az istentiszteletet némán követő demokratikus közösség [...] annak idején hiába ajánlotta fel megtakarított pénzét a templom építésére”. Bizony – állapítja meg Proust keserűen –, „a politikusok könnyen megfeledkeznek a választók felmenőiről, arról a megszámlálhatatlan sokaságról, amelyet mindig figyelmen kívül hagynak a Képviselőház tagjai”.

A harmadik érv kulturális-esztétikai jellegű: Proust a törvénytervezet által veszélyeztetett vallási-építészeti örökség gazdagságát az államilag támogatott művészet silányságával veti össze. A katedrálisok és templomok szertartásai, amelyeket az állam nem fog finanszírozni, még laikus nézőpontból is összehasonlíthatatlanul nagyobb „művészi minőséget” képviselnek az állam által támogatott rendezvényekhez képest. Proust az általa felállított rangsorban az egyházi művészetet – például a chartres-i katedrális gregorián nagy-miséjét – nemcsak az ifjabb Dumas- meg Émile Auguier-féle szubvencionált bulvárdaraboknál, de az orange-i amfiteátrumban előadott – és szintén támogatott – klasszikus görög drámáknál is értékesebbnek tartja. Ráadásul – érvel Proust – míg a görög drámáknak a restaurált orange-i amfiteátrumban való előadása egy ókori kulturális esemény feltámasztása, a székesegyháznak a szertartásokkal alkotott egysége ma is eleven, ezt a kulturális örökséget nem kell feltámasztani, mivel a középkortól fogva sohasem szakadt meg a folytonossága.

*

Proust egyáltalán nem túloz a törvénytervezet kritikáját illetően, a törvényt előkészítő parlamenti bizottságban csakugyan elhangzottak olyan javaslatok, amelyek szerint a vallási épületeket – akár csak 1789 novemberében – el kell kobozni, köztulajdonba kell venni. Mi több, az 1890-ben alapított *Libre pensée* elnevezésű ateista egyesület tagjai (az egyesület-

nek a parlamenti bizottság elnöke és a törvénytervezet betervezője is tagja) színházi előadásokra és politikai összejövetelekre is fel szeretnék használni a székesegyházakat. Jóllehet Proust szerint a cikkének nem volt semmi hatása, Fernand Buisson¹² a radikális párt 1906-os kongresszusán mégiscsak kijelentette: „a templomokat nem fogjuk bezárni, és nem tiltjuk be a vallásgyakorlást”. Bár az 1905-ös szeparációs törvénynek az 1881-es egyesülési törvény az alapja, amely előzetes engedélyhez kötötte volna a hitéletet, a kormány végül – részben a Vatikán nyomására – ettől is eltekintett.¹³

*

Proust csak az 1905-ös válság és anyjának szintén 1905-ben bekövetkező halála után kezd dolgozni regényciklusán. De az egy-másfél évvel korábban közölt újságcikken is látni: már ekkor teljes birtokában van írói eszközeinek. A *Le Figaro* hasábjain közölt cikk nemegy körmondata akár változatlanul is átkerülhetett volna *Az eltűnt idő*be. Bár *A katedrálisok halála* műfaját tekintve publicisztika, az írás egyik-másik része valóságos prózavers, székesegyházakat dicsőítő óda, amelynek pátosza a készülő nagyregényre is átsugárzik. A regényciklusban, igaz, már nincs szó a szeparációról, de abból, ahogyan Proust a falusi templomtornyokról beszél, nagyon is kiérezni: mindez egy kicsit reakció is a szeparációval kapcsolatos antiklerikális kampányra meg a székesegyházak korábbi fenyegetettségére: „Messziről, minden irányban legalább tíz mérföldnyire, a vonat ablakából nézve [...], Combray egyetlen templomnak látszott, amely egyszerre foglalta magába és képviselte az egész kisvárost [...], és ha közelebb értünk hozzá, mint egy pásztorlány, olyan volt sötétszürke pápai süvegre emlékeztető magas tornyával, ahogyan őrizte maga körül a síkon, szemben a széllal, a megannyi juhként szorosan hozzábújó szürke házakat...”¹⁴

A katedrálisok iránti érdeklődés nyilván abban is szerepet játszott, hogy az író szemében (erre a narrátor is céloz *Az eltűnt idő* utolsó kötetében) maga a készülő nagyregény is egyfajta szavakból épülő és rendkívüli bonyolultsága miatt soha be nem fejezhető regény-katedrális. És ahogyan Proust 1904-ben a templomok jövőjéért aggódik, úgy emészti magát a nagyregény sorsát illetően. „Azon tűnődöm – írja *Az eltűnt idő nyomában* utolsó kötetében –, [hogy a regény] olyan templom lesz-e, amelyben a hívők sok új igazságra fognak rátalálni [...], vagy olyan, amelyet – miként egy sziget csúcsán található druida emlékhelyet – már nem keres fel soha senki.”¹⁵ Mindez arra vall, hogy a szerzőnek a székesegyházak feltételezett halálával kapcsolatos félelme félig-meddig azonos a készülő regény-katedrális jövőjével kapcsolatos aggodalommal...

12 Ferdinand Buisson (1841–1932) radikális-szocialista politikus, a világi közoktatás élharcosa, a szeparációs törvényt előkészítő parlamenti bizottság elnöke.

13 Lásd erről Jean-Marie Mayeur: *La séparation de l'Église et de l'État*. Julliard, coll. „Archives”, Paris, 1966.

14 Marcel Proust: *Az eltűnt idő nyomában*, I. Swann. Európa, Budapest, 1961, 72. Gyergyai Albert fordítása.

15 Marcel Proust: *À la recherche du temps perdu*, XV. *Le Temps retrouvé*. Gallimard, Paris, 1927, 221.

A SZÉKESEGYHÁZAK HALÁLA

Képzeld el egy pillanatra: a katolicizmus már több évszázada eltűnt a föld színéről, a vallás gyakorlásával kapcsolatos hagyományokra nem emlékszik senki. Csak az elnéptelenedett katedrálisok állnak még, síri csendben, egy feledésbe merült hit titokzatos emlékművei. De egy nap a tudósoknak sikerül rekonstruálni a szertartásokat, amelyeknek a székesegyházak otthont adtak, és amelyeknek eltűntével ezek az épületek elvesztették eredeti rendeltetésüket. Ekkor a művészek fejükbe veszik, hogy egy időre újra megtöltik élettel az elnémult nagy hajókat, és az öreg falak közt egy órára felelevenítik az egykor zsoltárokkal és illatokkal előadott misztériumdramát, vagyis ugyanazzal próbálkoznak a mise meg a székesegyházak esetében, mint amivel a provanszál költői iskola tagjai próbálkoztak a görög tragédiákéban, amelyeket Orange restaurált amfiteátrumában¹⁶ mutattak be. A kormány nyilván anyagilag is támogatni fog egy ilyen kísérletet. Ha egyszer az ókori épületmaradványok rendbehozatalát támogatta, ugyan miért sajnálná a pénzt a katedrálisok megmentésére, amelyek legnagyobb és legeredetibb alkotásai a francia tehetségnek?

A tudósok tehát kiderítették, mi is lehetett a székesegyházak valamikori rendeltetése: a szobrok és üvegablakok egyszerre visszakapják jelentésüket, a templomot újra belengi valami rejtélyes illat, az épület ismét színhelye egy szakrális drámának, a székesegyház megint dalra fakad. Ha egyszer a kormány méltán támogatja az orange-i amfiteátrumot, az Operettszínházat meg az Operaházat, történelmi, társadalmi, művészi és zenei értéküknél fogva még indokoltabban támogathatná az életre keltett katolikus szertartásokat, amelyeknek szépségével legfeljebb Wagner *Parzifalja* veheti fel a versenyt.

Sznobok karavánjai indulnak el egy sor szent városba (legyen az Amiens, Chartres, Bourges, Laon, Reims, Beauvais, Rouen, Párizs¹⁷), hogy egyszer egy évben részük legyen a nagy élményben, amelyért addig Bayreuthba és Orange-ba kellett menniük: mármint abban, hogy egy műalkotást olyan környezetben élvezzenek, amelyet eleve annak otthonául hoztak létre. Sajnos, akárcsak Orange-ban, itt is csak érdeklődőkről, művészetkedvelőkről lehet szó; de hiába az érdeklődés, a lélek már nem a régi. Hiába a dalokat előadó, a papok szerepét eljátszó színészek minden tájékozottsága, hiába hatja át őket a szövegek szellemisége. Az ember ilyenkor akaratlanul is arra gondol, mennyivel szebbek lehettek ezek az ünnepek, amikor még papok celebrálták az istentiszteletet, és nem azért, hogy képet adjanak róla a művelt közönségnek, hanem mert ugyanúgy hittek a mise erejében, mint azok a művészek, akik az utolsó ítéletet mintázták meg a bejárat timpanonján, vagy ábrázolták a szentek életét az apszis üvegablakain. És mennyivel szebbek a katedrálisok, amikor a nép egy emberként borult térdre az Úrfelmutatáskor megszólaló csengettyűszóra, és nem – miként a múltat életre keltő előadásokban – korhű jelmezbe öltöztetett közömbös

Marcel Proust

A fordítás jelentéktelen rövidítéssel a következő kiadás alapján készült:
 Marcel Proust: Pastiches et mélanges. Éditions de la Nouvelle Revue Française, Paris, (1919) 1921, 198–210. Mivel a kötet-publikáció nem teljesen azonos az újságcikkkel, a Proust által kihúzott részeket szögletes zárójelben közöljük. A kihagyásokat jelöltük.

Ádám Péter fordítása

¹⁶ Proust feltehetően Joachim Gasquet (1873-1921) *Dionysos* című darabjára gondol, amelyet két héttel a cikk megjelenése előtt, 1904. augusztus elsején mutattak be az orange-i amfiteátrumban.

¹⁷ Mindegyik helységrév egy-egy székesegyházat jelent.

statiszta-tömegként, hanem mert benne is, ahogyan a papban is meg a kőfaragókban is még töretlen volt a hit.

Nagyjából ezt mondanánk, ha a katolikus vallás már halott volna. Csak-hogy a katolikus vallás nagyon is eleven, és ha tudni szeretnénk, milyen is lehetett egy rendeltetészerűen működő 13. századi katedrális, semmi szükség rá, hogy visszamenjünk az időben, és holmi színházi díszletként mégoly pontosan, de szenvtelenül magunk elé képzeljük. Csak be kell lépünk istentisztelet idején egy katedrális kapuján, a nap bármely szakában. Itt nem művészek hajtják végre az előírt mozdulatokat, énekelik a zsoltárokat, szólaltatják meg a székesegyház orgonáját. Itt papok miséznek, és nem pusztán esztétikai, hanem – az esztétikai igényeket még jobban kielégítő – hitbeli megfontolásból. És keresve se találhatnánk buzgóbb, természetesebben viselkedő statisztákat, mivel – jóllehet ennek nincs tudatában – maga a nép jeleníti meg a hívők seregét. Bátran mondhatjuk, annak köszönhetően, hogy a franciák szívében máig eleven a hit, és a katolikus egyházban is ugyanazok a szertartások maradtak fenn mind a mai napig; a székesegyházak nemcsak a francia művészet legszebb alkotásai, de ezek az egyetlen olyan műemlékek, amelyeket ma is betölt az élet, és amelyek ma is ugyanazt a célt szolgálják, amelynek jegyében építették őket.

Csak-hogy az a tény, hogy a francia kormány szakított Rómával,¹⁸ feltételezhetően annak a Briand-féle törvénytervezetnek a vitáját és lehetséges elfogadását is siettetni, amelynek értelmében öt év múlva minden jel szerint szembe kell néznünk a templomok fokozatos elnéptelenedésével. A kormány ugyanis azt tervezi, nemcsak nem fogja támogatni anyagilag a templomokat az istentiszteletet, de a templomokat tetszés szerint át is alakíthatja: múzeumná, konferenciateremmé vagy kaszinóvá.

[Nincs ma olyan jóérzésű szocialista politikus, aki ne fájlalná a székesegyházak Forradalom alatti megcsonkítását, és aki ne gondolna fájó szívvel a ledöntött szobrokra, betört üvegablakokra. Márpedig még egy feldúlt székesegyház is százszor jobb egy elnéptelenedettnél. Amíg megtartják az istentiszteletet, akár a megrongált falak között is, addig nem költözik ki belőle az élet. De ha a hívők már nem látogatják, az épület – halott, és ezen az sem változtat, hogy az állam botrányos módon más célra is hasznosítható műemléknek minősítve védelmébe veszi; az ilyen épület legfeljebb múzeum, de nem katedrális.]

Márpedig élet csak addig lesz a templomokban, amíg bemutatják bennük Krisztus testének és vérének áldozatát. A katolikus liturgia egységet alkot a katedrálisok architektúrájával és szobordíszzeivel, annál is inkább, mivel mindkettő ugyanannak a szimbólumrendszernek a kifejeződése. Ahogy a korábbi tanulmányban láttuk,¹⁹ nincs is a székesegyházakban olyan szobor, amelynek ne volna valamilyen szimbolikus jelentése.

[...] ²⁰

18 A francia kormány, három hónappal Proust cikkének megjelenése előtt, 1904. május 17-én szakított a Vatikánnal, és a Szentszékekkel csak 1920-ban vette fel újra a diplomáciai kapcsolatokat.

19 Proust arra az írásra utal, amely a *La mort des cathédrales* című írás előtt szerepel a már említett *Pastiches et mélanges* című kötet „En mémoires des églises assassinées” fejezetében.

20 A kihagyott rész valójában Émile Mâle könyvből kímásolt hosszú idézet. Lásd Émile Mâle: i. m. 30–33.

Így a pap legjelentéktelenebb mozdulatától egészen a magára öltött stólaig, minden ezt szimbolizálja, összhangban az egész székesegyházat életben tartó érzelmekkel. [...] Ugyanez a szimbólumrendszer még a hatalmas templomhajóban felhangzó zenét is magában foglalja, mivel a hét tónusú gregorián ének a hét teológiai erénynek meg a világ hét korszakának is jelképe. Egy Wagner-zenedráma Bayreuthban (vagy még inkább egy Émile Augier- vagy Dumas-darab²¹ a szubvencionált színházban) vajmi keveset nyom a latban a chartres-i katedrálisban celebrált nagymiséhez képest.

Az ilyen esemény szépségét, persze, csak azok tudják kellőképp elemezni, aki tanulmányozták a középkor vallási művészetét. Már ennyi is bőven elegendő volna ahhoz, hogy az állam kötelességének érezze, hogy gondoskodjon fennmaradásáról. Utóvégre a Collège de France előadásait is szubvencionálja, holott csak kevesen látogatják őket, és az előadásokat látogató közönség érdeklődése össze se hasonlítható a katedrális nagymiséjén részvevő hívők buzgó áhítatával. Az ilyen zengő szimfóniához képest a szubvencionált színházak igencsak igénytelen irodalmi szükségletek kielégítésére szolgálnak. De tegyük hozzá gyorsan, hogy a szobrok-köcsipkével és freskókkal díszített katedrális korántsem csak azoknak a lehető legnagyobb élmény, akik tudnak olvasni a középkori szimbólumrendszer nyitott könyvében, amiként az is élvezheti a zenét, aki sohase hallott összhangzattanról. Nemhiába mondja Ruskin, miután kimutatta, milyen spirituális megfontolások szerint helyezik el a kápolnákat a székesegyházak apszisában: „Annak, hogy élvezzük az építészeti formákat, az a feltétele, hogy átérezzük azokat az eszméket, amelyek világra hozták őket”. Nemkülönben az is igaz, hogy ha tudatlan ember, közönséges álmodozó lép be egy székesegyházba, aki – bár halvány fogalma sincs a jelképekről – átadja magát az érzelmeinek, lehet, hogy az élmény ködösebb, de csaknem ugyanolyan intenzív lesz, mint a műveltebb hívő esetében. Ez a lelkiállapot (bár erősen különbözik a művelt ember mentalitásától, aki miként „jelképek erdejében”,²² úgy jár-kel „a szobrok tekintetének kereszttüzeiben” a székesegyház kövezetén) egyáltalán nem akadálya, hogy istentisztelet idején ő is érezzen valami homályosnak homályos, de így is intenzív áhítatot; mindegy jó példa Renan *Kettős ima* című írásának alábbi szemelvénye:

„Egyik legszebb vallásos élmény, amiben mind a mai napig részünk lehet (hacsak a Képviselőház meg nem szavazza a beterjesztett törvénytervezetet²³), ha alkonyatkor belépünk a quimperi ódon katedrális főhajójába. Amikor sötétbe borul a tágas épületbelső két oldala, az összegyűlt hívek – férfiak és nők – meghatóan egyszerű dallamra bretonul éneklük az esti imát. Mindössze két-három lámpa ég a székesegyház belső terében. A főhajó egyik oldalán, állva, férfiak imádkoznak, a másik oldalon pedig, mozdulatlan víztükörként terül el a térdre boruló nők fehér fejkötője. A férfiak és nők felváltva énekelnek, egyik csoport elkezd a mondatot, és a másik fejezi be. De maga az ima is gyönyörű. Amikor először hallottam,

21 Émile Augier (1820–1889) divatos bulvárszerző; ami Dumas-t illeti, Proust nem Alexandre Dumas-ra (1802–1870) gondol, hanem fiára, ifjabb Alexandre Dumas-ra (1824–1895), számos divatos színmű szerzőjére.

22 Célzás Baudelaire *Correspondances* (Kapcsolatok) című versére.

23 A zárójeles megjegyzés a szerző betoldása.

arra gondoltam, kis átalakítással az egész emberiségre is érvényes lehet. És közben azon tűnődtem, milyen szép is volna egy olyan imádság, amit – jelentéktelen eltéréssel – férfiak is és nők is mondhatnának.”²⁴

Ennek az álmodozásnak is megvan a varázsa, de közte meg a vallási művészetben járatos *connaisseur* tudatosabb áhítata között még számos fokozat létezik. És ne hagyjuk ki Gustave Flaubert-t sem, aki csak azért tanulmányozta egyik legszebb részét a katolikus liturgiának, hogy merőben modern felfogásban értelmezze:

„A pap belemártotta hüvelykujját a szent olajba, és hozzálátott, hogy először a szemre feladja az utolsó kenetet... ezután a langyos szellőkre és szerelmes illatokra vágyó orrlyukakra, majd a bársonyos érintéseket kedvelő kézre... végül a lábfejekre, amely nem is olyan régen még oly sebesen röpítette a vágyai után, de már soha többé nem viszi sehova.”²⁵

Az imént azt mondtuk, a székesegyházban csaknem minden jelképes, legyen az szobor, festmény vagy bármi más. Mégis, egyes ábrázolások nem hordozói semmiféle szimbolikus jelentésnek. Azoknak az ábrázolására gondolok, akik – mivel pénzüikkel járultak hozzá a katedrális díszítéséhez – cserébe helyet követeltek maguknak, hogy egy falmélyedésből vagy az egyik üvegablak sarkából *in saecula saeculorum* néma tanúi legyenek az istentiszteleteknek, és az imádságban is részt vegyenek. Az építész, hálából, még a laoni igavonó ökröket²⁶ is megjutalmazta, miután buzgón felvitték a dombon épülő székesegyházhoz a szükséges építőanyagot; kifaragta őket a tornyok oldalában, ahol ma is látni őket a boltívek fölött, ahogy a harangzúgásban meg a napsütésben felemelt fejfelé mélán bámulják a látóhatárig elterülő síkságot. Ha azóta nem semmisítették meg őket, mi mindent láthattak ezen a tájon, amelyen minden tavasszal csak a sírok borulnak virágba! Ami az állatokat illeti, az épületen kívül helyezték el őket, mintha egyenesen Noé gigászi bárkájából lépnének elő, miután az a vértől tajtékos tengeren kikötött az Ararát hegység oldalában. Az emberek ennél sokkal többet kaptak.

Ők beléphettek a székesegyházba, helyet foglalhattak, mi több, haláluk után is megőrizhették helyüket, ahonnet, akárcsak életükben, továbbra is követhetik az istentiszteletet, vagy síremlékükből kihajolva, és az oltár bal- vagy jobboldala felé oldalvást fordítva fejüket [...], vagy a napsugarat foglyul ejtő és a verőfénytől lánggra kapó festett üvegablak mélyéből, ahol bíborszín, akvamarin vagy azúrkék köpenybe burkolózva színezik ki a nap áttetsző sugarait [...], hogy a sokszínű fénynyalábok szeszélyesen fessék színesre a templomhajó falait és kövezetét. Ők még lusta és tétova pompájukban, kitapintható irrealitásukban is megmaradnak adományozónak, akik – éppen ezért – bőven kiérdemelték az örök ima jutalmát. De mindannyian azt szeretnék, hogy a templomból alászálló Szentlélek magáénak ismerje el őket. Nemcsak a királynő, nemcsak az uralkodó viseli magán a jelvényeit, koronáját vagy az Aranygyapjas rend nyakláncát. A pénzváltók érméket vizsgálnak, a szőrmekereskedők árulják a prémeket

24 Ernest Renan: *La double prière*. In: *Feuilles détachées, faisant suite aux Souvenirs d'enfance et de jeunesse*. Calmann Lévy éditeur, Paris, 1892, 47–48. A szemelvény megértéséhez tudni kell, hogy Franciaországnak mindmáig Bretagne a legvallásosabb országrésze, és hogy Renan a bretagne-i Tréguier-ben született.

25 Gustave Flaubert: *Bovaryné*. Európa, Budapest, 1993, 353–354. Pór Judit fordítása.

26 A laoni katedrális ökreiről Émile Mâle is ír, *L'art religieux au XIIIe siècle*, i. m. 74–75.

(könyvében Émile Mâle is közli e két üvegablak reprodukcióját), a hentesek ölik le a marhákat, míg a lovagokat címerpajzsukkal látni, az oszlopfőket faragó szobrászokat pedig munka közben. A chartres-i, tours-i, sensi, bourges-i, auxerre-i, clermont-i, toulouse-i, troyes-i katedrális üvegablakain ábrázolt kádárok, prémkereskedők, fűszeresek, zarándokok, földművesek, fegyverkovácsok, takácsok, kőfaragók, hentesek, bőrcserzők, vargák, pénzváltók néma demokratikus közössége immár nem hallhatja a misét, holott minden félretett pénzüket odaadták a templom építésére. A holtak többé nem irányítják az élőket. Az élők feledékenységükben már nem teljesítik a holtak kívánságait.

[Jaurès, ebben biztos vagyok, sokkal ékeesszólóbban tudná kifejezni az üvegablakokon látható rubintvörös kádárok, rózsaszín és ezüstszínű bőrcserzők „néma tiltakozását”, amiért is arra kérjük, tudassa a képviselőkkel, akik könnyen megfélemeznek a választók felmenőiről, arról a megszámlálhatatlan néma sokaságról, amelyet a Képviselőház tagja sohase vesznek számításba. [...]

Ebben a cikkben csak székesegyházakról beszéltünk [...]. De tudjuk, nincs egyértelmű meghatározása annak, hogy mi számít templomnak, és mi a székesegyháznak, ugyanis elég, hogy a püspök valamilyen ünnep alkalmából egy templomban felállítsa a székrét, és a templomból, átmenetileg, máris székesegyház lesz. Amit a katedrálisokról mondtam, Franciaország minden valamirevaló templomára érvényes, márpedig tudjuk, többezer az ilyen templomok száma. [...] Végül, az eddigiekben csak művészi értékű épületekről volt szó, ez azonban nem jelenti, hogy a Briand-féle törvénytervezet nem jelent fenyegetést a többi templomra nézve, és hogy érzéketlenek volnánk a többi templom iránt. Mindössze arról van szó, hogy ebből a nézőpontból tárgyaltuk a kérdést. [...] Ha arra gondolunk, hogy az antiklerikális törvények megszavazása után hány meg hány képviselő járja sorra az angliai, franciaországi vagy olaszországi székesegyházakat, és tér haza úgy, hogy ajtófüggönynek régi miseruhát hoz ajándékba a feleségének, hogy dolgozószobájában hány meg hány képviselő ír elvilágiasodással kapcsolatos törvénytervezeteket „Krisztus sírba-tételét” ábrázoló reprodukció előtt, alkuszik a régiségkereskedőnél egy szárnyasoltár táblafestményére, megy el a legeldugottabb faluba egy esernyőtartónak is használható stallum-töredékért, vagy hallgatja nagy-pénteken, úgyszólván vallási áhítattal, a *Schola Cantorum* épületében vagy a Saint-Gervais templomban *Palestrina Missa Papae Marcelli* című művét, akkor mégiscsak reménykedhetünk abban, hogy számos – mégannyira antiklerikális – képviselő is állást foglal majd a Briand-féle törvénytervezet ellen, és látja be, hogy igenis az állam feladata a vallási szertartások finanszírozása.]

Kuzmányi István

1978-ban született

Nagyváradon.

Állandó diakónus, a

Magyar Kurír és az

Új Ember igazgató-
főszerkesztője.

FERENC PÁPA MEGÍTÉLÉSÉRŐL ÉS GYERMEKI LELKÜLETÉRŐL

Nem könnyű feladatra vállalkozik, aki egy még hivatalban lévő pápa munkásságát próbálja megítélni, értékelni. Nem szeretnék ünneprontó lenni, de hadd mondjam el, miért gondolom ezt nehéznek, szinte lehetetlennek. Fiatalon, mint mindenki, kezdtem rácsodálkozni önmagamra és a világra, s ez alól az egyház sem jelentett kivételt. Nagyváradon éltem ekkor. Időben a forradalom után járunk, amikor ismét volt főpásztor a egyházmegyének, s 1991-ben II. János Pál Magyarországra látogatott. Tizenhárom éves voltam. Nem adatott meg, hogy személyesen jelen lehessen a pápa apostoli útjának bármelyik állomásán, de a híradásokból táplálkozva lelkesedésem egyértelmű volt. Aki ismer, tudja, hogy egyébként sem esik nehezemre a lelkesedés. Ezért is éreztem leforrázva magam, amikor az ünnepi eseményekről hazatérők – különösen klerikusok – csak legyintettek a pápára. Kritikájuk legfőbb indoka az volt, hogy a Szentatya nem akarja megoldani a csángókérdést, s – eltúlozva – szinte olyan képet festettek róla, mint aki élvezetet talál ebben (tudniillik a segítség elmulasztásában), és biztosan szegény csángókat eszik reggelire.

Amikor gimnazistaként Esztergomba kerültem a ferencesek jóvoltából, lelkesedésem akkor sem hagyott alább. Első dolgom az volt, hogy beszerzzem, és kollégiumi ágyam fölé, a kedvenc filmem plakátja mellé kitegyem azt a híressé vált képet, amely II. János Pál magyarországi apostoli látogatására készült, s egy keresztet formázó monstranciával ábrázolja a Szentatyát. Amikor különböző helyzetekben előkerült a pápa személye, gyakran a franciskánusok is csak legyintettek, és elintézték a kérdést annyival, hogy Karol Wojtyła lengyel – azokban az időkben nem élte még reneszánszát a lengyel-magyar barátság ködfelhős nosztalgiája, amely az ukrainai háborúig tapasztalható volt idehaza –, egy „szláv”, akitől mi, magyarok semmi jóra nem számíthatunk. Gimnáziumi negyedikesként csak úgy ittam a hittanórán Soós Ányos OFM II. János Pálról szóló szavait, olyannyira, hogy egyértelmű volt, hatásának köszönhetően hittanból szeretnék érettségizni. Életem egyik legjobb élménye is ehhez kötődik. Az érettségi elnök Bánhegyi Miksa nagy tudású bencés szerzetes – a panonhalmi könyvtár akkori vezetője – volt, aki szigorú, de igazságos arcát mutatta az érettségin. Miután kitűnőre elmondtam a feleletemet, beszélgetni kezdett velem, és arra kért, hogy értékeljem az 1986-os assisi béketalálkozót (ha már ferences gimnáziumba járok, mondta). Mivel Ányos atya teljeskörűen felkészített a vizsgára, nem esett nehezemre a válasz, meg is kaptam érte a dicséretes minősítést az érettségi bizonyítványomban. Annál szomorúbb voltam később, amikor a Pázmány Hittudományi Karán a véres vallásháborúkról tanultunk, s az óra után azt mondtam a tanáromnak, milyen jó, hogy már túl vagyunk ezen, hiszen a pápánk éppen az assisi találkozó összehívásával fontos mérföldkövet helyezett el a párbeszéd és az imádság útján. Tanárom azonban nem osztotta lelkesedésemet, illetve máshová tette a hangsúlyt. Véleménye szerint hiba volt összehívni a találkozót, és különösen nagy hiba volt, hogy a Szentatya egy vonalban

ült le más vallási vezetőkkel, primátusából adódóan ezt igazából nem tehette volna. Legközelebb 1999-ben izzott fel a magyarországi közhangulat – nem tudok szépíteni rajta – a pápa ellenében, amikor Bukarestbe mert utazni apostoli látogatásra. Minden volt ő akkor a magyar egyházi közvéleményben, csak „nagy” nem.

Ennél is jelentősebb lépést tett a Szentatya a jubileumi évben, a következő meglepetést ekkor okozta. Már végzős teológushallgatók voltunk, amikor 2000-ben Rómában, egy bűnbánati liturgián bocsánatot kért az egyház tagjai által elkövetett bűnökért. Ennek hallatán még inkább kihúztam magam, és hálásan gondoltam arra, milyen jó, hogy ilyen pápánk van. Ám a hidegzuhany ezúttal sem maradt el: számos egyetemi tanár adott hangot megbotránkozásának, kifejezve, hogy ilyet egy pápa nem tehet, nyilvánosan nem kérhet bocsánatot... Visszatekintve ezekre a fejezetekre, számomra pont abban rejlik II. János Pál életszentsége, hogy volt bátorsága meglépni ezeket. Ma már azonban a legtöbben nem emlékeznek minderre, vagy nem így, sőt egy emberként kiáltanak a „nagy” jelzőért. Ezt látva jó arra gondolni, milyen bölcs anyánk, az egyház, amikor engedi jótékonyan múlni az időt, s hagyja, hogy több évtized vagy akár száz év alatt kikristályosodjon, ki is volt valóban szent vagy gyarló, miben volt igazán nagy vagy éppen kicsi, s cselekedetei, szolgálata, tanítása révén oszlopa vagy csupán díszítőeleme az egyház épületének.

Mivel lelkesedésem és pozitív világlátásom továbbra sem hagyott el, e fenti, talán kissé hosszúra nyúlt bevezető után engedje meg a kedves Olvasó, hogy Ferenc pápa pontifikátusának objektív megítélésére ne vállalkozzam. Helyette inkább a vele kapcsolatos szubjektív tapasztalataimat és meglátásaimat osztanám meg. Teszem ezt úgy, hogy előljáróim jóvoltából jelen voltam a Szentatyanak az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszushoz kapcsolódó 34. apostoli útján. 2021. szeptember 12. és 15. között valamivel több mint hetven újságíróval amolyan jótékony árnyék-ként követtük, kísértük őt. Ehhez a négy naphoz, illetve a pápasága eddigi tíz éve alatt elmondott beszédeihez – melyek többségét főszerkesztőként olvastam – két gondolatom fűződik.

Felnőttként sokszor elfog a nyugtalanság, amikor a vasárnapi szentmisében ez az újszövetségi szövegrész hangzik el: „Ha nem lesztek olyanok, mint a gyermekek, nem mentek be az Isten országába” (Mt 18,3). Nem gondolom, hogy Jézus ezzel azt akarta volna mondani, legyünk infantilisak vagy – a második gyermekkorra tekintve – szenilisek, és akkor minden rendben lesz. Hogy igazából ki is a gyermek az adott szentírási rész alapján, azt a Szentatya oldalán tapasztaltam meg, mert véleményem szerint ő bírja ennek az állapotnak az igazi lelkületét. Amikor útja során a repülőgépen, illetve Rómában két általános kihallgatáson röviden beszélhettem vele, azt tapasztaltam, hogy odaadóan figyelt. Nem úgy, mint én, amikor bejön hozzám a gyermekem, vagy amikor más helyzetekben megszólítanak, és figyelni próbálok, de sokszor csak úgy-ahogy sikerül. Gondolataim ilyenkor gyakran elkalandoznak, már máshol járnak, azon, hogy mi mindent csináltam, vagy azon, amiben éppen benne vagyok, s amit az adott találkozás félbeszakít, és van, hogy az jár a fejemben, mennyi megválaszolatlan levél, mennyi teendő vár még rám... A Szentatya azonban a beszélgetéseink alkalmával végig a szemembe nézett, előfordult, hogy kezét a karomra

tette, s úgy figyelt, hogy megszűnni látszott tér és idő, s elhittem, hogy én, a kicsi ember fontos vagyok a világegyház terhét hordó egyházfőnek, és abban a szűk egy-másfél percben valóban érdeklem őt. Pont úgy fordult felém, ahogyan egy gyermek, amikor engedjük megszólalni, mesélni, s ő egyszerűen és teljesen ránk figyel. Pedig az ilyen alkalmakkor is feszített programot teljesít a pápa. A repülőgépen például már több mint harminc emberrel beszéltem előttem, és még utánam is legalább ugyanennyien vártak rá. Hogy a figyelmével kapcsolatos tapasztalatom nem valami délibáb, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a következő eset. Amikor a repülőgépen bemutatkoztam neki, elmeséltem, hogy Erdélyben, Nagyváradon születtem, ő pedig megjegyezte, hogy szerencsés vagyok, mert Erdély nagyon szép. Amikor négy napra rá, a Pozsonyból Rómába tartó úton feltettem neki a sajtótájékoztatón az első kérdésemet, ugyanúgy végig a szemembe nézve beszéltem hozzám, majd azzal fejezte be a válaszát, hogy ha nem is konkrétan, de visszautalt a négy nappal korábbi beszélgetésünkre, illetve Erdélyben tett látogatására. Ezt mondta: „És ti, magyarok: veletek voltam tavaly Erdélyben. Csodálatos volt az a magyar mise!”

Egy másik gyermeki tulajdonságára is felfigyeltem, mégpedig arra, hogy minden helyzetben meg tudja élni a jelent. Ma gyakran prédikálunk az együtt töltött minőségi időről, amire mindannyian vágyunk. Ferenc pápa az útja során bárhol volt, bárkivel találkozott, bármilyen programja volt is, teljesen átadta magát neki. A közelében tartózkodva ez átütő erővel érezhető volt. Pont úgy, mint amikor a gyermekemmel lemegyek hintázni, vagy játszunk valamit, s neki nincs időben előtte vagy utána, ő teljesen a jelenben él, és boldog, mert együtt vagyunk, és megéli, ami éppen történik. Ez volt a tapasztalatom Ferenc pápával is a Hősök terén, s ugyanúgy Eperjesen, ahol görögkatolikusokkal, vagy Kassán, ahol fiatalokkal találkozott. Mindenütt megélte a jelent, játszott az életet, ez inspirálta a jelenlévőket, és őt magát sem hagyta hidegen.

Hadd osszam meg itt a Szentatyával kapcsolatos legmélyebb élményemet is, amely Pozsonyban ért, egy amolyan láthatatlan látogatáson. Ferenc pápa 34. apostoli útjának második napján, szeptember 13-án délután magánlátogatást tett Pozsonyligetfalu (Petržalka) panelrengetegébe, a Szeretet Misszionáriusai, ismertebb nevükön Teréz anya nővérei által működtetett Betlehem Központban. A helyszínen sok helyi lakos köszöntötte. Mi, a sajtó munkatársai kint, az épület előtt várakoztunk.

Földi működése során Jézus Krisztus egy kevesebb mint tízezer négyzetkilométeres területen élt és mozgott. A Szentírást lapozgatva különféle találkozásairól olvashatunk: feltámasztja Jairus leányát és a naimi ifjút, betegeket gyógyít. Felmerülhetnek bennünk a kérdések: A mindenséget megalkotó, mindenható Isten miért korlátozta magát ennyire? Miért egy ilyen szűk földrajzi területen tevékenykedett? Hiszen megtehetette volna, hogy beutazza a fél vagy akár az egész világot. Miért nem a Római Birodalom fővárosába ment, miért nem a császárt látogatta meg? Miért csak ennyi emberrel találkozott? S miért éppen Jairus leánya volt fontos neki, azaz az egyén szenvedése, betegsége és halála? Jézus az egész megváltást személyessé, emberléptékűvé tette.

túl a földrajzi, fizikai és térbeli korlátokat, ha ment valahová. Hiszen általában gyalog tette meg útjait. És nem azért támasztotta fel éppen Jairus leányát, mert nem volt fontos neki a tőle több száz kilométerre lévő másik ember szenvedése, hanem mert ezzel is példát adott nekünk, hogy úgy tudunk leginkább a segítségére lenni, ha elsősorban a mellettünk, a környezetünkben élő emberekre figyelünk, nem vagyunk közömbösek irántuk, találkozunk velük.

A pápai apostoli utak (mióta a modern korban VI. Pál pápa megkezdte a sort) gyakran esnek kritika alá. Miért pont oda megy a pápa, ahova, miért pont annyi időt tölt ott, és miért éppen azt az embert látogatja meg? Nincs ez másképpen Ferenc pápával sem. 34. apostoli útján Pozsonyban, 2021. szeptember 13-án, hétfőn délután a város – emberi mérce szerint – egyik legjelentéktelenebb helyére látogatott: a peremvidékre, annak is a peremére, egy hajléktalanszállóra. Megtehetette volna, hogy egy több száz fős intézményt keres fel, ő mégis úgy döntött, hogy azok közé megy el, akik a legnyomorultabbak, akiket a leginkább kirekeszt a jóléti társadalom. Nem hangzottak el ünnepi beszédek. A legrászorultabbak gondozásának helyet adó épületbe, ahol ágyaiknál a gondozottak várták, csak a szolgáló nővérek kísérték be a pápát. A sajtó munkatársai és a köszöntésére összesereglett emberek kint várakoztak. Így a félórás találkozás során, amely rejtve volt a kamerák elől, megmaradt a lényeg: a Szentatya által a gondozottak számára ajándékba adott idő és figyelem. Éppen ez az a két dolog, amiből sokszor nagyon keveset adunk egymásnak, és főleg azoknak, akiről a társadalom úgy vélekedik, hogy megérdemlik a sorsukat, mert elrontották az életüket.

Ferenc pápa Krisztus földi követeként megállt a hajléktalanok mellett, és figyelt rájuk. Nem tett mást, mint hogy szeretett, azzal a szeretettel, ami a krisztusi szeretet lényege, s amit sohasem tudunk megérdemelni, akármennyire jók vagyunk is. Ferenc pápa olyan embereket látogatott meg, akik úgy érezhették, korábban senki sem figyelt rájuk. Nem oldotta meg a helyzetüket, valószínűleg ma is hajléktalanok. De az élettől, az emberi közönytől, az elhagyottságtól sebzett szívükre jótékony balzsam került. A Szentatya apró gesztusai, a kézfogás, a szemkontaktus megmutatták, hogy csak kőről kőre, embertől emberig tudjuk együtt építeni Isten országát.

Sokan közbevetethetik, hogy Ferenc pápa nem tökéletesen végzi a szolgálatát, hibázni is szokott. Igazuk van. Ő maga is elismeri ezt, sőt bocsánatot is tud kérni. És minden alkalommal, amikor teheti, azt kéri: ne felejtünk el imádkozni érte. Úgy gondolom, ha nem is tökéletesen, de teljesen éli meg szolgálatát. És önazonosan. Ferenc pápa gyermeki lelkülettel, a jelent megélve van köztünk az egyházban, a világban, apró lépéseket megtéve, ezzel is rámutatva Mesterére. Hála legyen érte!

Görföl Tibor

BESZÉLGETÉS ANDREA RICCARDIVAL

Andrea Riccardi

(1950) olasz

történész és politikus,

a Sapienza

és a Bari Egyetem

professzora,

a Magyarországon is

jelen lévő Sant'Egidio

Közösség alapítója.

2011 és 2013 között

nemzetközi

kapcsolatokért

felelős, tárca nélküli

miniszter volt Mario

Monti kormányában.

Könyvei közül

magyarul olvasható:

Keresztények

a vértanúság száza-

dában (Új Ember,

2002); Együttélés

(Európa, 2009);

Ferenc pápa és az ő

ideje (Bencés, 2019).

A Vigilia kiadónál

megjelenés előtt

áll Perifériák című

könyve. A beszélgetés

lebonyolításában és

fordításában nyújtott

segítségéért köszönet

illeti Szőke Pétert,

a magyar Sant'Egidio

Közösség vezetőjét.

Megtételese szerint milyen történelmi folyamatok határozzák meg korunkat és korunkban az egyház helyzetét?

Mindenekelőtt azt szeretném leszögezni, hogy a katolikus egyház a történelemben él. A II. Vatikáni zsinat dokumentumaiban tíz helyütt szerepel a „történelem” kifejezés. XXIII. János pápa már azt kérte tőlünk, hogy olvassuk az idők jeleit, VI. Pál pápa pedig egyenesen az idők jeleinek teológiájáról beszélt. A történelem azonban változik, és napjainkra globális kiterjedésű lett. A globálissá alakuló történelem jelenségében pedig sokan fenyegetést fedeznek fel, s ezért szükségesnek tartják, hogy újra kifejezésre juttassák kulturális, vallási és nemzeti identitásukat. A globalizáció folyamata, amelynek közegében élünk, egyszerre érvényesül a gazdaság, a média és a kommunikáció területén, és ezzel párhuzamosan az identitások radikalizálódását is magával hozza. Ahhoz, hogy az ember számára lakható legyen a globalizáció, házra van szüksége. Az otthonnak azonban nem szabad erődítménnyé válnia.

Az egyház európai helyzetével kapcsolatban számos válságjelenséget szokott említeni: Olaszországban eltűnt a kereszténydemokrácia, Spanyolország szinte egyik napról a másikra szekularizálódik, Németországot a visszaélési botrány rázza meg. Részleteiben hogyan látja az európai régiókat az egyház szempontjából?

Őn azt kéri tőlem, hogy tekintsem át Európa katolikus „földrajzát”, csakhogy ez igen összetett és sokrétű feladat. Korábban nagyon sokat beszéltünk a szekularizálódásról, és a szekularizálódás tagadhatatlanul létező jelenség, Magyarországon is gyors ütemben halad előre, már a kommunista rezsim idejétől fogva. Lengyelországban pontosan ellenkező irányú folyamatnak lehettünk tanúi: a kommunisták által szorgalmazott szekularizálódás éppen hogy az egyház megerősödését eredményezte. Ám nem minden kelet-európai országban történt így. A szekularizálódás hihetetlen méreteket öltött Spanyolországban, amely katolikus nemzetből szekularizált nemzetté alakult át. Szerintem azonban az ügy ennél sokkal összetettebb, mivel a szekularizálódáson kívül a globalizálódás is meghatározóan fontos szerepet játszik. Az egész világról különböző elgondolások, meggyőződések, szokások és divatok jutnak el a különböző országokba. Gondoljunk csak arra, hogy a karácsonyt Ázsiában és nem keresztény gyökerű országok egész sorában megünneplik, ami szintén a globalizálódás tünete.

Szintén érdemes megemlíteni, hogy az antiklerikalizmus létező jelenség világunkban, de sokkal kisebb mértékben, mint korábban. A vallással szemben tanúsított erőteljes kommunista ellenállás már a múlté. Létezik ugyan egyházellenes viszonyulás, de nagy igény mutatkozik a hit keresésére és az élet értelmének megtalálására. Ritka, hogy valakinek elvi alapon vannak fenntartásai az egyházzal szemben. Inkább a távolságtartás a jellemző, mégpedig már két-három nemzedék óta. Érdeklődés azonban ezzel együtt is megfigyelhető a hit kérdései iránt: megfigyelhettük ezt a pandémia idején, megfigyelhettük, amikor az ukránokat befogadták az emberek, és megfigyelhetjük a kereső emberekkel folytatott beszélgeté-

seinkben. Ez az érdeklődés és ez igény végső soron az egyházra irányul, a papok és a hívők a címzettjei. De vajon tudunk-e párbeszédet folytatni az emberekkel a hitről és az emberiségről? Ez a nagy kérdés. Így tekintve az egyháznak valóban missziós egyháznak kell lennie, s képesnek kell lennie arra, hogy párbeszédbe bocsátkozzon a 21. század talajvesztett emberével. Úgy vélem, a papok már roskadoznak a rájuk rótt munka terhe alatt, és egyre kevesebben vannak, ami komoly probléma. A helyzetet nem lehet megoldani valamiféle képlettel. A 21. század világában minden nagyon összetett.

*Ebben a helyzetben választották meg Ferencet pápának,
aki Latin-Amerika friss szelét hozta el a fáradt európai egyházba.*

Miben látja Ferenc megválasztásának történelmi jelentőségét?

A mi korunk felejtésre hajlamos. Azok közül is sokan felejtene, akik tudatosan átérték Ferenc 2013-as megválasztását. 2013-at mélyreható válság érzete hatotta át, a vatikáni kormányzás válsága, és ezt a válságot érzékletesen kifejezésre juttatta XVI. Benedek lemondása. Az emberekben felöltött a kérdés, hogy mégis mi folyik az egyházban: már a pápa sem tudja felszínen tartani az egyházat? Ferenc megválasztása a remény friss szelét hozta magával, elég csak arra gondolnunk, mennyire népszerű volt az első hónapokban és években. Kijelenthető-e talán, hogy az egyház magába Európába betegedett bele, s maga Európa lett a betegsége? Ferenc, az első nem európai pápa megválasztása talán azt az ígéretet hordozta, hogy egyháznak lehet még jövője.

*Ferenc pápa üzenetének és cselekvésének mely pontjait tartja
a legfontosabbnak?*

Nem tudom néhány szóban összefoglalni Ferenc rendkívül összetett üzenetét. De talán azt mondanám, hogy az Evangélium középponti jelentősége a legfontosabb Ferencnél, aki magát az Evangéliumot akarja továbbadni és kifejezni. Ebből fakad az a meggyőződése, hogy az egyháznak missziós természetűnek kell lennie, olyan egyháznak, amely kilép az emberek közé. Vegyük csak *Evangélii gaudium* kezdetű apostoli buzdítását, amellyel missziós forradalmat akart útra indítani az egyházban, s a világban végzett evangelizációs küldetésének megfelelő formába akarta önteni az egyházat. Szintén fontos megemlítenünk a szegények kérdését, amellyel sokat foglalkozik. Meggyőződése szerint a szegények alkotják az egyház középpontját, és krisztológiai horizonton értelmezi a szegényeket, a Máté-evangélium 25. fejezetében szereplő végidei példabeszéd szerint. És a sor még hosszan folytatható lenne.

E ponton azonban meg kell állnunk, és le kell szögeznünk valamit. Ferenc üzenete erőteljes ellenállásba ütközött, mégpedig kezdettől fogva. Miből fakad ez az ellenállás? Talán szerepet játszott benne a Benedek pápához képest megállapítható stílusváltás, amelyet látva sokan Benedek üzenetét kezdték mérvadónak tartani. A jelenségnek azonban mélyebbre nyúlnak a gyökerei. Az egyház a világ megannyi részén a fáradtság jeleit mutatja, és ami még fontosabb: a klérus számos helyütt semmiféle változást nem akart. Mert minden pápa, aki változtat a dolgokon, azt kéri az egyháztól, hogy változzon meg. Ezért állítható, hogy a katolikusok nem lehetnek tradicionalisták, hiszen olyan hagyomány közegében élnek, amely nyitott a jövőre. Az egyháznak szinkronban kell lennie a pápával, mert ez

adja meg a történelemben élő egyház fejlődésének dinamikáját. VI. Pál egyháza úgy növekedett tovább, hogy folytonos volt II. János Pál egyházával: ebben teljesedett ki. És azt sem szabad hinnünk, hogy XVI. Benedek pápasága nem hozott változást II. János Pál pápaságához képest. A katolikus dinamikának pontosan ez a lényege: az egyháznak növekednie kell a történelemben, és a pápával együtt kell növekednie. Rendkívül fontos ez a történelmi folyamat, amely a katolicizmus történelmi hűségének és életerejének záloga. Ferenc komoly ellenállásba ütközött. Néhányan azal vádolják, hogy túl gyorsan és elhamarkodottan hozott meg bizonyos döntéseket. Én úgy gondolom, hogy a katolikusoknak, a püspököknek, a papoknak azt a kérdést kell feltenniük maguknak: mennyire tettük magunkévá a pápa üzenetét? Mert nemcsak a történelmünk tesz minket katolikussá, hanem azért is vagyunk katolikusok, mert kézzelfoghatóan és érzelmileg közösségben vagyunk a pápával: a *mindenkori* pápával.

Ferenc pápa kezdettől fogva kiemelten fontosnak tartja a menekültek ügyét. A Sant'Egidio hatalmas feladatot vállal ezen a téren.

Magyarországon a menekült- és a migránskérdés szinte tabunak számít: Ön szerint hogyan ítéltethető meg és milyen cselekvést kíván az egész jelenség?

A menekültek és a migránsok kérdése strukturális problémája a mai világnak. Nekünk, európaiaknak az a benyomásunk, hogy minden migráns Európába akar jönni. De nem így van. Hatalmas migrációs folyamatok zajlanak Afrikán belül; óriási mértékű migráció zajlik Közép-Amerika felől Észak-Amerika felé; hallatlan az a migráció, amely Latin-Amerikában folyik. Minden latin-amerikai országban találkoztam venezuelaiakkal. És aztán ott van Ázsia. Ferenc pápa tisztában van ennek a jelenségnek a súlyával, pontosan úgy, mint az elődei. Már XII. Piusz is a migránsok drámájáról beszélt, és külön szöveget, apostoli konstitúciót is adott ki a kérdésről *Exul familia* [A száműzött család] kezdettel (1952-ben). E téren tehát nagymértékű folytonossággal találkozunk.

A jelenség mára persze robbanásszerű növekedésnek indult. II. János Pál azt mondta: „a katolicitás nemcsak a megkereszteltek testvéri közösségében fejeződik ki, hanem az idegenek iránt tanúsított vendégszeretetben is, függetlenül attól, milyen a vallási hovatartozásuk, elutasítva minden kirekesztést és faji alapú diszkriminációt”. Ebben érhető tetten II. János Pál igazi nagysága, aki tényleg falakat rombolt le. Előbb Lampedusán, majd Leszboszon Ferenc pápa is kiemelte ennek a drámának a jelentőségét, és azt kérte a jómódú országoktól, hogy fogadjanak be másokat. Ezt nagyon fontosnak tartom. De nemcsak a befogadás lényeges, hanem az integráció is. Az integráció mérhetetlenül fontos helyet foglal el Ferenc gondolkodásában. Azt is felismerte, hogy az országoknak csak korlátozott lehetőségeik vannak mind mások befogadására, mind a befogadottak integrálására. Ferenc nem utópiákat fest elénk. Egyes országok azonban minimalista hozzáállást tanúsítanak a migránsokkal és menekültekkel szemben, sőt olyanok is vannak, amelyek egyáltalán nem mutatnak nyitottságot irányukban. Ez nyilvánvalóan nincs összhangban Ferenc pápa üzenetével.

Az olasz kormány bölcsességének köszönhetően a Sant'Egidio humanitárius folyosókat alakított ki a szíriai menekültek számára, és hatezer embert fogadtunk be ily módon Olaszországban. Közben pedig az ország-

ban egymást váltották a kormányok, volt köztük balközép és jobboldali egyaránt. És azt kell mondanom, hogy bennem is csak későn tudatosult, miként illeszkednek be a szíriai családok Olaszországban; néhányan vidékre költöztek, mások városokban telepedtek le. Hasonlóképpen az Afganisztánból menekülők számára is humanitárius folyosókat alakítottunk ki; két humanitárius folyosón is szabadítottunk ki bebörtönzött és megkínzott embereket Líbiából, és az ezzel kapcsolatos tapasztalatok az olaszok számára is igen pozitívak voltak. Olaszországnak ezek az új lakói fiatalos erőt kölcsönöznek a sok más országhoz hasonlóan demográfiai szempontból szintén a fáradtság jeleit mutató hazánknak. Azt hiszem, az olasz kultúra elég erős ahhoz, hogy fogadni és formálni-alakítani tudjon másokat. Karácsonykor találkoztam egy kilencéves szír kislánnyal, egy nagyon helyes kislánnyal, aki tökéletesen beszélt olaszul, noha csak hat hónapja tartózkodik az országban. Megkérdeztem tőle, hogy vissza akar-e menni Szíriába, mire kissé félve azt felelte, hogy nem. „Miért nem akarsz visszamenni” – kérdeztem; „azért, mert Olaszország szép” – válaszolta. Egy zsidó származású magyar író, Bruck Edith szavai jutnak eszembe, aki azt mondta nekem, hogy amikor Olaszországba érkezett, s olaszul kezdett beszélni és írni, megértette, hogy az olasz a szabadság nyelve. És ez megtiszteltetés a hazám számára.

Erről eszembe jut, hogy Ön emlegetni szokta Nagy Szent Gergely pápát, aki egységbe tudta fogni a keresztényeket és a „barbár” népeket.

Ma viszont olykor azt látjuk, hogy a keresztények minden gyűlöletüket a menekültekre és a migránsokra árasztják, akiket ellenségnek tartanak, és féltik tőlük a keresztény kultúrát.

Mégis milyen az a keresztény kultúra, amelyben gyűlölet él? Lehet, hogy már nem is keresztény többé. Mert a keresztény kultúra címkéje könnyen ráragasztható egy olyan csomagra, amely olyan dolgokat is tartalmaz, amelyeknek semmi közük a kereszténységhez. Könnyen címkévé válhat tehát, s olyan tartalmakra is rátapadhat, amelyek gyűlöletet táplálnak. Nagyon hálás vagyok, hogy megemlítette Nagy Szent Gergely pápát. Az ő korában igen gyenge volt a pápaság, de Gergely nagy római volt, erőt merített az Evangéliumból, reményteljesen imádkozott, és erősen gyökerezett saját római identitásában, Róma kulturális hagyományában. Az Európát és Itáliát előzőnlő barbárokkal szembesülve azt a kérdést tette fel magának, hogy miként lehet átadni nekik az Evangéliumot, és ugyanígy az is foglalkoztatta, hogy miként lehet integrálni őket az európai kultúrába. Nagy Szent Gergely látásmódját a hit és a civilizáció határozta meg; a hit ugyanis távlatokat nyit, víziókat alakít ki, és nem a félelmet táplálja.

Ferenc pápa már évek óta „részletekben folyó III. világháborúról”

beszél. Az Ukrajna ellen indított háború óta a béke kérdése azok számára is fontos lett, akik eddig nem törődtek vele. Ön szerint valóban van esély a békére a mai világban?

Úgy vélem, megvan annak az esélye, hogy még kiterjedtebb legyen a háború, sőt az is lehetséges, hogy atomháború fog kirobbanni. A 20. században valamennyi pápa kiemelte a béke fontosságát, a pápaság szemében ugyanis a háború olyan „föld”, ahol lehetetlen élni. Korábban eltűrtük, hogy másutt mások háborút viseljenek egymás ellen. Ugyan mit tettünk Szíriáért, ahol tizenkét éven át dúlt a háború? Más esetekben mi magunk, nyugati

emberek szítottunk háborút, és arra is van példa, hogy mások kezdeményeztek háborút. Ma Európában is háború dúl. Én reménykedtem abban, hogy legalább karácsonykor lehetséges lesz a tűzszünet, de most csak siratom azt a helyzetet, amely kialakult Ukrajnában az orosz invázió nyomán: ezt a tönkretett országot és áldozattá váló népet. Ukrajna lakosainak tizenhat százaléka kénytelen volt elhagyni a hazáját, és számkivetett lett; ugyanennyien az országon belül kényszerültek menekülésre; pusztítás mindenütt. A háború ortodox keresztények között zajlik, akik a hitnek ugyanazt a hagyományát követik. Ez a helyzet a kereszténység erőtlenségének és tehetetlenségének jele. Valóságos drámával állunk szemben.

Úgy vélem, ha a békéről beszélünk, az nem azt jelenti, hogy Vlagyimir Putyin hívei vagyunk, hanem azt, hogy szeretjük az ukrán nép életét. A Sant'Egidio Közösség jelentős humanitárius tevékenységet végez Ukrajnában, mert Ukrajnában is létezik Sant'Egidio Közösség, és ukrán menekültek és számkivetettek ezreit fogadtuk be. Ha a véleményemet kérdezi, azt mondhatom, hogy megítélésem szerint nagy erőt kellene fektetnünk a diplomáciai tevékenységbe, azért is, mert a mai háborúknak sokszor sem győztesei, sem vesztesei nincsenek. A háborúk állandósulnak körünkben. Szükség van a békére, és a béke nem valósulhat meg az Egyesült Államok és Kína nélkül. Ha nem sikerül véget vetnünk ennek a háborúnak, attól tartok, nagyobb méreteket fog ölteni a konfliktus. Elég csak arra gondolnunk, hogy a törökök bármikor lépéseket tehetnek a kurdok ellen Szíriában; gondoljunk csak a Hegyi-Karabakra; túlságosan is elfogadtuk a háborút, és meghalt már az a nemzedék, amely tudja, hogy milyen rettenetes a háború.

Többször is szót ejtett a Sant'Egidio tevékenységéről.

A közösség munkatársai hetven országban vannak jelen. Melyek lesznek tevékenységének legfontosabb elemei a jövőben?

Ferenc pápa tömören a következőképpen határozta meg a Sant'Egidio lényegét: *preghiera, poveri, pace* – vagyis az imádság, a szegények és a béke. Azt hiszem, valóban így foglalható össze a Sant'Egidio tevékenysége, nemcsak Európában, hanem Afrikában, Latin-Amerikában és Ázsiában is. A keresztény élet és a keresztény közösség ugyanis mindenütt lehetséges, még nehéz körülmények között is. Pökhendiség nélkül mondom, inkább alázatos hálával, hogy korunk nagyon szép korszak arra, hogy keresztények legyünk. Persze némi büszkeség is beszél belőlem, annak a büszkesége, hogy keresztény lehetek. Carlo M. Martini bíboros mindig azt mondta, hogy Jézusban is volt büszkeség, annak a büszkesége, hogy Isten Fia. Azt hiszem, nem szabad félelemből és megfélemlítve kereszténynek lennünk. Nem szabad félnünk másoktól, és nem is lehetünk konfliktusban más keresztényekkel – a keresztények ugyanis egymással is túl sokat vesznek. Időnként az a benyomásom, mintha olyanok lennénk, mint a Windsor-család. Pedig nagyon is alkalmas a mi korunk arra, hogy keresztények legyünk.

Milyen szellemi és kulturális erőforrásokat lát az európai egyházban és a világ katolicizmusában? Honnan meríthetnek erőt azok, akik tenni akarnak valamit? Ön szerint honnan fakad napjainkban a legtöbb kreatív energia?

E kérdés megválaszolásához egy egész könyvet kellene írnom. Azt hiszem, az egyházban sokkal több erőforrás rejlik, mint gondolnánk. Maga a hit is erőforrás, és a Lélek folyamatosan táplálja az erőforrásainkat. Mindannyian jól ismerjük a kenyérszaporításról szóló történetet; de meg is kell hallanunk, amit Jézus mond, és akkor is tudnunk kell adni kenyeret másoknak, ha úgy tűnik, alig van belőle. Lelki embereknek kell lennünk, és ha lelki emberek leszünk, nem okoz majd nehézséget, hogy mások felé forduljunk, szeretni tudjunk, szolidárisak legyünk és missziót végezzük, azaz kifelé irányuló cselekvést végezzünk. Nagyon helyes, hogy Ön kreatív energiáról beszélt. Nem lehetünk konzervatívisták, és nem élhetünk félelemben. Joseph Ratzinger 1967-ben azt írta, hogy a konzervatív ellentéte nem a progresszív, hanem a misszionárius. Azt hiszem, a mi korunk az „én” kora. Felbomlik minden, ami a „mi” köré szerveződik: a politikai „mi”, a vallási „mi”, és az egyházi „mi” úgyszintén, akárcsak a családok közössége. Úgy vélem, kereszténynek lenni annyit tesz, mint közösségben létezni; nem a saját énként kell előtérbe helyeznünk, hanem meg kell térnünk, közösséggé kell válnunk, egyházzá, Isten népévé. Anasztasziosz albán ortodox érsek, a barátom, azt mondja: a béke ellentéte nem a háború, hanem az egoizmus és az önközpontúság, mert minden baj az önközpontúságból fakad.

Stan Chu Ilo

Görfői Tibor fordítása

FERENC PÁPA ÉS AFRIKA*

Sokak számára megindító volt, ami Stanislas Redepouzouval történt 2015 novemberében, amikor Ferenc pápa látogatást tett a Közép-Afriai Köztársaságban. 2013 karácsonyán Bagui városában Stanislasnak letépte az egyik lábát egy felrobbanó bomba. A pokolgépet a Szeleka muszlim fegyveres szervezet hozta műköedésbe, amely ekkor már több mint két éve állt harcban az anti-Balaka nevű keresztény katonai szervezettel. A háború tönkretette ezt a nagyszemű adottságokkal rendelkező országot; sokan meghaltak vagy földönfutók lettek, s több milliós ember szenvedett súlyos testi, lelki és érzelmi sérüléseket.

A támadásban Stanislasnak az apja és az anyja egyaránt életét vesztette. A *The Tablet* című hetilap beszámolója szerint Ferenc pápa pillantása a kerekesszékekben ülő Stanislasra tévedt, hozzálépett, köszöntötte, s röviden, de mélyreható személyes figyelemmel elbeszélgetett vele. A találkozás teljesen megváltoztatta Stanislas életét, olyannyira, hogy azt mondta: kész megbocsátani azoknak, akik ártottak neki.

A találkozás kultúrája valóban meghatározóan fontos szerepet játszik abban az egyházi alkott felfogásban, amelyet Ferenc pápa képvisel. Ha az egyház találkozik másokkal, különösen szegény és megsebzett emberekkel, rátalál Krisztus világosságára a világban, s elviszi Krisztus világosságát a világnak. Ferenc pápa gyakran hangsúlyozza, a lelkipásztori tevékenységnek az az első lépése, hogy számot vetünk az emberek sajátos élethelyzetével. Akkor jár el felelősen, ha belebocsátkozik az emberek életének konkrét valóságába, és vállalva a megsebződés veszélyét társukkal szegődik útjukon, hogy segítsen nekik felismerni egyéni hivatásukat. Mindennek hatására megkezdődhet az egyének, az egyházak, a társadalmak és az egész világ átalakulása. A ferenci egyházkép valamennyi összetevője és Ferenc konkrét egyházi cselekvése ebből a radikális nyitottságból és az emberi szívek között

létrejövő kapcsolatból fakad. Nem pusztán a pápától a szenvedő ember felé elinduló horizontális mozgásról van szó, hanem a pápa és az adott személy a kegyelem révén hozzásegíti a másikat ahhoz, hogy egyre inkább önmaga tudjon lenni, mert mélyreható találkozásuk azon a szinten valósul meg, ahol az emberi vágy radikálisan a transzcendencia felé szökken fel, mivel kapcsolatba kerül azzal a bensőséges isteni szeretettel, amelynek fénye mindig ott ragyog az emberi szívben. Ez a lényege annak, amit Ferenc pápa a „tábori kórházként” felfogott egyházi és a „nyájszagú pásztorokról” mond: a valódi keresztény találkozás minden érintett számára átalakulást hoz magával, a megtestesülés jegyében álló és esztétikai természetű átalakulást, mivel feltárja Krisztus világosságát az egymással kapcsolatba kerülő emberekben, és megnyitja azt a szép utat, amelyen járva a keresztény ember meg tudja közelíteni Isten szeretetét és világosságát a világban.

Ferenc pápa akkor is erről a minden érintett számára változást hozó személyes találkozásról beszélt, amikor felidézte azokat az alkalmakat, amikor a bolíviai Palmasola börtönben járt: „Különleges kapcsolatam van azokkal, akik börtönben élnek [...], mindig nagyon kötődtem hozzájuk, éppen saját lelkiismeretem miatt. Akárhányszor átlépek egy börtön kapuját, mindig az a gondolatom támad: miért ők és miért nem én? Nekem kellene itt lennem, megérdemelném, hogy itt legyek. Az ő bukásuk az enyém is lehetett volna, nem érzem magam jobbnak azoknál, akik előtt állok.”¹ Ha találkozunk valakivel, megváltozunk, és az is megváltozik, akivel találkozunk. Ha a hit jegyében találkozunk a másik emberrel, olyan világosság gyúl számunkra, amely Isten felé vezet.

Ezt a fajta egyházképet és egyházi gyakorlatot nem Ferenc pápa találta ki, hanem kezdettől fogva részét képezte az egyház életének. Ma viszont az egyháznak határozottabban magáévá kell tennie. Fontos, hogy mások kísérése, a se-

* Részlet a szerző *A Poor and Merciful Church. The Illuminative Ecclesiology of Pope Francis* [Szegény és irgalmas egyház. Ferenc pápa új világosságot hozó egyháztana] című könyvéből (Orbis, Maryknoll, 2018). Köszönet illeti a szerzőt és az Orbis kiadó igazgatóját, Robert Ellsberget a részlet közlésének engedélyezéséért. Stan Chu Ilo a chicagói DePaul Egyetem docense és a Nairobian működő Tangaza Egyetem vendégprofesszora, az afrikai nők anyagi helyzetének javításán fáradozó Canadian Samaritans for Africa [Afrikát segítő kanadai szamaritanusok] alapítója, a Wipf and Stock kiadó afrikai kereszténységgel foglalkozó könyvsorozatának szerkesztője; legutóbbi (szerkesztett) könyve *Handbook of African Catholicism* [Az afrikai katolicizmus kézikönyve] címmel az Orbis kiadónál jelent meg 2022-ben.

¹ Vö. Ferenc pápa: *Isten neve irgalmasság. Beszélgetések Andrea Tornellivel.* (Ford. Toderó Anna.) Helikon, Budapest, 2016.

bezető misszió és az átalakító erejű hétköznapi cselekvés a jövőben is a világosság forrása és erőforrás legyen az egyház számára. De hogyan mutathatnak irányt ma, és hogyan lehetnek meghatározók a jövőben. Ennek felvázolása érdekében röviden áttekinthet, milyen vallási minták jelentkeznek Afrikában, azon a földrészen, amely látogatása során meglepte Ferenc pápát.

„Afrika meglepett; Isten mindig meglep engem” – mondta 2015-ben, afrikai útja után. Egyik terjedelmes interjújában „a meghallgatás apostoli tevékenységéről” beszélt: meggyőződése szerint ezzel kell kezdődnie a szentség-kiszolgáltatási és lelkipásztori tevékenységnek az egyházban, máskülönben ugyanis nem érinti meg az embereket. A meghallgatásra és mélyreható találkozásra vállalkozó apostoli tevékenység révén az egyház kapcsolatba kerül az emberi életek tragédiáival és nehézségeivel. Az emberek könnyen meglepődhetnek, ha hagyják, hogy még a káosz és a szenvedés közepette is megérintse őket a szépség tapasztalata és a tisztelet érzése. Korunk egyházi és világi válságának talán pontosan az az oka, hogy az emberek már nem tudják felfedezni a szépséget magukban és másokban. Ezért rejtőzünk el saját magunk által felhúzott falaink mögé, s ezért száműzzük Istent az életünkben, olykor még az egyház életéből is. Az embereket már nem lepi meg a valóság és a misztérium, mivel lefokozták magukban a tisztelet érzését. Ezért állíthatja Ferenc pápa, néha azon kapja magát, hogy azt kívánja, bárcsak elcsúszna valamin néhány merev ember, mert így eszükbe juthatna, hogy bűnösök, s így találkozhatnának Jézussal. Aki ugyanis nem hagyja, hogy meglepetés érje, kioltja a Szentlélek világosságát mind önmagában, mind abban, akivel találkozik.

Ferenc pápaságának meglepő megnyilvánulásai és a perifériák felé induló spontán kezdeményezései emberarcúvá tették a pápaságot, s így ismét szoros kapcsolatba hozták a világgal és az egyházzal. Meglepte a világot közvetlen megfogalmazásaival és őszinte nyilatkozataival, amelyek néha nehezen megfeythetők és sok-sok eleven képet használnak, de pontosan ennek révén igazán megérintik az emberek szívét.

A pápát meglepte, amivel Afrikában találkozott, de az afrikaiak is meglepődtek ettől a pápától, aki nyomornegyedekbe megy el, arcon csókolja az embereket, és hagyja, hogy őt is arcon csókolják, aki egy autóban utazik egy muszlim imámmal és felebarátainak nevezi a nyomornegyedek lakóit. Ferenc pápát meglepte az az örömteli és ünnepélyes hangulat, amely Afrikában fogadta, még a szegények körében is, akiknek (mint később fogalmazott) „üres a hasuk”. Sok-sok afrikai, aki milliószámra tolon-

gott, hogy lássa a pápát, meghatódott attól, hogy a pápa örömtől ragyogva, szeretettel és gyengéden lépett kapcsolatba velük, s ugyanígy kereste fel azokat a helyeket, ahol a legszegényebbek élnek. Afrikát a pápa a remény földrészének nevezte, Baguit pedig, a Közép-Afrikai Köztársaság fővárosát egyenesen „a világ lelki fővárosának” mondta. Ferenc egyértelmű üzenetet intézett mindenkihez: „Afrika a kizsákmányolás vértanúja”, „Afrika más hatalmak áldozata”, noha „talán a világ leggazdagabb földrésze”.

Ferenc pápa reményt hirdető üzenete és sok más pápa, teológus, történész Afrika számára reményt vizionáló meggyőződése bátorságot önt számos afrikai kereszténybe ahhoz, hogy újult erővel és derüláton elfogadják azt, amit Isten Afrikának szán. A nehéz körülmények ellenére ugyanis Isten bátorító meglepetései bukkannak fel a hit és a közösség új távlatában, abban az új Afrikában, amelyet nap mint nap megérint Isten keze a keresztények tanúságtétele révén. A keresztény tanúságtétel a társadalom átalakulását is elindította, s azok az egyházak és helyi közösségek jelentik a motorját, amelyek alulról szerveződve társadalmi szolidaritást tudnak megvalósítani, s így a remény alternatív közegét alakítják ki.

Aki Afrikába érkezik, általában Ferenc pápához hasonlóan meglepetten látja, hogy milyen gyors ütemben nő az afrikai keresztények száma, s milyen hatalmas tömegek töltik meg a stadionokat, a templomokat és az istentisztelek helyszínéül szolgáló egyéb helyeket. Sokszor vittem amerikai diákokat, lelkipásztorokat és professzorokat afrikai missziós útra, s szafarika és konferenciákra is gyakran elkísértem embereket különböző afrikai országokba, és mindig meglepett, hogy milyen érzést vált ki belőlük a földrész: örömmel tapasztalják, hogy az afrikai emberek vendégszeretők, s elbűvöli őket, hogy szenvedélyesen szeretnek élni és ünnepelni. Az embereket meglepi, hogy a hit terjedőben van Afrikában, s a liturgia csupa öröm, csupa tánc, és mindenki tevékenyen részt vesz rajta.

Bevallása szerint Ferenc pápát is meglepte, milyen hatalmas tömegekkel találkozott Afrikában, és milyen gyorsan terjed a keresztény hit ezen a gyönyörű földrészen. Ferenc pápa közvetlenül láthatta, hogy a katolicizmus felemelkedőben van a kontinensen, az afrikaiak komolyan veszik a hitet, s ragaszkodnak a családdal, a közösséggel és a vendégszeretettel kapcsolatos hagyományos értékekhez. De az afrikaiak nem a

kereszténység miatt lettek ennyire mélyen vallásosak. Azért élük át mélyrehatóan a kereszténységet, mert eleve mélységesen vallásosak. A kereszténység új nyelvet kínált fel nekik ahhoz, hogy Jézus Krisztussal, a nagy afrikai Őssel találkozási pontjára juttassák egész lényüket átható vallásosságukat. Az afrikai vallás belső logikáját az a szilárd meggyőződés szabja meg, hogy az egész élet kapcsolatok életerős hálója, s egész rendszere olyan spirituális láncolatot működtet, amely az emberiség és a kozmosz boldogulását kívánja szolgálni. A megújuló és átalakuló katolicizmus igen jelentős kulturális és vallási tényezővé válhat Afrikában, annak a földrésznek az életében, amely választ keres a szegénység, a betegség, az etnikai és vallási konfliktusok, a háborúk, a politikai és gazdasági nehézségek, a radikális iszlamista fundamentalizmus nehézségeire, s enyhíteni próbálja az éghajlatváltozás és a természeti csapások okozta problémákat. A globális katolicizmuson belül a hangját hallatni kezdő Afrika mindenekelőtt azonban ellensúlyt tud képezni a szekuláris és a kereszténységtől elszakadó nyugati áramlatokhoz képest, miközben ismét új hazát kíván nyújtani Krisztusnak, olyan földet, ahol minden ember javára hangzik fel szüntelenül a szegények iránt tanúsítandó szeretetről és irgalomról szóló evangéliumi üzenet. Ehhez azonban alapvető változásra van szükség Afrikában, s nemcsak az afrikai, de a globális katolikus teológiai képzésben is, mert változás nélkül nem lesz kivitelezhető, hogy a katolikusok konkrétan és mélyrehatóan kapcsolatba kerüljenek az emberek oly sokféle élethelyzetével. El kell mozdulnunk az előre kiszámítható és változhatatlan minták, rendszerek és struktúrák felől egy olyan nyitottság felé, amely teret ad az egyházi életben és az egyházi struktúrákban Isten meglepetéseinek, nem engedve, hogy az egyház valósága leszűkítse a horizontot, hanem azt sürgetve, hogy mindig nyitva tartsa Isten végtelen horizontját.

A Ferenc pápa által Afrikában átélt meglepetés metaforája kiterjeszthető az egész világban zajló folyamatokra, de arra is, hogy a missziós súlypontú egyház miként kerülhet valódi kapcsolatba a világgal. Afrika félreértett földrész. A nem Afrikában élő embereknek gyakran negatív töltetű elképzeléseik vannak a kontinensről: csak szenvedést, szegénységet, konfliktusokat, járványokat, erőszakot, korrupciót és hasonlókat társítanak hozzá. A negatív benyomások még egyházi körökben is meghatározók, sőt az afrikai

egyházakra is kiterjednek. Az afrikai egyházakban jelentkező új hangok és jelenségek nem egyszer negatív megítélés alá esnek: szinkretistának, konzervatívnak, valóságidegennek és bizarnnak számítanak. A világ többi részéhez hasonlóan Afrikának is megvannak a maga problémái, de nem korlátozható egyetlen problémahalmazra.

Amikor elkísérek embereket Afrikába, észreveszem, hogy szorongás és belső feszültség lesz úrrá rajtuk. Még Afrikát jól ismerő tudósok és történészek sem jelentenek kivételt ez alól, ha éppen először teszik be a lábukat a földrészre. Sokan valóságos rettegéssel érkeznek meg. Jó hír viszont, hogy aztán mindig lelkesen és Afrika varázslatosságától elbűvölve térnek vissza Európába vagy Észak-Amerikába. Már nem borúlátón, hanem optimisták ítélik meg a kontinentst. Egy alkalommal a lagosi repülőtéren szinte az összes amerikai diák, akit Nigériába vittem, könnyek között búcsúzkodott új nigériai barátaitól. Elmesélték, hogy soha korábban nem tapasztaltak ilyen közösségi összetartozást és vendég szeretetet. Eleinte aggódtak, féltek és szorongtak az utazás miatt, mert annyi valótlan szóbeszéd jutott a fülükbe Afrikával, és különösen Nigériával kapcsolatban. Emlékszem, egyszer még egy orvos is lemondta nigériai útját, mert a felesége azzal fenyegetőzött, hogy el fog válni tőle, ha elrepül Afrikába, mert biztos volt benne, hogy halálát leli a földrészen, ha pedig nem szereti ennél jobban a feleségét és a családját, jobb is, ha elválnak. Végül aztán meghallgatta azok beszámolóit, akik vállalkoztak az útra, és legközelebb már a feleség is elkísérte az orvost!

Ha valaki felkeres egy afrikai országot, megváltozik attól, hogy kapcsolatba kerül az afrikai világával. Barátságok szövődnek köztük, és útitársnak kezdik tekinteni egymást. A nyugati utazók belátják, hogy félelmeik és előítéleteik gyakran megalapozatlanok, s Afrika nem olyan homogén, mint ahogyan feltételezték. Pontosan ez történik, ha az egyház a missziós elköteleződés jegyében bensőséges kapcsolatba kerül az emberekkel, és azon egyházkép alapján cselekszik, amelyet Ferenc pápa képvisel. Az egyháznak olyan közegnek kellene lennie, ahol átalakító erejű találkozások történnek, amelyek révén egységesebbé kezd válni a világ, s olyan szabad tér alakul ki, ahol meg tud jelenni a kegyelem és az üdvösség, s valóra kezd válni Istennek a szeretetben egyesült világról szőtt álma.

Beer Miklós

Nagyon leegyszerűsítve: megerősítést, hogy talán nem jártam téves úton.

Nyilván az első élményem Ferenc pápával kapcsolatban a megválasztása utáni „beköszönés”: „Jó estét!” Másnap egy Vatikán közelében lévő kis templomban misézett, majd kiment az utcára és megölelte az ismerőseit. A pápai lakosztály helyett beköltözött a Casa Martába, ahol én is többször megszálltam. Talán éppen abba a szobába?

A névválasztása is „szíven ütött”. Assisi Szent Ferenc külkülete, gyermeki naivitása, őszintesége, „természet”-essége, a teremtett világ iránti rajongó szeretete, csodálata diákkorom óta vonzott. Éppen őt választotta. Elsőként a pápák történetében a Ferenc nevet. A cserkészetben szerzett élményeim nyomán érthető, hogy a *Laudato si'* enciklika is magával ragadott. Örültem, hogy a pápa is így gondolkodik. Azóta is kiáll „megsebzett Föld-anyánkért”, és „ökológiai megterést” sürget.

„Én is éppen ilyeneket szoktam mondani.” Ez jutott eszembe, amikor az első megnyilatkozásait olvastam. Talán az egyik első beszédében mondta azt, hogy „Jézus kopogtat az ajtón, de belülről! Engedjétek ki!” A templomból való kilépés fázisa. A liturgikus ünneplésünk keresztény életünk „belső ügye”, de éppen azért, hogy kilépve, hitelesen jeleníthessük meg Krisztust. Visszatérő gondolata az egyház missziója. „Nem térítés, hanem a hitben megélt örömünk felkínálása.” Ez a keresztény létünk értelme.

Első dokumentuma, az *Evangelii gaudium* jelezte, hogy folytatja a II. Vatikáni zsinat „nyitását” a világ felé, a *Gaudium et spes* zsinati dokumentum és Szent VI. Pál pápa *Evangelii nuntiandi* kezdetű apostoli buzdítása szellemében. Nem véletlen a szöveg címe: összekapcsolja ezt két fontos dokumentumot.

„Szeretném, ha egyházunk a szegények egyháza és szegény egyház lenne.” A szociális érzékenység kezdetől fogva jellemezte a megnyilatkozásait. A menekült-kérdés megközelítése is egyértelmű volt és maradt. Kétségtelen, hogy meglepetés volt a személye. Nem európai püspök, kivándorolt olasz család fia, jezsuita szerzetes. Éppen ezek az adottságai tették képessé arra, hogy egészen más megközelítésben lássa egyházunkat.

2018-ban láttam Wim Wenders filmjét, a *Ferenc pápa – egy hiteles embert*. Ez a film bemutatja, hogy Ferenc pápa mennyire érti a mai világ súlyos problémáit! Bölcs és határozott kijelentéseit ismerjük: „Ez a gazdaság

öl!” A felháborító igazságtalanságokat nevének nevezi: gyermekkrabszolgaság, éhezés, prostitúció, a „leselejtezés kultúrája”, hulladék-szemét, pazarlás, környezetszennyezés, „a közömbösség kultúrája”. Ugyanakkor van ideje, figyelme a legszemélyesebb ügyekre: egy haldokló olasz fiúval való telefonbeszélgetés, vagy Bruck Edith zsidó asszony meglátogatása Rómában. Legutóbb pedig felkereste az olasz rokonait.

Nem véletlen, hogy a film nyitó- és záróképe is Assisi, a vallásközi imatallákozó. Ferenc pápa folytatta a Szent II. János Pál pápa által 1986-ban megkezdett gyakorlatot. 2016-ban maga is részt vett az akkori találkozón.

Már Argentínában megélte a kapcsolatot a zsidó közösséggel. Zsidó barátjával, Abraham Skorka rabbival közös tv-műsort szerkesztettek Buenos Airesben. Megválasztása után 2013-ban Rómában fogadta a zsidó főrabbit, majd látogatást is tett a zsinagógában. Az első útja, amelyet maga választott, a Szentföldre vezetett 2014-ben.

Az utóbbi években felgyorsította a vallásközi párbeszédet az arab országok, az iszlám közösségek felé. Talán a covid-járvány terelte el a figyelmet ezekről a történelmi jelentőségű találkozókról. 2019-ben a katolikus egyház elsőszámú vezetőjeként az Egyesült Arab Emírségek fővárosában, Abu Dzabiban találkozott a legfőbb szunnita vezetővel, Ahmed et-Tajjebbel. Megölelték egymást, és közös testvériségi nyilatkozatot írtak alá. Szerintem ez a 21. század Magna Chartája lehetne. Ezt fel kellene dolgozni minden főiskolánkon, beszélni kellene róla minden egyházközösségben, felnőttek katekézisen. Szerintem ez volt a közvetlen előzménye annak, hogy Ferenc pápa 2020-ban kiadta *Fratelli tutti* kezdetű enciklikáját. Az egyetemes testvériségről szóló tanítását október 3-án, Assisi Szent Ferenc ünnepén írta alá. Ezt követte az iraki útja 2021 márciusában. Próbálták lebeszélni a „józan” biztonsági szakemberek, figyelmeztetve a veszélyekre. Joggal, hiszen még nem is olyan régen az iszlám szélsőségesek, az ISIS terroristái, borzalmas pusztítást vittek véghez az ősi perza kultúra emlékhelyein, Moszulban és az egykori Ninive környékén. Ferenc pápa hajthatatlan volt. Ekkor is együtt imádkozott Ábrahám szülőföldjén a zsidó, muszlim és más világvallások képviselőivel. Ott mondta el azt a döbbenetes beszédét, amelyben utalt arra,

hogy Ábrahám ősatyánk ugyanezeket a csillagokat látta, és itt kapta az ígéretet, hogy nagy nép atyja lesz. A közös imát is ismernie kellene minden hívő embernek. „Mi zsidók, keresztények és muszlimok, együtt más vallású fivéreinkkel és nővéreinkkel, kifejezzük tiszteletünket Ábrahám atyánk iránt azzal, hogy hozzá hasonlóan cselekszünk: nézzük az eget és hittel járunk a földön.” Szinte hihetetlen, hogy Nedzsefben találkozott Ali asz-Szisztani nagyajattollahal, a legfőbb síita vallási vezetővel. Ferenc pápa ezzel mintegy közvetítő is lett az iszlám vallás két ága között.

Már Irakban, de legutóbb, 2022 szeptemberében Kazahsztánban is közös nyilatkozatban ítélték el a fundamentalista, szélsőséges vallási jelenségeket. Közös nyilatkozatban fogalmazták meg azt a fontos üzenetet, hogy a „szent nem lehet a hatalom eszköze, a hatalom nem használhatja fel a szentet, a vallást”. Ismét egy olyan fontos üzenet, amely a mai világproblémák egyik kulcskérdése.

Ezek az útjai egyértelműen a megbékélés és béketeremtés útjai voltak. Ismét Szent Ferencre utal, aki a jól ismert imájában ezt kéri: „Uram, tégy engem a te békéd eszközévé!” Az ukrainai háborúval kapcsolatban számtalanszor megfogalmazta felhívását, hogy kezdjenek a szembenálló felek békétárgyalásokat. Felajánlotta itt is a közvetítő szolgálatát.

Ugyanakkor egyházunk belső reformját is sürgeti. A tematikus püspöki szinódusok után (házasság, papság, ifjúság) elindította az egyetemes szinodális utat. Mindenkit arra hív, hogy a Szentlélek irányítását kérve „merjünk álmodni” egyházunk jövőjéről. Arról az egyházzól, amelynek van hitelessége és van mondanivalója a mai kor embere számára. Ezzel kapcsolatban meg kell említeni egyházunk botrányait, amelyekkel Ferenc pápa bátran és őszintén szembe mert nézni, és szenvedélyes hangon felemlte a szavát ellenük. A Vatikán zűrés anyagi ügyeiről éppúgy nyíltan és őszintén beszélt, mind a szégyenletes pedofilbotrányokról. Határozott intézkedéseket hozott mindkét téren.

Sajnos szomorúan tapasztalom, hogy meg kell küzdenie egyházunk belső ellenállásának tényezőivel is. A klerikalizmus elítélése számos egyházi emberben keltett ellenszenvet, tiltakozást. Egy új „farizeus” nemzedék képtelen megérteni Ferenc pápa őszinte reformgondolatait. Sokan képtelenek Assisi Szent Ferenc alázatával felfogni azt az „isteni logikát”, amelyet Jézus Krisztus személyében, életében és a „hegyi

beszédben” közölt velünk Isten. Betlehemről a Golgotán át a húsvéti örömhírig, Mi, magyarok, nem felejtsük el, amit 2021-ben, a Hősök terén homíliájában mondott erről az isteni logikáról. A napi evangéliumi szakaszban Péter apostol, bár megvallja, hogy Jézus a Megváltó, nem akarja elfogadni a szenvedést, az igazságtalanságot. Ekkor mondja Jézus, hogy „távozz!” Péteré emberi logika. Ez nem az üdvösség útja.

Nincs olyan kérdés, amelyre ne reagálna. Többek között valóban súlyos probléma a homoszexualitás. Nincs egyértelmű receptünk. A pápa Jézus magatartását tartja szem előtt: nem elítél, hanem próbál megértéssel fordulni a homoszexuális emberekhez. Ugyanílyen nehéz kérdés a házasságok válsága, az elváltak áldozáshoz való jogának megítélése. Az életünk nem fekete-fehér. A közösségeink feladata, hogy felkaroljuk mindazokat, akik segítségre szorulnak. Ez vonatkozik a betegek, a menekültek, a börtönben lévőkre, hajléktalanokra, a háborúk áldozataira, a világ éhezőire. Hosszú a sor. Az evangéliumi alap félreérthetetlen: a „boldogmondások” vagy az Utolsó ítéletről szóló tanítás (éheztem, szomjaztam, börtönben voltam...).

Ferenc pápa néhány gyakran használt kifejezése: a közelség, a bányászagú pásztor, az emberi méltóság tisztelete, a testvériség, a befogadás, az együttérzés, a párbeszéd, szükségünk van egymásra... Tíz éve tanít bennünket körleveleiben, szerdai katekézisekben, interjúiban. Meghalljuk-e? Hallgatunk-e rá?

Visszatekintve a tíz évre, megerősítést kaptam Ferenc pápán keresztül. Állítólag az az imádság is Assisi Szent Ferenchez köthető, amelyet papi „ars poetica”-ként vallok magam is: „Uram, adj bátorságot, hogy merjek változtatni azon, ami változó forma; adj alázatot, hogy ne akarjam elhagyni azt, ami örök érték; és adj bölcsességet, hogy meg tudjam különböztetni azt, amin változtatni kell és azt, amit meg kell tartani.” Ferenc pápában ezt a gondolkodást látom.

Ferenc pápa megválasztásának első percétől kezdve kéri, hogy imádkozzunk érte. Hát igen, imádkozunk érte: „Tartsd meg, Isten, Szentatyánkat!”

Fabiny Tamás

Mosolyogva gondolkodok vissza Ferenc pápa 2013. március 13-i megválasztására, pontosabban arra, amit akkor átéltem. Egészen sajátos helyzet volt. Aznap tartottuk országos presbiteri ülésünket, amely a zsinati testület után a Magyarországi Evangélikus Egyház legmagasabb döntéshozó fóruma. Már zajlott a konklávé, és mindanyunkat nagyon érdekelt az eredmény. Azokban az órákban már híre volt, hogy talán felszáll a fehér füst... A megbeszélésen a laptopjaink előtt ültünk, és azon kaptuk magunkat, hogy a tárgysorozattal kevésbé törődve mindenki a híreket nézi. A levezető elnök aztán úgy döntött, hogy ha már így alakult, függesszük fel az ülést, nézzük együtt. Még a telefonommal is készítettem fényképet arról, hogy az evangélikusok mennyire figyelik a katolikus egyház fejleményeit. Majd vártunk, vártunk, de valami miatt nagyon elhúzódtott a döntés; be is kellett fejeznünk az ülést, magam is elindultam haza. Az autóban hallgattam tovább a közvetítést. Nem is tudom miért, de egészen izgatott voltam. Hazaérve sem szálltam ki a kocsiból, nem akartam elveszíteni egy percet sem addig, amíg a garázslakattal vacakolok. És amikor egyszer csak elhangzott a számomra ismeretlen Jorge Mario Bergoglio név, a közvetítést a televízióban szakértőként és tolmácként is szolgáló Vértesaljai László atya hozzászólta: jezsuita... Őszintén szólva ekkor eszembe villant az egyháztörténet egyik-másik epizódja protestánsok és jezsuiták szembenállásáról. Sokáig nem értem rá ezen gondolkodni, mert lekött azóta híressé vált kedves civil köszöntése: „Jó estét!” Ennél a gesztusánál is fontosabb volt, hogy letérdepeltette a Szent Péter téren összegyűlt tömeget, és kérte, imádkozzanak érte.

Aztán „a meglepetések pápájaként” egyháza nevében bocsánatot kért azért a magartásért, amelyet egyháza más keresztények ellen a múltban tanúsított. Azt mondta, hogy ez nem tükrözte az Evangélium szellemiségét. Vallom ugyanakkor, hogy nekünk, protestánsoknak is bocsánatot kellett kérnünk, hiszen mi is sokat vétettünk a keresztény egység ellen, s részesek voltunk katolikus papok és világiak halálában. Fontosnak tartottam, hogy magyarul is megjelenjen a római katolikus és evangélikus közös bizottság által szerkesztett és kiadott *A szembeállástól a közösségig* című irat, 2016-ban, majd ötven év párbeszédének dokumentumgyűjteménye, az *Úton az egység felé* című vaskos kötet 2021-ben.

Boldog vagyok, hogy a világ 75 millió evangélikusát tömörítő Lutheránus Világszövetség egyik alelnöke lehettem abban időben, amikor

a reformáció 500. évfordulójára emlékeztünk Lundban. Az alkalmon Ferenc pápa is részt vett. Itt is azzal kezdte beszédét, hogy bocsánatot kell kérnünk egymástól az egymásnak okozott sebekért. Egyik fontos mondata így hangzik: „Hálával ismerjük el, hogy a reformáció segítette még inkább központi jelleget adni a Szentírásnak a katolikus egyházon belül.” Végül máig tartó érvényességgel a híres lutheri kérdést idézte: „Hogyan találók irgalmas Istent?”

Az egyháztörténeti jelentőségű lundi alkalomról – amelyen Ferenc pápa és a Lutheránus Világszövetség akkor elnöke, Munib Younan szentföldi püspök fontos dokumentumot is aláírt – beszámolt a világsajtó. Magam mindezt egy személyes élménnyel egészítettem ki. Az istentisztelet után az evangélikus püspök megkérdezte apápat: „What’s next?”, „mi a következő lépés?” Ő így válaszolt: „I don’t know. I am not the Holly Spirit” – „nem tudom; nem én vagyok a Szentlélek”. Ebben a mondatban véleményem szerint az a remény és az az elszánás is benne van, hogy ha a Szentlélek úgy akarja, akkor mi nem lehetünk az ő akadályai, és további lépéseket kell tennünk a látható egység felé vezető úton.

Mi, evangélikusok sokat tanulunk Ferenc pápától, leginkább az irgalmasság gyakorlásának terén. A jézusi befogadást és könyörületet tükröző szavai – amelyeket persze sokszor rosszindulatúan forgattak ki – sokunk számára bátorítóak idehaza is. Megragadt az a közvetlenség is, amellyel a kaddapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson a protestáns, ortodox és zsidó vezetőket köszöntötte, velük beszélgetett. Ugyanez a természetesség jellemezte, amikor 2021 őszén fogadott bennünket, evangélikus és katolikus püspököket, akik a roma szakológistákkal jártunk a Vatikánban. Örülünk annak is, amikor ő is pozitív példaként hivatkozik ránk. 2023. január 20-án az egyházmegyék liturgikus felelősei előtt a következőket mondta: „Kérem szépen, a homíliák: katasztrofálisak! Néha mesélik nekem: »Elmentem misére azon a plébánián, és egy jó kis filozófiaórát hallhattunk, 40-45 perces előadás.« [...] És ezt már annyiszor elmondtam, mert ez olyasmi, amit sosem értünk meg: a homília nem előadás, hanem szentelmény. A lutheránusok azt mondják, hogy szentség, szentelmény – azt hiszem, a lutheránusok mondják –; ez szentelmény, nem előadás. Imádkozva kell előkészíteni, apostoli szellemben.”

Igen, mindent imádkozva kell előkészíteni. A többi valóban a Szentlélek műve. „A szél ott

fúj, ahol akar, hallod a zúgását, de nem tudod, honnan jön és hova megy” (Jn 3,8).

Glózer Rita

Mit köszönhetek Ferenc pápának? Meglepő kérdés. Korábban soha nem gondoltam arra, hogy én személy szerint bármit is köszönhetnék bármelyik egyházfőnek. Hogy egy adott személynek köszönhetek valamit, az legtöbbször szülőkkkel, tanárokkal, mentorokkal kapcsolatban fogalmazódik meg bennem, és a felismeréshez egy érzés is kapcsolódik, a hála. Az útmutatás, a tanítás, a példa, amit tőlük kapok, személyes kapcsolatban születik meg, valamilyen kapcsolódást feltételez. Ferenc pápa elődeihez nem tudtam ilyen személyes módon kapcsolódni.

A pápaságra sokáig csak mint történelmi örökségre, a múltból itt maradt, kissé idejétmúlt és formális intézményre gondoltam, ha egyáltalán eszembe jutott. A pápa személyét e tradíció részének, egyfajta szimbólumnak tekintettem. Ha van valami, amit Ferenc pápa fellépésének és munkálkodásának köszönhetek, akkor az talán ennek a vélekedésemnek a megváltozása. Az ő gondolatai, gesztusai a pápaság intézményének egy személyesebb, élő arcát mutatják nekem. Hiteles példáját annak a gondolkodási és cselekvési módnak, társadalmi szerepvállalásnak, ami számomra kedves, hozzám közelálló, és amit az egyház egészére nézve is kívánatosnak tartok.

A pápai intézményhez való viszonyomat valószínűleg gyerekkori élményeim alapozták meg. A '80-as években a húsvéti és karácsonyi ünnepnek fontos mozzanata volt a pápa ünnepi *Urbi et orbi* áldásának meghallgatása a televíziós közvetítésen keresztül. Ültünk a készülék előtt, és izgalommal vártuk, hogy magyarul is elhangozzanak a köszöntő szavak: „Áldott karácsonyt!” és „Krisztus feltámadt!” Különleges, kicsit egzotikus élmény volt látni és hallani, hogy ott, abban a másik, távoli országban, azon a fontos helyen tudnak rólunk, szólnak hozzánk. A médiaesemény szinte rituális volt: mindig azonos menetrend szerint zajló, ugyanazokkal a szavakkal felvezetett és kísért közvetítés, évről évre ugyanaz a látvány.

Aztán 1990 nyarán már egyetemistaként első nyugat-európai utazásom Olaszországba vezetett. A rendszerváltozás után hirtelen fellendülő zarándok-turizmus jóvoltából eljutottam Rómába, ahol nemcsak a monumentális és gyönyörű bazilikákat és más jelentős egyházi épületeket látogattuk

sorra, de az általános pápai kihallgatáson is részt vehettünk. Én valami véletlen szerencse folytán egészen közelről láthattam II. János Pált, aki a zarándokok között velem is kezet fogott. Bár emlékezetes élmény volt ez a találkozás, de a fizikai közelség nem hozta sokkal közelebb a még akkor is inkább személytelennek és formálisnak érzett intézményt. A hatalmas terek, a gárdisták díszes egyenruhája, a zarándok-tömeg ugyan érzékeltették a hely, a történések és a résztvevők jelentőségét, de az egészben nem volt semmi személyes, ami megérintett volna, amihez kapcsolódni tudtam volna. Egy nagyszabású látványosság résztvevőjének éreztem magam.

Ferenc pápa szavai is a médián keresztül jutottak el hozzám, és kezdettől rokonszenvesnek éreztem azokat. Megfogott az esetek, a szenvedők, a szegények felé fordulása, a társadalmi igazságtalanság sokféle formájának bírálata és a modern kommunikációs formák iránti nyitottsága. Tetszett az is, hogy üzenete sok esetben a nem hívó barátaim, ismerőseim körében is elismerést váltott ki, hogy hangja az egyházon kívül is hallható lett. De az igazán átütő élmény nekem a 2020 márciusában tartott nagypénteki szertartás televíziós közvetítése volt. A koronavírus-járvány és a lezárások közepén az üres Szent Péter tér, a teret lassú léptekkel átszelő, megrendült idősebb papák látványa drámai volt. Akkor úgy éreztem, nemcsak a szavai, de egész személye maga volt az átélt ima. Talán ezekre a megrendítő körülményekre volt szükség ahhoz, hogy észrevegyem Ferenc pápának egy fontos tulajdonságát, amelyre korábban nem figyeltem fel. A nagyon intenzív *személyes jelenlét* képességet, ami a pápa szóbeli megnyilatkozásaiban, az általa írt szövegekben és viselkedésében egyaránt megmutatkozik. Úgy tapasztaltam, hogy azok képesek ennyire koncentráltan jelen lenni, akik ezt intenzív és mély lelki, érzelmi munkával alapozzák meg. A formális kereteket, amik egy szerephez vagy státuszhoz kötődnek, azok képesek életre kelteni és hitelessé tenni, akik személyükkel töltik ki a formát, saját személyes érzéseikkel, megélt tapasztalataikkal, vívódásaikkal. Egy sokszor formális és személytelen, néha túlságosan intellektuális intézményben, amilyen az egyház is, különösen fontos a személyesség ilyesfajta jelenléte, mert a személyes kapcsolódás, a bevonódás lehetőségét ez teremti meg.

Miben is mutatkozik meg ez a személyesség? Olyan vonások, minőségek megjelenésében, amik csak egy személy megnyilvánulásaiban, egy ember érzéseiben, attitűdjén, szándékain keresztül mutatkoznak meg. Ferenc pápa esetében ilyen a másokhoz fordulás *szelídsége*, az egyenrangú, nem hatalmi természetű kommunikáció, ami megközelíthetővé teszi nemcsak az embert, de rajta keresztül a pápát és az általa képviselt egyházat is. Azután megszólalásának módja, attitűdje, melynek szembetűnő jellemzője az *empátia* és az *együttérzés*, a szolidaritás, különösen azokkal, akiknek erre a leginkább szükségük van. A fogalmazás és kifejezés *egyszerűsége*, érthetősége is fontos jellemzője a pápa megnyilvánulásainak. Nem véletlen, hogy a digitális térben a modern kommunikációs csatornák közül éppen egy mikroblog lett üzenetének közvetítője. A médium sajátosságai és a terjedelmi korlátok itt pontosságra és hatásos, kifejező fogalmazásmódra késztetnek, ami nagyon is közel áll a pápa

Görföl-Tóth Anna

Ferenc pápa gyerekszobányira szűkült világon ablakot nyitott. Megválasztásakor éppen egy hetes volt első gyermekünk. Ezzel az egzisztenciális állapotbeli változással együtt járt, hogy meglazultak a helyi egyházközséggel való kapcsolataim, ugyanakkor Ferenc pápa személyén keresztül tudatosult bennem a világegyházhoz való kapcsolatom konkrétsága, életszerűsége. Minden nap elolvastam reggeli prédikációját, s ezek hatására egy olyan ajtó nyílt számomra, amelyen keresztül – meg merem kockáztatni – galileai levegő áramlott éppen megfáradt lelki életembe, és kedvem támadt kereszténynek lenni. Régi füleltd hittanórák szavaira emlékszem, amikor a rendek feloszlatása miatt egyedül élő hitoktatónk azt hangsúlyozta, hogy a misére járás nem kedv kérdése. De mégis miért kellene elhanyagolnunk a kedv kérdését? Amikor Ferenc pápa szavai nyomán feltámadt bennem a kedv a kereszténységre, tudatosult bennem egy olyan kérdés, amelyre a válasz számomra az általános papi hivatás megvalósításának mércéje: vajon tudok-e úgy élni, hogy a körülöttem élőknek legyen kedvük élni, embernek lenni, szeretni vagy akár imádkozni? Ferenc pápa prédikációi olyan, papok szájából addig soha nem hallott témákról kezdtek nyíltan beszélni, mint a pletykálgatás, a panaszkodás, az önsajnálát, a komfortzónából kilépő egyház. Ezek olyan banális dolgoknak tűntek, amiket talán nem is illik a templomban tárgyalni, de éppen ezért kitágították a kereszténység határait, lerombolták bennem a régi templomot és, mondhatnám, harmadnapra

habitusához. Aki olvassa a Twitteren közzétett, néhány sorban megfogalmazott gondolatait, az megtapasztalja az egyszerű, de jól megválasztott, kifejező és biztató szavak erejét. A pápa megnyilatkozásai érzellemmel teliek, gyakran explicit módon érzelmekről beszél: szeretetről, fájdalomról, szenvedésről, mások összetartozásáról és összefogásáról. A stílus, a forma, a tartalom egyformán inkluzív, befogadó és egyesítő.

A mások észlelése persze mindig rólunk magunkról is szól, minket is jellemez. Könnyen lehet, hogy vannak, akik nem ilyennek látják Ferenc pápát, vagy egyesek számára XVI. Benedek vagy II. János Pál is „személyes” főpapok voltak. Ferenc pápának én mindenesetre azt köszönhetem, hogy működését érzéseinek, személyiségének, emberi mivoltának lenyomatával hitelesíti, és így lehetőséget ad arra, hogy személyesen kapcsolódjak hozzá, figyeljek rá, tanuljak tőle. Ezért hálás vagyok neki.

felépítettek egy más dimenziójú gondolkodásmódot.

Másrészt Ferenc pápa egy stabil erkölcsi tartás megszemélyesítője számomra, aki viszonyítási pontként szolgál abban az időben, amikor a manipulatív média hatására nem lehet tudni, mi az igaz és mi a hazug. Példaként említem, hogy katolikus körökben még az olyan egyértelműen erkölcsi rossz is megosztottságot eredményez, mint az ukrainai háború. Ilyen helyzetekben Ferenc pápa egy-egy mondata biztonságot ad, megteremtí az azt a keretet, amelyben bátran lehet véleményt nyilvánítani. Sokszor jut eszembe az a Bosco Szent Jánosról fennmaradt anekdota, miszerint a két egymással szembenálló politikai irányzat képviselői sarokba szorították, és arra próbálták kényszeríteni, hogy végre vállalja a véleményét, vallja meg, hogy „kivel van”. Erre Bosco Szent János ügyesen annyit válaszolt: „Én a pápával vagyok.” Most, amikor a legkisebb közösségeket is megosztotta tudja tenni néhány etikai, politikai, szociológiai kérdés, nagy nyugalom van bennem, hogy én a pápával lehetek.

És nem tudom elfelejteni Ferenc pápának a 2020 áprilisában a Szent Péter-téren az urbi et orbi áldást megelőzően mondott prédikációját sem, amely az első covid-hullám szorongató hangulatában volt a remény első jele számomra. Éppen a konyhában tettem-vettem, Ferenc pápa pe-

dig egyetlen kísérőjével az üres Szent Péter-térre sétált. Az esőáztatta Róma fekete volt, a fehérbe öltött pápa megállt közepén. Ekkor úgy éreztem, a világ sötétbe borult, de a pápa profetikus alakja most is világít, reményt ad. Az okostelefon képernyőjén követtem az eseményt, és a „Miért félték ennyire?” kérdésként letettem a fakanalat, és átjárt valami abból a biztonságából, amit Jézus jelenléte teremtett a bárkában és Ferenc pápa jelenléte támasztott alá az üres téren. Volt ebben egy erős szimbolika: az üres sír, az üres tér. Fél évig adott erőt, nyugalmat, egyszerű életkedvet.

Hiba György SJ

Élénken él bennem 2018. Akkor még Rómában tanultam teológiát, és ebben az évben ünnepeltük kollégiumunk alapításának 50. évfordulóját. Maga a kollégium (ma Jézus Nemzetközi Kollégium, Collegio Internazionale del Gesù) már az 1600-as évek óta létezett, a generális, illetve a képzésüket befejezett jezsuiták (professzusok) lakóhelyeként szolgált. A hely Szent Ignác szobáit is rejti. Pedro Arrupe generálisunk 1968-ban alakította át nemzetközi kollégiummá, hogy azok a fiatal tanuló rendtagok, akik Rómában végzik tanulmányaikat, megtapasztalhassák a Társaság nemzetközi jellegét. Ennek az évfordulónak az apropóján hívt meg minket Ferenc pápa egy audienciára a Vatikánba. Emlékszem, ahogy bekísértek bennünket az egyik terembe, ahol hosszú percekig vártunk. Aztán megjött. Egyik tárgyalásról sietett hozzánk, és aztán indult is tovább a következőre. De a kettő közötti időt – mintegy 20 percet – velünk töltötte. Szívvvel, lélekkel. Egyszerű mondatai mindannyiunkat megérintettek. Egy nyelvet beszélünk, beszélünk Jézus Társaiként. Egyik jó tanácsa, amit nekünk, fiatal tanuló rendtagoknak adott, máig velem van, és alakít: „Maradjatok meg báránynak a farkasok között!” Ahogy értelmezem és élem ezt a meghívást: embernek maradni minden körülmények között, hűnek ahhoz a hivatáshoz, amelyet kaptam az Úrtól, hogy segítsem és óvjam népét, akiért feláldozta önmagát.

Ferenc pápa élete, tanítása, cselekedetei összhangban állnak. Lelkipásztorként áll az egyház élén. Isten népe számára vigaszt hordoz, papjait, szerzeteseit pedig életével tanítja, hogyan kell a Jó Pásztor példájára gondoskodniuk a rájuk bízottakról. Egy hitelesen megélt élet bontakozik ki előttem napról napra, amit az ima táplál. Különbözik nem lenne prófétai ereje. Ő is jezsuita, én is. Sok más dolgon kívül ez is összeköt vele.

Utolsóként említem Ferenc pápának egy olyan mondatát, amely nyomán átfomlódott bennem az imádságról alkotott kép, és megerősített abban, amit mindig is gondoltam az imádságról. „Az ima megváltoztatja a valóságot, ezt ne felejtjük el!” Nekem ennél a mondatnál semmi nem adhatna nagyobb lendületet, motívációt ahhoz, hogy próbáljak kitarítani a hűséges, egyszerű ima útján, mert ki tudja, hogy míg én csendben imádom Istent, a világnak talán egy egész más pontján eltűnhet valami, és mögötte láthatóvá válhat az Isten országa.

Jézus Társai vagyunk, és őt akarjuk követni. Ha figyelem a gesztusait, lassanként elkezdem megérteni, hogyan lehet, hogyan érdemes Jézus társaként élnem. Először a közvetlensége érint. Megválasztása után nagyon hamar személyesen üdvözölte P. Adolfo Nicholást, az akkori jezsuita generálist. Többször járt a kúrián személyesen, hogy rendtársai körében pihenjen meg, és nyerjen erőt az előtte álló feladatokhoz, küzdelmekhez. Lelkipásztori érzékenységét utazási alkalmával látom, ahogy az emberekhez fordul, ahogy megáldja a gyermekeket, ahogy elbeszélget velük, ahogy érintik őt az emberi élet dimenziói. Közel van a társadalom peremén élőkhez. Erős reakciót váltott ki, amikor az egyik nagycsütörtökön egy Róma közeli börtönben keresztény és muszlim elítéltek lábát is megmosta. A covid-járvány idején rózsafüzéret imádkozott felgyógyult betegekkel, a járványban elhunytak rokonaival, ápolókkal és segítőkkel.

Felbukkan bennem egy kis videó a Nemzetközi Eucharisztikus Konferenciáról, pontosabban a zárómiséről: a NEK szervezői között egyik kedves ismerősöm lánya is részt vett. Abban az időben veszítette el édesapját, aki nagyon sokat jelentett neki. A mise végén Ferenc pápa magához hívta, kifejezte együttérzését, és együtt imádkoztak az édesapa lelki üdvéért. A képernyőn keresztül is megérintett. Tavaly a Colosseumban két év után ismét volt keresztút a nagybőjt alatt. Itt többek között orosz és ukrán családok tagjai, és egy bevándorló katolikus család is vitte a keresztet. A személyestől a világegyház problémáig minden fontos a pápánknak. Különböző gesztusaival arra hív bennünket, hogy merjünk szembenézni az előítéleteinkkel, a saját fájdalunkkal, szenvedésünkkel, döntünk a kiengesztelődés útja mellett, és helyezük bizalmunkat Isten szeretetébe. Járjuk így életünk útját a feltámadt Krisztussal, hirdetve az Evangélium örömhírét életünkkel és szavainkkal.

A JUGSZKAJA IKON ÉS A RIBINSZKI VÍZTÁROZÓ

Ruzsa György

„Ez az ikon a Jugszkaja Dorofejeva-kolostor Szentháromság-templomának ikonosztázan található, a királyi kapu bal oldalán. Gyöngyökből készült drága *riza* borítja teli briliánsokkal és drágakövekkel.” – Így ismertette még 1914-ben Jevgenyij Poszeljanyin,¹ az Istenszülő ikonok egyik legnagyobb kutatója az Istenszülő ősi, megkapó Jugszkaja ikonját.²

Az ikonról részletesen Szent Dorofejnek, a Pszkov melletti Barlangkolostor szigorú fogadalmas szerzetesének hagiográfiájában olvashatunk. E szerint, amikor a svéd csapatok közeledtek, Szent Dorofej elhatározta, hogy Nyikolszkojébe, szülőfalujába menekül. Imádkozott a Szűzanya ősi ikonja előtt. Az ikontól hangot hallott, s az ikon megparancsolta neki, hogy egy adott helyen keressen meg egy másik Istenszülő ikont, és azt vigye magával. Meg is találta ezt az ikont, ám a kolostor vezetője nem engedte elvinni, nem hitt a jámbor szerzetes elbeszélésében. Szent Dorofej egész nap és egész éjjel buzgón imádkozott, s végül is a Szűzanya közbenjárására megkapta az engedélyt.

Útban hazafelé 1615. június 3-án a Juga folyó partján megpihent. A nála lévő Istenszülő ikont egy fenyőfára helyezte. Amikor felébredt, megpróbálta az ikont a fáról levenni, háromszor is próbálkozott, de sikertelenül. Úgy tűnt, mintha az ikon a fához nőtt volna. Meghallotta a Szűzanya hangját. „Itt lesz örökké az én ikonom és malasztom.” Ezen a helyen Szent Dorofej egy kis szerzetesi cellát épített, majd pedig egy *csaszovnyát*, vagyis oltár nélküli kápolnát, és oda vitte a csodatévő ikont.

Szent Dorofej 1622-ben halt meg. Holttestét e kápolnában helyezték örök nyugalomra. Később itt egy kőtemplom, majd nagy kolostor épült, vagyis a Jugszkaja-kolostor. Az ikonnak számos gyógyítási csodáját jegyezték fel. 1654-ben például a Ribinszki szabadfaluban, majd Ribinszk városában is felütötte fejét a pestis. Amikor az Istenanya Jugszkaja ikonját odavitték, a pestis azonnal megszűnt. 1771-ben a Ribinszki szabadfaluban újra megjelent a pestis, megint odavitték az ikont, s a pestis hamarosan ismét megszűnt. A falu hálás lakói másolatot készített-

tek az ikonról, s ezt az Urunk Színeváltozása-templomukban helyezték el.

1. kép

Szent Dorofej imádkozik az Istenszülő Jugszkaja ikonja előtt. Orosz ikon, 19. század utolsó harmada. Magángyűjtemény

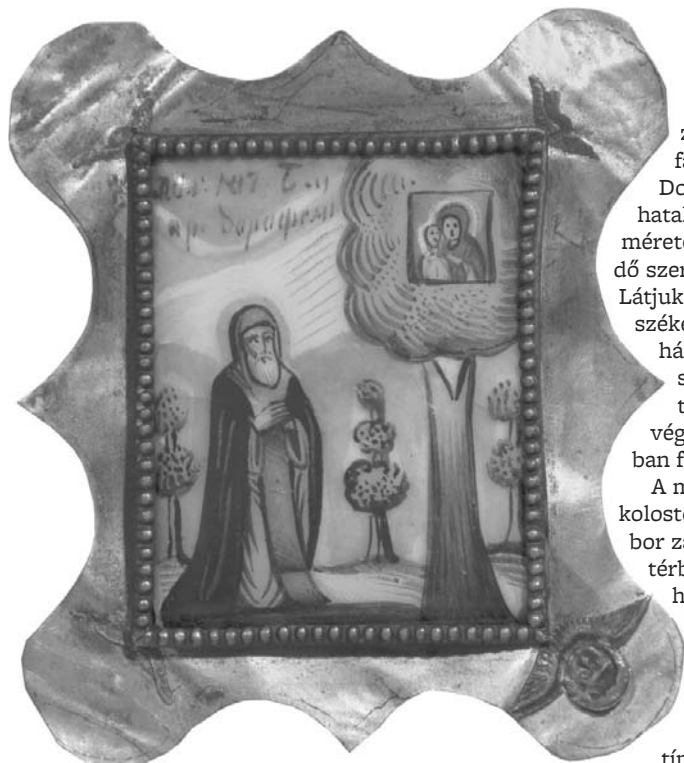
A Jugszkaja-kolostor igen nagyméretű és igen jelentős volt, négy temploma is épült. Közülük talán a legfigyelemreméltóbb az ötkupolás Szentháromság-székesegyház (1793–1810).³

Az 1920-as években, a kommunista uralom alatt úgynevezett „gyermek munkatábor” létesült a kolostorban, a lakó- és gazdasági épületek nagy része és a kolostor földbirtokai a „Juga”

1 Eredeti neve Jevgenyij Nyikolajevics Pogozsev (Евгений Николаевич Погожев) (Moszkva, 1870. április 21. – Leningrád, 1931. február 13.), írói álneve Jevgenyij Poszeljanyin volt (Евгений Поселянин). A sztálinizmus egyházellenes kampánya során koholt vádak alapján letartóztatták, majd mintegy másfél hónap múlva kivégezték.

2 E. Поселянин (под ред.): *Богоматерь. Полное иллюстрированное описание Ее земной жизни и посвященных Ее жизни чудотворных икон*. Санкт-Петербург, Книгоиздательство П. П. Сойкина, [1914], 331.

3 Irodalom: Ф. Морев: *Югская общежительная пустынь*. Ярославль, 1895.

2. kép
Szent Dorofej imádkozik
az Istenszülő Jugszkaja ikonja előtt.
Orosz ikon, 19. század.
Pálos Sziklakolostor, Budapest.

nevű szovhoz tulajdona lett. Az egyházi szemé-
lyek ellen koncepciós perek indultak. 1941-ben
a kolostort elnyelte a ribinszki víztározó.

A kolostor csodatévő, ősi ikonját egy papnak
sikerült a házában elrejténie. 2003-ban az ikont
átadták Ioszif püspöknek, aki Távol-Keleten
szolgált. Ma az ikon Birobidzsánban található
az Angyali Üdvözet-székesegyházban.

Az ősi ikonnak és régi másolatának em-
lékét őrzi a bemutatásra kerülő két ikon. Ez
az ikonográfiai típus sajnos kevésbé ismert,
Magyarországon pedig valószínű, hogy teljesen
ismeretlen.

E két ikon Szent Dorofej hagiog-
rafiájának azt a jelenetét ábrázolja,
amikor a szent a Juga folyó partján
imádkozik az Istenszülő fára helye-
zett ikonja előtt. Az egyik ikont (1. kép)
fára festették,⁴ s rajta jól látható a Szent
Dorofej által alapított és később épült
hatalmas Jugszkaja kolostor. A kolostor nagy
méretét érzékelteti a két szinten elhelyezke-
dő szerzetesi cellák ablakainak hosszú sora.
Látjuk az említett ötkupolás Szentháromság
székesegyházat is. (Itt előlnézetben csak
három kupolát ábrázoltak.) Az imádkozó
szentet *kukollal*, vagyis a nagyfogadalmat
tett szerzetes (*szhimnyik*) fekete, hegyes
végződésű és kereszttel ellátott csuklyájá-
ban festették meg.

A másik ikon⁵ (2. kép) igen kisméretű, s a
kolostorban árulgatták vagy osztogatták a jám-
bor zarándokoknak. Kis mérete miatt a hát-
térben nem ábrázolták a kolostort. Érdekes,
hogy itt, a Jugszkaja ikonon, a kis Jézust
Mária jobbáiban láthatjuk félalakban,
míg az előbbin a baljában festették meg
egészalakban.

A Pannonhalmi Főapátság Múzeu-
mában is megcsodálhatunk e ritka
típusból egy 19. század második felében
készült ikont. Különlegessége, hogy a fán nem
egy megfestett ikon van, hanem rézötvözetből
készült alkotás.⁶

A Szent Dorofej imádkozik az Istenszülő
Jugszkaja ikonja előtt ikon nemcsak egy letűnt,
nagy kolostori kultúra megkapó, központi em-
léke, hanem a huszadik század oly sok szenvedést,
tragédiát és pusztítást megélt megmaradt
hírnöke is.

4 Szent Dorofej imádkozik az Istenszülő Jugszkaja ikonja előtt. Orosz ikon, 19. század utolsó harmada, fa, 22,2 x 17 cm. Ltsz.: 75. Magángyűjtemény

5 Szent Dorofej imádkozik az Istenszülő Jugszkaja ikonja előtt. Orosz ikon, 19. század. Festmény porcelánon, sárgaréz kerettel, 5,9 x 5,2 cm. Ltsz.: 1134. Pálos Sziklakolostor, Budapest.

6 Szent Dorofej imádkozik az Istenszülő Jugszkaja ikonja előtt. A fatábla 19. század második fele, 22 x 17,5 cm. A fémikon 19. század második fele. Rézötvözet, 5,6 x 5,1 cm. Pannonhalmi Főapátsági Múzeum Ltsz.: 203.

FESZÜLET A ZENECSATORNÁN

VALLÁSI MOTÍVUMOK ANTON CORBIJN VIDEOKLIPJEIBEN

Zalán Márk

Anton Corbijn neve általában nem hangzik különösebben ismerősnek a szélesebb közönség számára, ám ha megnézzük, hogy a holland fotós, producer és rendező kikkel dolgozott együtt eddigi pályafutása során, hamar világossá válik, hogy az elmúlt évtizedek egyik kiemelkedő alkotójáról van szó. A teljesség igénye nélkül csak néhányak neve a zene- és filmiparból, akik a fényképezőgépe elé álltak: Bob Dylan, Tom Waits, Mick Jagger, Bruce Springsteen, Nick Cave, David Bowie, Björk, Robert De Niro, Clint Eastwood, Luciano Pavarotti. Mindemellett számos, világszerte népszerű együttes arcu-
latváltásához járult hozzá, közülük a legismertebbek a Depeche Mode, a U2 vagy a Metallica. E zenekaroknak több videoklipet is készített, melyek nagymértékben meghatározták a ró-
luk kialakított képet. Néhány nagyjátékfilm is kötődik a nevéhez, melyekben olyan sztárokkal dolgozott együtt, mint George Clooney (*Az amerikai*), Philip Seymour Hoffman (*Az üldözött*) vagy Robert Pattinson (*Life*). Fontos leszögezni, hogy Corbijn nemcsak a fentebb említett híres-
ségekkel való közös munka miatt ismert, hanem mert markáns, egyéni látásmóddal rendelkező, fotós múltját mindig megőrző és abból ihletet merítő alkotó, akinek világképét – és így vizuális stílusát – döntően meghatározták gyermekkori emlékei és vallásos neveltetése. Az alábbi tanulmány célja nemcsak Corbijn (főleg videoklipés) munkásságának bemutatása, hanem azoknak az – elsősorban vallási – motívumoknak a kiemelése, melyek végigkísérik teljes életművét.

EGYEDÜL AZ ÚTON

Corbijn egy apró holland sziget kis településén született 1955-ben. Édesapja a helyi református gyülekezet lelkésze volt, és a család éveig viszonylagos elszigeteltségben élt. A rendező elmondása szerint az ingerszegény környezetből csak a zene és a fotóművészet iránti rajongása jelentett kiutat, ezért húszas éveinek elején a könnyűzene nemzetközi centrumába, Londonba költözött, ahol hamar a kor egyik meghatározó rockbandájának, a Joy Divisionnek lett a fotósa. Corbijn jellegzetes vizuális stílusa már e korai képeken felfedezhető: vonzódás az expresszív, monokróm látványvilághoz és a kontrasztos kompozíciókhoz, jól látható, régiesnek tűnő, karcos anyagszerűség a képeken és szinte teljes tartalmi letisztultság. Alanyai, akik főleg zené-

szek, gyakran egyedül, hangszereik nélkül láthatók. Corbijn felvételein nemcsak egyik kedvelt visszatérő motívuma, a magány, az elszigeteltség köszön vissza, hanem igyekezze kiemelni a zenei előadók emberi, hétköznapi arcát, megsza-
badítva őket minden manírtól és csillogástól. Nem véletlen, hogy soha nem vállalt munkát bulvármagazinoknak vagy divatlapoknak, és e tekintetben a mai napig következetes maradt. Fotóinak tartalma és vizuális jegyei olyannyira meghatározónak bizonyultak, hogy nemcsak klipjeiben, hanem nagyjátékfilmjeiben is megtalálhatók. A Corbijn-œuvre egyik sajátos ismérve, hogy szereplői magányosan, elszigetelten élnek valahol, esetleg kietlen utakon, erdőben, havasokon, tengerparton baktatnak valamerre. Erre remek példa talán leghíresebb klipje, melyet a Depeche Mode *Enjoy the Silence* című számához készített. Ebben az együttes énekese, Dave Gahan egy összecukható székkel a kezében, királynak öltözve vándorol különféle tájakon. Mindez erősen szemcsés, karcos és gyönyörűen komponált képeken tárul a néző elé. E páratlan vizuális stílus olyannyira kedveltté vált a zenekar tagjai körében, hogy más dalaik (*Personal Jesus*, *Never Let Me Down Again*) klipjeiben is visszaköszönnek. Az egyedüllét Corbijn első nagyjátékfilmjeinek is fontos attribútuma: a *Control* (2007) a Joy Division tragikusán fiatalon elhunyt énekese, Ian Curtis életét dolgozza fel, akinek dalszövegei szinte kizárólag a magányosságról és a lelki ürességről szólnak. Az *amerikai* (2010) egy kiégett, saját útját kereső társtalan bérnyilkos utolsó küldetését mutatja be, *Az üldözöttben* (2014) pedig egy német terrorelhárító egyedül kénytelen felvenni a harcot szakmája átláthatatlan bürokráciájával és álszent feletteseivel.

Corbijn nemcsak kivételes vizuális érzékkel megáldott alkotó, hanem karrierje szempontjából szerencsés is, hiszen a nyolcvanas évek elején-közepén, a videoklipek aranykorában lépett színre, majd futott be pár évvel később. Fotós tehetségét remekül párosította a zenével, és mindig igyekezett vizuálisan kommunikálni az adott dal hangulatát és/vagy szövegeit. Talán nem véletlen, hogy már első munkáiban jól láthatóan demonstrálja ragaszkodását a látványos, fekete-fehér kontrasztokhoz.¹ Érdemes megemlíteni, hogy Corbijn, noha nagyjából tíz évvel idősebb náluk, azon rendezők nemzedékének a tagja, akiknek

1 Egyik első klipje a német szintipopzenekar, a Propaganda Dr. Mabuse című számához kötődik. A dalcím egyértelmű utalás Fritz Lang expresszionista klasszikusára.

a karrierje videoklipek készítésével indult, és az elmúlt két évtized nemzetközi filmművészetének meghatározó figuráivá váltak. Ilyen az amerikai Spike Jonze, a francia Michel Gondry, a brit Jonathan Glazer vagy az indiai Tarsem Singh. Az említett rendezők többek között azért váltak híressé, mert valamennyien sajátos, könnyen felismerhető stílust képviselnek: Gondryra és Jonze-ra bájos játékoság és féktelen kreativitás, Glazerre rideg kimértség, Tarsemre pedig a számtalan képzőművészeti utalás jellemző. A holland rendező alkotásait a fentebb említett motívumok mellett a vallási témák és a keresztény szimbolika gyakorisága teszik különlegessé.

„NYÚJTSD KI A KEZED, ÉRINTSD MEG A HITET!”

A jól beazonosítható látványvilág, valamint a magányosság mellett Corbijn klipjeire az is jellemző, hogy szereplői mindig valamilyen szerepet játszanak ahelyett, hogy önmagukat adnák. Fotóin is a művészek valódi arcát kívánja megmutatni, mert amivel a közönség a médiában (magazinok, koncertek, internet stb.) találkozik, az csupán álca, egy hamis kép kelletlen megjelenítése. Erre jó példa a Travis *Re-Offender* című dalához készített klip, melyben a zenekar tagjai két fellépés között verbálisan és fizikailag is inzultálják egymást, koncertjeik alatt viszont azt a látszatot keltik, mintha minden harmonikus lenne közöttük. A Metallica tagjai westernhősöknek és tévésztároknak adják ki magukat a *Hero of the Day* klipjükben, ám akadnak egészen szélsőséges példák is, amikor az adott szereplő valamilyen állatnak (például jegesmedvének) öltözik, mint Herbert Grönemeyer *Mensch* című klipjében. Corbijn e munkáiban a sztárok körüli ellentmondásokra hívja fel a figyelmet, és ezt legtöbbször úgy éri el, hogy látványosan ellenpontozza a szöveget a klip tartalmával. Az említett Metallica-dal címe magyarul fordítva: „A nap hőse”, ehhez képest a történet főszereplője egy egész nap semmittevő, alkoholon és gyógyszeren élő fiatalember. Ehhez az ambivalens gondolatvilághoz kapcsolódik Corbijn egyházhoz fűződő sajátos viszonya. Fontos leszögezni, hogy soha nem állítja pellengérré, mint Buñuel, vagy kérdőjelezi meg Isten létezését, mint Bergman, hanem – akárcsak Fellini – az egyház szerepének ellentmondásaira hívja fel a figyelmet. Habár

a párhuzam a neves olasz rendezővel némileg túlzónak tűnik, hiszen korban és kulturálisan két teljesen különböző alkotóról van szó, néhány párhuzam így is felfedezhető: mindketten sűrűn építik be gyermekkori emlékeiket műveikbe, illetve szeretik alanyaik jellegzetes vonásait torzítva, gunyorosan bemutatni – Fellini a karikatúráival, Corbijn pedig a fotóival és klipjeivel.

Vallási motívumok szempontjából a Depeche Mode-klippek a legizgalmasabbak, ám mielőtt erre rátérnék, érdemes röviden megemlíteni a rendező és a zenekar máig szoros kapcsolatát. A brit együttes pályafutásának kezdete a nyolcvanas évek elejére datálható, ám akkoriban Corbijn még túlságosan kommerciálisnak gondolta zenéjüket, ezért a tagokról csak fotókat készített. 1986-ban viszont már leforgatták első közös klipjüket, melyet 2017-ig huszonkettő követett. Ehhez hozzáadódik számos koncertfelvétel és a zenekar albumaihoz készített borítók. Ennek fényében bátran kijelenthető, hogy az évek során Corbijn a zenekar tiszteletbeli tagjává vált. Ha már a zenei albumokat említjük (ugyan a Depeche Mode inkább tekinthető spirituális, mintsem vérbeli vallási formációnak), talán nem véletlen, hogy Corbijn a legtöbb klipet azokhoz készíttette, melyeknek a címe is beszédes: *Music for the Masses*,² *Songs of Faith and Devotion*.³ Noha valamennyi klip részletezése már csak terjedelmi okokból sem lenne célszerű, néhányat így is ki kell emelni, mert kiválóan tükrözik Corbijn egyházhoz fűződő viszonyát. Az egyik a *Personal Jesus*. Ebben a dalszöveg arra utal, hogy az énekes maga Jézus Krisztus (legalábbis annak adja ki magát), aki meghallja imáinkat, és megbocsát a bűneinkért. A párhuzamot támasztja alá, hogy Corbijn egy jelenetben keresztre feszített pózban ábrázolja az előadót.⁴ Ehhez képest a klipben végig azt látni, ahogy a zenekar tagjai cowboy-nak öltözve kéjhölgyeket látogatnak. Corbijn arra a képmutatásra hívja fel a figyelmet, hogy mindig voltak és lesznek olyan egyházi vezetők vagy politikusok,⁵ akik egyfajta szent és erkölcsös profétának adják ki magukat, miközben folyamatosan megszegik Isten tízparancsolatát. A kárhoztatás, a bűn, a megbocsátás gyakorta visszatérő témái a Depeche Mode-nak, Corbijn pedig törekedett ezek sajátos vizuális reprezentációjára, amit meglátásom szerint a zenekar *Walking in My Shoes* című klipje szemléltet

2 Jelentése „Zene a tömegeknek”, ám az angolban a „mass” szó misét is jelölhet, tehát úgy is át lehet ültetni magyarra, hogy „Zene a misékhez” (ford. Z. M.).

3 „Dalok a hitről és áhítatról” (ford. Z. M.).

4 A krisztusi hasonlóságot tovább erősíti a klip előtt pár évvel készített, koncert utáni fénykép az énekesről, melyen az látható, hogy karjait szétárva fekszik az ágyán, testén pedig különféle sebek – melyeket egyébiránt akkor szerzett, amikor fellépés közben a tomboló közönség közé vetette magát.

5 A 2017-es *Where's the Revolution* című Depeche Mode-klipben az énekes éppen egy köpönyegforgató államférfit testesít meg.

a leglátványosabban. Ebben a rövid, zenés kollázsfilmnek is beillő alkotásban az énekes diabolikus figuraként jelenik meg, és különféle bűnök (például falánkság, bujaság) elkövetésére csábítja szereplőit, akik ráadásaképp egy papéra és apácára hasonlító öltözetben láthatók, és gyakran vágyakozva tekintenek egymásra. Ezt a klip vizuálisan is hangsúlyozza: az énekes rémisztő, homályos vöröses-feketés feje az arcukat éppen imára hajtó pap és az apáca közét ékelődik. A klipben jól látható, hogy a szereplők bűnt követnek el, hiszen végül engednek a testi csábításnak, ám ahogyan a dalcím is utal rá, anélkül senkit ne ítéljünk el hirtelen, hogy ne képzelniük bele magukat a másik helyzetébe. Corbijn és a zenekar természetesen nem a tisztá lelkiismerettel elkövetett bűnök mellett teszi le a voksát, ám felhívja a figyelmet az egyén önmegtartóztatás és csábítás közötti őrlődésére. Mindezt vizuálisan lehangoló, olykor festményszerű jelenetekben láthatjuk. Egyes részek Hieronymus Bosch képeire emlékeztetnek, ami talán nem véletlen, mivel a bűn, az emberi gyarlóság a németalföldi festő képein is gyakori motívum.

Noha a Depeche Mode e klipje korántsem olyan felkavaró, mint egyes Bosch-alkotások, Corbijnnak létezik egy meglehetősen szürreális klipje, mely tartalmi és vizuális szempontból már-már megközelíti azokat. Ez pedig a Nirvana zenekar *Heart-Shaped Box* című műve. A kultikus amerikai alternatív rockbanda utolsó klipje Corbijn munkásságának valószínűleg legösszetettebb és leginkább felzaklató darabja. Láthatunk benne Mikulás-sapkában kereszt-re feszített öregembert, Ku-Klux-Klan-ruhába öltöztetett kislányt, fák ágairól lelógó magzatokat, vérvörös égboltot. Szinte hihetetlen, hogy a Music Television zeneclatorna nem cenzúrázta. Számos elmélet és vélemény látott napvilágot arról, miképpen interpretálható e szürrealista kisfilmként is működő alkotás (szerelmi vallo-más, tudatmódosító szerek vizuális hatásai), ám meglátásom szerint, ha figyelembe vesszük a szimbolikáját, a klip a visszafordíthatatlan elmúlásról és a cselekvőképtelen Istenről is szól. Ez a nyitóképen azonnal világossá válik: egy kórházi ágyon fekvő, infúzióra kötött haldokló (vagy már halott) férfit látunk, a padlón fekete feszülettel, és a zenekar tagjait, akiket a függöny résén beszűrődő kevés (mennyei) fény világít meg. A klip azzal a felfoghatatlan pillanattal indít, amikor tudjuk, a velünk szemben fekvő embernek már csak percei vannak hátra, és sem gyógyszerek, sem Isten nem segíthet. A következő jelenetekben az ágyon fekvő férfit

már a feszületen lógva látjuk, és fekete hollók mint a halál hírnökei sanyargatják. Corbijn és Kurt Cobain klipje⁶ annak története, hogy előbb-utóbb mindenki eltávozik az élők sorából. Konceptiójuk szerint nem spirituális és halhatatlan, hanem biológiai lények vagyunk, mint az az angyal a klipben, kinek jól láthatók a belső szervei. Nyugtalanító hangulata ellenére a klip befejezése nem negatív kicsengésű: visszatérünk a nyitó-jelenetre, ahol mindent ellep a fény, és a halott férfi számára talán eljön a mennyek országa.

Összefoglalva elmondható, hogy Corbijn igazi karakteres alkotó, kinek alkotásait, legyen szó akár fotóról, klipről vagy filmről, mindig érdemes megtekinteni. Az internetnek, azon belül is a különféle videómegosztóknak (például YouTube) köszönhetően ma már szinte az összes műve könnyen hozzáférhető. Klipjeiből világossá válik, hogy zenei ízlése kiváló, nem „tucatrendező”, hiszen egy alapjait tekintve kommersziális médiumban prezentált komplex, többértelmű tartalmakat és nem utolsósorban tetszetős kompozíciókat. Ha másért nem, már ezért érdemes néha elmerülni művészetében.

6 Azért említém a zenekar énekesét is, mert az előkészületek során sokban hozzájárult a klip vizuális koncepciójához.

SZÁVAI JÁNOS:
A KÖVET MINDEN KÖVET KÖVET
 FEJEZETEK EGY EMLÉKIRATBÓL
 PESTI KALLIGRAM, BUDAPEST, 2022

Kemény István

Rejtő Jenő *A három testőr Afrikában* című regényének Potrien őrmestere gyakran fegyelmezi katonáit egy abszurd költői kérdéssel: és ha majd a köztársaság elnöke ezt és ezt kérdezi tőlem, mit felelek neki? És a regény végén Potrien tényleg ott áll a francia köztársaság elnöke előtt, aki megkérdézi tőle: „Ugyan, kedves Potrien, milyen volt az útjuk Párizsban...?” A derék őrmester persze meg se bír szólalni: megtörtént vele a csoda. Szávai János 1990. november harmadikán, mint új párizsi magyar nagykövet, átadta a megbízólevelét François Mitterrand francia köztársasági elnöknek. „Nos tehát, szólalt meg a fényképezés befejezése után Mitterrand, akkor hát, hogy van Magyarország?” Ezt a jelenetet meséli el Szávai János *A követ minden követ követ* című memoárkötete első oldalán. Ő persze tudott volna válaszolni Mitterrand-nak, de az természetesen nem várt választ, mert már lépett is elé a következő diplomata.

Elnézést a kissé tán profánnak tűnő Rejtő-párhuzamért, de több okból is ideillőnek tartom. Először is azért, mert ha valakitől nem idegen két szövegkorpusz összevetése, az éppen Szávai János, az összehasonlító irodalomtudomány művelője, a legnagyobb élő magyar komparatista. Másrészt vele ugyanolyan csoda történt, mint Potrien őrmesterrel, és a rendszerváltáskor szinte mindannyiunkkal, sok tízmillió emberrel itt, Közép-Európában és Magyarországon. Csak amíg velünk a lehetetlen csoda történt meg, addig a francia őrmesterrel a lehetséges: neki mindvégig ott lebeghetett a szeme előtt a köztársaság szimbóluma, a köztársasági elnök; ha jól teljesíti a szolgálatát, akkor egyszer talán az egész Köztársaság színe előtt dicsőülhet meg. A csoda bele volt kódolva ebbe a struktúrába. De egy pártállam-kori magyar ember számára semmilyen szolgálat nem kecsegtetett ilyesmivel.

Szávai János megszületik 1940 januárjában, kisgyerekként átéli a világháborús időket, majd a Rákosi- és a Kádár-korszak során válik magasan képzett értelmiségivé, aki a francia kultúrára teszi fel az életét: a gótikára, a felvilágosodásra, az észre, a világos, tiszta analízisre, a gyönyörű nyelvre, a csodálatos francia művészetre,

irodalomra, és talán mindezek fölött a feltétlen szabadságszeretetre. Szolgálatba lép tehát, hogy mindezt képviselje hazájában, Magyarországon, tanítson, fordítson, esszét írjon. Jól és hűségesen szolgál, mégis abban a tudatban tölti az életét ötvenéves koráig, hogy a szovjet hadsereg által megszállt Magyarország nem szabad ország, nem is lehet az, és az ő életében biztos, hogy nem is lesz. De inkább soha. A csoda, a megdicsőülés nincs belekódolva ebbe a struktúrába, ahhoz magának a struktúrának kéne megszűnnie. És aztán mégis megtörténik a lehetetlen: összeomlik a kommunista diktatúra, kivonulnak az oroszok, és az új, szabad Magyarország első miniszterelnöke, Antall József Szávai Jánost nevezi ki párizsi nagykövetté. Amikor átnyújtja a megbízólevelét, az a mi közös csodánk szimbolikus pillanata is. A rendszerváltás után pár évig, sokakkal együtt, joggal hittük azt, hogy mégiscsak igazságos a világ. Vagy legalábbis, hogy mégsem teljesen közönyös az igazsággal szemben. És annyit talán még ma is megkockáztathatunk, hogy Szávai János a magyar (és a közép-európai) politikatörténet legboldogabb korszakában volt nagykövet Párizsban. „Érezni lehetett, feltétlen rokonszenv övezi Magyarországot, mintha a kirekesztő kisantant politika sohasem létezett volna. Új fejezet kezdődött 1989–90-ben, a jövő végre megnyílt.”

Aztán Szávai elmeséli, hogy ekkoriban egy vacsora alkalmával (roston sült naphal, elzászi rizling) Jacques Cousteau, a világhírű óceánkutató így szólott hozzá: „most új helyzet jött létre, vagyis most kell változtatni a dolgokon, mondta, a magyaroknak két évük van erre, mert utána már minden változtatni akarást legyőz, mondta, a létező elmeszesedett struktúrák tehetetlensége és nehézkedési ereje.” Ezt mondta Cousteau kapitány, a mélységek és a korallzátonyok (elmeszesedett struktúrák) egyik legnagyobb ismerője. 2023-ban mindenki eldöntheti maga, hogy igazza lett-e.

Ha majd Szávai János – amiben erősen bízom – megírja a teljes önéletrajzát, annak ez a négy éves pillanat 1990 és '94 között nyilván csak egy kisebb része lesz, de természetes, hogy ennek a 264 oldalas könyvnek a súlypontja az ő nagyköveti időszaka. Nem véletlenül kapcsolódik a cím is ehhez a négy évhez. Nagyköveti jelölése alkalmából egy fiatal baráti társaságtól egy utca-követ kapott ezzel a felirattal: „A követ minden

követ követ”. Ő ezt a kedves viccet már akkor is komoly figyelemzetetésnek tekintette: rendíthetlenséget várnak el tőle. Könyvében most ezt a követ díszhelyre helyezi: az európai keresztény hagyomány kontextusába. Szent Péter kősziklását asszociálja hozzá.

Külön fejezetet szán az elvi és morális alapokra, hogy mit is jelent követnek lenni. Maurice Paléologue-ot, a diplomata-történész-emlékirót, aki Franciaország nagykövete volt a cári Oroszországban, pozitív példaként mutatja be, és egy irodalmi karaktert állít vele szembe: Norpois-t, Marcel Proust mindig jólinformált, tekintélyt sugárzó szereplőjét: „Proust Norpois-ja végül is a követ karikatúrája. Senki sem küldi sehová, nem visz semmiféle üzenetet, beszéde ezért nem lehet több fecsegésnél.” És ezután jön Szávai saját definíciója: „A követ: üzenetvivő. Közvetítő a küldő és az üzenet címzettje között. [...] Az igazi követ egy közösséget képvisel egy másik közösségnél.”

Ahogy az emlékiratoknál kötelező, anekdoták sorát olvashatjuk, pontos megfigyeléseket, ütős jellemrajzokat, emlékezetes mondatokat. Megtudjuk, hogy egy francia politikus, legyen az Giscard, Chirac vagy Macron, bármikor, bármilyen témáról bármilyen tónusban (az ironikus-tól a patetikusig) képes retorikai remekművet rögtönözni, mert erre képezik ki őket. Ami egyfelől egy nagy kultúrához – és csodálatra – méltó, másfelől nem oszlatja az emberben a gyanakvást, hogy a politikusi szakmában főerénynek számít a cinizmus. De olyasmiről is mesél Szávai, ami ezt ellensúlyozza, például az otthonlét a hagyományban. A párizsi brit követség épületét „Fillérekért vettük, magyarázta büszkén Sir Even Fergusson nagykövet, mert akkoriban, 1815-ben rendkívül alacsonyok voltak az ingatlanárak. Alig hittem a fülemnek. A folyamatosság hangja volt ez, a többes szám első személy teljes természetességgel hangzott a nagykövet szájából. A múlt idő pedig nem saját életének egy pillanatát, hanem a nemzetét jelölte...” Máshol, amikor a kötelező nagyköveti jelentések valóságtartalmáról és forrásértékéről beszél, Szávai használja irodalomelméleti, szövegelemző tudását, és finom humorát: „Olyan szövegről beszélünk, amelynek ismert a szerzője és ismert az olvasója is. És ahogyan a szépirodalom esetében is, a szerző úgy formálja meg a szövegét, hogy számításba veszi az olvasó reakcióit. Így itt egy zárt egység jön létre, az egyik oldalon a jelentésíró, a másikon a jelentésolvasó, aki egyben a jelentő felettese, vagyis a jelentő további pályájának meghatározója.” Megismerhetjük a könyvből azt a siralmasan kisszerű históriát is, amikor a bős-gabcikováí gát ügye a hágai bíróság elé került. Gyakorlatilag csak két olyan ügyvéd volt Európában, aki

ebben az ügyben speciális szakértelme alapján szóba jöhetett. A magyar fél eleinte mindkettőt szerződtetni akarta, de aztán spórolásból végül csak az egyiket hívták. Így jutott a másik ügyvéd a szlovák félnek. A per a magyar fél számára előnytelen ítélettel zárult. Úgyhogy talán csak ennyin múlt, hogy kiszaradt a Szigetköz.

Két nagy téma vissza-visszatér: Trianon és Antall József. 2023-ban egyes olvasók talán csodálkoznak, hogy Trianon újra meg újra felbukkan, de Szávai János könyve megérteti, hogy milyen súlya volt ennek akkor. (Hogy ma milyen, az másik téma.) A francia külpolitika számára a II. világháború előtt Magyarország volt a közép-európai főgonosz, ami ellen létrehozta és feltétel nélkül támogatta a kisantantot, majd ez az egész problematika belefagyott a hidegháború jegébe. 1990-ben több mint 40 év után olvadt ki a téma, Szávai János előtt pedig nagykövetségként tárult fel – kissé tán még számára is meglepően – a nyers valóság, hogy a francia külpolitikai paradigmában 1920 és 1990 között Magyarország bizony valóban és megrendíthetetlenül ellenséges országnak számított. A paradigmaváltás éppen az ő nagyköveti időszaka elején következett be. Magyarország csak ekkor, és semmivel sem előbb vált Franciaország számára baráti országgá. Ahogy ekkoriban egész Nyugat-Európa számára is. Szávai megemlíti, hogy visszatérő szlogen volt akkoriban nyugati politikusok szájából: „Magyarország osztályelső”. Ez akkor egyértelműen pozitívan hangzott, de mai füllel már nem annyira: szinte kicsap ebből a politikai metaforából a lenézés, a vállveregető, magától értetődő – mondjuk azt, hogy gyarmattartói? – fölény. A könyvnek mindenesetre nem véletlenül lett az egyik fejezetcíme ez a kétes értékű dicséret.

És itt jön Antall József, aki miniszterelnökként Szávai János főnöke volt. Ha van főszereplője a könyvnek az elbeszélőn kívül, akkor az Antall, aki egyértelműen egy Helmut Kohl- és François Mitterrand-formátumú külpolitikusként mutatkozik. Egy valódi küldetésstudattal bíró, mégis abszolút racionális ember, akiből mintha kiszerelették volna a kisebbségi érzést. Fiatal korától miniszterelnököknek készült, és tán már akkor ott látta magát Európa vezető politikusai között. És most muszáj egy kissé személyesnek lennem: 1990 környékén éreztem ugyan Antallban a nagy formátumot, de nehézkesnek, lassúnak, korát túléltnek láttam. Szerettem volna, ha nincs így – de bizony idegesített a habitusa. 1991-ben a visegrádi találkozó összehívásán sokat nevettek

a politikai életben. Nekem ez tetszett, mert szerettem a történelmet, és imponált, hogy egy Károly Róbert korából való szép hagyományt elevenít fel Antall. De évtizedek kellettek, mire rájöttem, hogy Visegrád nemcsak egy szép, nosztalgikus gesztus volt a középkori Magyarország felé, hanem Antall József Visegráddal megteremtett egy keretet, egy lehetőséget és egy formát a későbbi közép-európai összefogás és közös érdekérvényesítés számára, a nemzetközi jogi alapokkal együtt. És ehhez – ne sajnáljuk a szót – egy politikai látnok kellett. Konokszággal, és nem kis ravaszszággal. Szávai egyik tanulságos anekdotája szerint 1991 őszén François Mitterrand lassította az uniós társulási szerződés ratifikálását, mert a francia parasztok tüntettek az újonnan belépő keleti országok mezőgazdasága miatt, például konkurenciát láttak a magyar libamájexportban. Szávai leírja, hogy amikor erről a helyzetről és benne Mitterrand szerepéről tájékoztatta telefonon Antallt, a következő történet: „Hogy az a vén gazember, az a csirkefogó – mondta Antall, mire köhécselni kezdtem; ne köhécselj, mondta erre, tudom jól, hogy lehallgatnak, éppen azért mondom, így jut el hozzá a leggyorsabban.” Ilyen elfogódottságmentesen – sőt, lazán – kezelte Antall József, az orvostörténeti múzeum volt igazgatója Európa egyik legfontosabb politikusát, mintha már évtizedek

óta huzakodott volna vele. Antall nem bukott meg 1994-ben, mert fél évvel előbb meghalt. Nyilván megbukott volna, mint akkor, ott az ő helyében bárki más. De ma az jut eszembe Szávai János Antall József-képéről, hogy korai halála a rendszerváltás utáni magyar történelemre döntő és negatív hatást tett. Ha ad még Antallnak pár évet a sors, azt mutathatta volna meg a magyar politikának még a 90-es években, hogy az milyen, amikor egy nagyformátumú, bölcs és morálisan rendíthetetlen politikus vezeti az ellenzékét, és egy ilyen egyéniség alapozza meg (Szabad György mellett) a parlamenti szokásokat. Azt hiszem, hogy ma egy magával elégedettebb országban élnénk.

Tucatjával vannak még fontos, elgondolkodtató, sokszor humoros történetek Szávai János könyvében. Igazi olvasmányélmény. Csak egyet sajnállok: azt, hogy az emlékei között alig hagyott helyet saját magának. Pedig ő nem egy karrierdiplomata volt: az ő életében a politika csak egy pár éves kitérő. Úgyhogy erősen bízom benne, hogy hamarosan jön az újabb kötet, aminek három főszereplője lesz: a magyar és a francia kultúra és Szávai János.

(Elhangzott 2023. január 17-én az Írók Könyvesboltjában a kötet bemutatóján.)

S. Ivancsics
Evelin

SZOKOL RÉKA – SZÖNYI SZILÁRD (SZERK.):
JEZSUITÁK MAGYARORSZÁGON
A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG
JÉZUS TÁRSASÁGA MAGYARORSZÁGI RENDTARTOMÁNYA
– JEZSUITA KIADÓ, BUDAPEST, 2021

A *Jezsuiták Magyarországon* című kiadvány, mely témáját tekintve komoly előzményekkel bír, már szerkezetében is különleges, ugyanis nem egy klasszikus tanulmánykötet, és nem is egy többszerzős monográfia. Sokkal inkább egy „nagy családi album”, egy jó értelemben vett „képeskönyv”, mely esztétikumában kiemelkedik a hasonló jellegű könyvek sorából, küllemében és szerkezetében is új, izgalmas rendtörténetet eredményezett. Összefonódik benne a világi intézetek munkatársainak és a rend tagjainak tudása, így a szövege nem csupán belső nézőpontból, hanem kellő távolságtartással, felülnézetből is képes bemutatni a jezsuiták hazai tevékenységét.

A könyv kronologikus rendet követve hét fejezetből áll. A hét fejezet felépítése hasonló, művelődéstörténeti kézikönyvekkel rokon, időmetszetek, színes képek sokasága díszíti, tartalmában erősíti. A nulladikként (14–50. oldal) kezelt számozatlan fejezet a rendalapító Íñigo Lopez de Loyolát mutatja be, melyben a legújabb szakirodalmi eredményeket felhasználva jutunk el a baszk katonanemestől a rendalapítóig. Az idézett alapidokumentumok segítik megérteni az intézmény felépítését, „ignáci jellegének” pontos mibenlétét, és nem haszontalan a számos szabatos fogalommagyarázat sem, amelyre a rendtörténet pontos értelmezéséhez nagy szükség van.

Az első fejezet (1561–1615) (51–88. oldal) foglalkozik a megtelepedéssel a három részre szakadt Magyarországon, a protestánsokkal és a politikai hatalom képviselőivel kapcsolatos kihívásokkal, külön kitekintve a magyarországi missziókra is. Ugyanis, miképp erről az elmúlt évek kutatásai

ból már képet kaptunk, és melynek eredményei a szövegben is megjelennek, a rend vezetése kezdetektől fogva dédelgette egy török misszió lehetőségét is. Ez a 16. század végén az oszmán vazallusnak számító Raguzá (ma Dubrovnik) városállamból indult útjára, és ez lett a Balkán-félsziget és a hódoltság felé a jezsuiták ugródeszkája. A kezdeti évtizedek kacskaringós próbálkozásából megelevenedik előttünk a nagyszombati jezsuita kollégium hat évig (1561–1567) tartó működése, az 1615-ben megtörtént újraindítás, majd az egyetem indulása Pázmány bábáskodásának köszönhetően 1635-ben. Mindez azért rendkívül tanulságos, ugyanis 1607-ben, amikor a rend tagjait kitiltották Erdélyből, talán még az atyák közül is kevesen hitték, hogy ez az ő századuk lesz, és lám, a következő évtizedekben páratlan expanzióba kezdett a jezsuiták létszámában is gyorsan gyarapodó közössége.

A második fejezetben (1615–1685) (89–198. oldal) azt a valódi – a rend belső emlékezetében is ekként élő – hőskort ismerhetjük meg, amikor a páterek a magyarországi társadalom minden rétegével, a katolikus elittel és a halálra ítétekkel egyaránt kapcsolatba léptek, és szerves részévé váltak a katolikus közösségek mindennapjainak. A tanulmányból kiviláglik a siker valódi oka, az iskolai nevelésben való aktív részvétel anatómiája. A jezsuita pedagógiai elképzelések központi elemének számító totális nevelés részeként bekapcsolódtak az oktatásba és korszerű elveiknek köszönhetően egyszerre voltak flexibilisek, katolikusak és modernek. Az új formák, mint például a gimnáziumi színjátás és a folyamatos önreflexió egy állandóan megújuló iskolahálózatot, valamint rendkívül képzett és világlátott szerzetesi gárdát eredményezett, akik közül sokan tudósként is jelentős eredményeket értek el. Az önálló magyar provincia hiánya miatt a hazai rendházak eleve nemzetközi közegnek számítottak, így a más vidékeken szerzett – pedagógiai, pasztorációs, intézményvezetői – tapasztalatok gyorsan hasznosultak a Magyar Királyságban.

A harmadik fejezetben (1685–1773) (199–306. oldal) a virágkor tárul elénk. Ez természetesen kétarcú dolog volt, hiszen a fejlődéssel és a gyarapodással egy időben gyülekeztek azok a viharfelhők, melyek végül a rend megszüntetéséhez vezettek. A korábbi, jobbára üdv-, majd szenvedéstörténeti apologetikával készült művek erre kevésbé reflektáltak, ám az ezt az időszakot bemutató tanulmányok kiegyensúlyozott értékeléssel bőven hoznak példákat mindkettőre. Tagadhatatlan, hogy egyrészt folyamatos expanzió jellemezte a rendet Magyarországon és világszerte, a folyamatosan gyarapodó számú rendtagok népmissziókat tartottak, miközben

mind hangsúlyosabban részt vettek a különféle iskolákban zajló munkában, és mindez a kezük közül kikerülő lelkeségi irodalommal karöltve egy katolikus megújulás motorjává vált. Másrészt azonban éppen ebben az időben sokasodtak meg a jezsuitákkal szembeni panaszok, melyek szerint a páterek fennhéjázók, titkolóznak, és mások megkérdése nélkül igyekeznek érvényt szerezni az elképzeléseiknek. Bár a kritikák inkább a világ más pontjain voltak jellemzőek, a magyarországi katolikus intézményrendszeren belül jobbára hatásköri súrlódásokról lehetett szó, mindez a rend 1773-ban bekövetkező feloszlásával érthetően komoly csapást mért a hazai jezsuitákra.

A negyedik fejezetben (1853–1909) (307–388. oldal.) az 1853-tól újrainduló rendi életről, valamint az 1909-ben megszülető, az osztrákoktól elszakadó önálló magyar provincia előkészületeiről olvashatunk. A 19. század valójában „fehér folt” a magyar egyház- és a jezsuita rendtörténeten belül. Nem véletlen, hogy inkább tudós személyek izgalmas életrajzai adják a fejezet jelentős részét, mint például a pécsi és kalocsai gimnáziumokban tanító Czimmermann István, aki Afrikában megteremtette a nyugvige nyelv írásbeliségét, így ott a „Betűk Atyjának” nevezték. Vagy éppen Menyhárh László, aki a hittérítő és botanikai munkája mellett még afrikai lepkegyűjteményre is szert tett, és a sort lehetne folytatni. Mindennek a módszertani problémája az, hogy vajon a távoli földrészekben szolgáló rendtagok tevékenysége mennyiben tekinthető a jezsuiták magyarországi története részének. Valószínűleg részben igen, de a téma tekintetében mégis jóval fontosabb a rend hazai tevékenysége, amely alapján úgy tűnik, hogy a dualizmus időszaka legalább annyira *akmé* a rend életében, mint a megelőző évszázad. Jelen voltak a kor tudományos, művészeti és irodalmi életében, nekik köszönhetően terjedt el a Jézus Szíve-kultusz és az Imaapostolág mozgalma, a Mária-kongregációk országos szintre emelkedtek, és ezek révén kilépve a korabeli elit kereteiből elérték a falvak vallásos lakosságát is. Ezeknek a „jezsuita találmányoknak” köszönhetően a vallásos identitás elmélyülhetett minden korosztályban (főleg nők, iskolás gyerekek és fiatalok körében), társadalmi hovatartozástól függetlenül, összekapcsolódva a közösségi tapasztalattal és az erényes életre törekvés vágyával. Nem véletlen, hogy ez az újabb expanzió eredményezte a magyarországi rendtartomány önállósodását 1909-ben.

Az ötödik fejezetben (1909–1945) (389–486. oldal) az önálló rendtartomány néhány évtizedes életét ismerhetjük meg, ami nem választható el a sajtóapostolkodástól és a szociális érzékenységtől, mely utóbbi a kezdetektől jellemezte őket. Szolgáltatuk a lelkigyakorlatok intézményesült hálózatává vált. A zugligeti Manréza felépülésének köszönhetően évente ezernél több világi férfi végzett lelkigyakorlatot, s a háború sebeit enyhítendő gyermekvonatok és szegénykonyhák jöttek létre. A képeken láthatjuk Kaszap István betegágyát is, és kiderül, hogy mi is az a „ragyogó” és a KALOT. A jezsuiták eljutottak a magyar társadalom szinte minden rétegéhez, és a szegények közötti szociális munka mellett maradt idejük a népmissziók pasztorációs feladataira, az oktatásra és a művelődés szervezésére, mindezt a mindenkori államhatalommal szoros szimbiózisban, azaz a forradalmi vagy erőszakos megmozdulásoktól kellő távolságban. Ugyanakkor a korábbi hagyományoknak köszönhetően a hazai jezsuiták bekapcsolódtak a kínai és a törökországi missziókba is, melyekről ugyancsak olvashatunk.

A hatodik fejezet (1945–1990) (487–566. oldal) a legszomorúbb időszak a rend történetében: a *Diktatúra és a szétszórás* címet viseli. Bár a jezsuiták már hozzászokhattak az ellenséges politikai rendszerekhez, azonban az számukra is új volt, amikor az államhatalom az egyház minden részében ellenséget látott, így egy általános egyházüldözés részeként sor került az újabb betiltásukra. Ennek következtében 1956-ban kettészakadt a provincia, a külföldön élők társasága a határokon túl, az itthon maradtok a hazai terepen tevékenykedtek olyan új formákban, mint a munkáspasztoráció, lapkiadás, „apostolképző előadások” tartása. Egyszóval végeztek a szociális apostolkodást, de a politikai tevékenységtől óva intették tagjaikat. Ugyanakkor az itthon maradtoknál belül is voltak, akik az intranzigens ellenállás helyett az új helyzethez alkalmazkodó „modus vivendi” elvét követték, és mindkettőre találunk hiteles példákat. A szöveg jelentős újdonsága, hogy nem apologetikával közelít az események felé, hanem képes egy nagyobb történelmi kontextusban elhelyezni a jezsuita rendet, és az általános pusztuláson túl az egyéni életutak sokszínűségét is képes beleilleszteni a narratívába. Ennek eredményeképp a szemünk elé tárul az a túlélési stratégia, amellyel a rendtagok zöme sikerrel vette ezt az akadályt.

Végül a záró hetedik fejezet (1990–2020) (567–609. oldal) az újraegyesüléstől napjainkig vázolja a rend magyarországi és magyar nyelvterületen megvalósuló és zajló történetét, a QR-kódos elérhetőség pedig már a jövőbe mutat. Nem egyszerű jelenkort írni, ez most is kiderült, hiszen itt nincsen egy átfogó narratíva, egy minden esetben használható vezérfonal. Ezért, bár a teljes szöveg módszeres kutatómunka eredményeként jött létre, Koronkai Zoltán inkább életképszerűen mutatja be jelen időben a rendi és rendhez kötődő közösségeket, intézményeket, a rendtagok tevékenységét, a civil munkatársaik fontosságát is kiemelve.

A kötet igényességben, külsőben és belső szerkesztésben, témáiban, képi ábrázolásaiban is kuriózum, következetes illusztrációs apparátusa a szövegekbe illesztve nemcsak az elmét, de a szemet is gyönyörködteti. Történelmi kontextusba helyezi a magyar történetet, így összességében az európai történelemre is nagyobb rálátást kapunk. Mivel magyar nyelven eddig nem született olyan egységes tudományos és olvasmányos munka, mely célkitűzését követve ilyen mélyre ásna egy rend és egy nép életében az egyetemes rendtörténetbe ágyazva, ezért rendkívül értékes a kiadvány. Nem hallgatja el a kudarcot, küzdelmet – a rend a nehézségekkel kapcsolatban minden korban válaszokat fogalmazott meg és igyekezett aszerint cselekedni –, amivel minden században többször meg kellett birkóznuk céljaik elérése érdekében, mégis a remény és a hit hirdetője marad. Látható, hogy az objektív hierarchia, a rendi alapszövegek jelentették a közösség életének fundamentumát, és ezt a látható rendszert töltötte meg tartalommal a sajátos jezsuita vallási érzékenység és az egész rendet átható állandó missziós hangulat. Minden társadalmi réteggel keresték a kapcsolatot, ott álltak munkába, szolgálatba, ahol leginkább szükségét látták. Mindezt rendi fegyvellemmel és belső szabadsággal tették. A néphit és a népi vallásgyakorlat jelenségvilágában azt erősítették, ami a kirívóan babonás eseteket tompítani tudta, és így sokat köszönhetünk nekik a népi vallássosság gyakorlatának a katolikus hitéletben való zökkenésmentes áttranszformálásért.

Ugyanakkor az önkritika hangja is helyet kap a munkában. Csávossy Elemér első tartományfőnöksége idejének, az 1924-től 1926-ig terjedő időszaknak a tárgyalásakor például világosan kiderül, miért is bizonyult e három éves időszak a rendi vezetés terén kudarcnak, amikor is a rend kapcsolata látványosan megromlott a politikai kormányzattal, noha az *akkomodáció* megvalósítása a jezsuiták egyik vezérelvének tekinthető. A rendfőnök atya Horthy Miklós

kérésére sem engedte meg, hogy Szegedről egy jezsuita Budapestre költözzön. Így és más okok miatt, vélhetően egyes rendtársak politikai másvéleménye miatt is, a rend nem kapott semmilyen állami támogatást Csávossy ideje alatt. A zugligeti Manréza lelkigyakorlatos házat hitelből kezdte építtetni, kisszemináriumokat hozott létre, a pécsi kollégium egy részét kibővítette, és a Jézus Szíve-templom építése is ekkor kezdődött el az egyházmegye és magánszemélyek anyagi hozzájárulásának köszönhetően. Csávossy a renden belül sem bizonyult népszerű vezetőnek, annak ellenére, hogy értékes lelki tulajdonságokkal bírt. A szövegből kiderül, hogy a jó vezetőnek nem elégséges jó lelki karakterrel bírnia és halaszthatatlan építkezésekbe fognia, mert ennél több kell hozzá. Nem sikertörténet tehát Csávossy első rendfőnöki (1924–1927) megbízatása, ezt egyébként a kortárs jezsuiták is belátták, hiszen hamarosan új tartományfőnököt választottak: a majdani rend- és lapalapító, Szegeden tevékenykedő Bíró Ferenc személyében, aki a tárgyi környezet építése mellett a tartomány lelki és szellemi felemelkedését is megcélozta. E korszak értelmezését finoman megkapjuk a szövegtől, tehát összességében nemcsak információkat ad át a kötet, és nem is hagyja magára az olvasót eközben, hanem a kimondatlan információkat és háttéranyagukat is közreadja az elmondottak megértését segítő, értelmező magatartásával. Csávossy egész pályájának elemzésébe természetesen beletartozik a szétszórátás legsötétebb időszakában (1949–1951) vállalt rendfőnöki tevékenységbe is, és a mély empátiával és aprólékos forráselemzésből készült életrajz összességében egy karakán és felelősségteljes személyiséget láttat. Épp ettől a több szempontú, árnyalt elemzéstől válik egységessé az egész mű, melynek darabjai szépen összeillenek, a pontos hivatkozások alapján megbízhatunk a szerzők mondataiban és bátran rábízhatjuk magunkat a konstruált szövegre.

A belső feszültségekre újabb adalék, hogy a Trianon utáni román jezsuita rendtartományban természetesen feszültségek kerekedtek amiatt, hogy Kolozsvár és Szatmárnémeti melyik provinciához tartozzon. A római katolikusok és a görögkatolikusok nem szívesen érintkeztek egymással, ebből is sok konfliktus akadt, egységről szó nem lehetett a magyar, román és szász nép egymás iránti ellenszenvéből fakadóan. Igyekeztek határok között tartani a távolságtartást, a rend is igyekezett ehhez tartani magát, hiszen a rítuskeveredés felért egy árulással. A szétszórátás után ezek a felekezeti-nemzetiségi ellentétek a rend tagjai között az üldöztetéssel átfordultak a politikai szándékkal ellentétben

épp a sorsközösség megélésében megerősített új egységbe.

A könyv a történeti látásmód ellenére váltan multidiszciplináris, hiszen a humán- és társadalomtudományok, matematikai-, kémiai-, fizikai- és csillagászati-, föld-, agrártudományok, gyógyszerészet és biológiai tudományok területét is érinti a tartalom sok jezsuita páter nevével övezve. Holisztikus jellegét mutatja, hogy a magyar rendtörténeten keresztül több síkon is megismerhetjük a speciálisan magyar hátteret. A kézikönyvet egységesíti, hogy szerzőinek nevével a kötet elején álló tartalomjegyzékek és a kötet végi betűrendes felsorolásban találkozhatunk, a szövegfolyam belsejében nem, így a mű tipográfiájában sem különálló tanulmányok gyűjteménye.

A szövegfolyam legvégén találjuk a képjegyzéket, a névmutatót, a többnyelvű teljes bibliográfiát, mely részletgazdagságában régebbi és friss (nyolcnyelvű) szakirodalmával támogatja a valamely résztémában elmerülni vágyókat. A kötetből látható, hogy a „rend nagysága... nem a gyors és látványos sikerekben, hanem a szívósságban és a józan tervszerűségben rejlett”.

Vajon hogyan nézne ki itthoni világunk a jezsuiták nélkül? Egykor a „szabadság várának” nevezték az afrikai bennszülöttek a magyar missziókat, mely életben maradásuknak és életük minőségének záloga volt. Idehaza is hasonló lelkülettel éltek a századok alatt, kitörölhetetlen változást generálva maguk körül az evangéliumi értékek mentén. Tanúságot tettek arról, hogy a hit kockázatát vállalva a gyümölcsök is nagyobb számban jelentkeznek az életben. Reméljük, a többi magyar érintettségű rendet is hasonlóan színes és izgalmas rendtörténeti kiadványok összeállítására sarkallja, tartalmazas és élvezetes olvasmányokat nyújtva a következő évekre.

Tóth Beáta

HORVÁTH ORSOLYA:
**INSPIRÁCIÓK ÉS ELLENTÉTEK FILOZÓFIAI
 ÉS TEOLÓGIAI GONDOLKODÁS KÖZÖTT**
 L'HARMATTAN, BUDAPEST, 2022

A Magyar Daseinanalitikai Egyesület és a L'Harmattan Kiadó közös sorozatának legújabb kötete küllemével is a címben jelzett problematika közelebbi szemügyre vételére hívogat. A letisztult színvilág és tipográfiai megoldások illő háttérrel biztosítanak a képi elem kiemeléséhez, egy nász-táncot lejtő darupár természetfotójához. A képen megragadott pillanat utalás a kötet központi metaforájára, amely filozófiai és teológiai gondolkodás viszonyát szenvedélyes udvarlasként írja le: „A hit és a filozófia mintha afféle szerelmesek lennének, akik sehogy sem illenek össze, mégis bolondulnak egymásért, és ebben a pusztító, de szenvedélyes szerelemben folyvást egymáshoz akarnának közel kerülni, de ez csak annak árán sikerülhet, ha közben saját magukat veszítik el” (7.).

E rendhagyó metafora, amely a hagyományos alá-fölrendeltségi viszony helyett (mint például az *ancilla philosophiae* elve, vagy éppen ennek fordítottja, a teológia mint a filozófia szolgálója) egyenlőséget, függetlenséget és mindazonáltal megkerülhetetlen függést és egymásrahatást érzékeltet a két fél között, egyszersmind arra a tényre is rámutat, hogy e kérdést nem lehetséges kívülállói, semleges nézőpontból szemügyre venni, vizsgálódásunk során vagy a filozófia, vagy a teológia perspektívája lesz a mérvadó. A szerző, Horváth Orsolya szavaival tehat a könyv „*billeg*, mert hol a hit oldalára áll, és őt védi, hol a filozófia nézőpontja a sajátja, és a filozófiát védi” (7.). Módszertanában mégis egységes, filozófiai megközelítést kíván követni, a filozófiai diskurzust a hit dolgaitól megkülönböztetve-megtisztítva, ám személyes hívő gondolkodásmódját nem feladva. Nem módszertani ateizmusra törekszik tehát, sokkal inkább a két tudományterület egybemosódásától akar óvni, azok valódi karakterét szeretné mind tudatosabban felmutatni (a filozófiai mint alapvetően nem hívő diskurzus és a hitből kiinduló teológiai gondolkodásmód sajátosságait és különbségeit).

A kötet fejezetei lebilincselő esettanulmányként szolgálnak e bonyolult viszony változatos formáinak megértéséhez. Elsőként Kierkegaard hitre vonatkozó elemzéseit vehetjük szemügyre, amelyek különlegesen nagy kihívást jelentenek, mivel ezekben az eszmeifuttatásokban keveredik a filozófiai (nem hit) és a hit nézőpontja (*Herme-*

neutikai határhelyzetek I. Hit). A dán filozófus híres passzusai Ábrahám hitéről, és evangéliumi kánaáni asszony hívő magatartásáról és az adó-végrehajtó attitűdjéről zavarba ejtik a két diskurzust elkülöníteni vágyó olvasót. Horváth Orsolya mélyebb összefüggéseket látató, eredeti olvasata felmutatja a hit hősei kierkegaardi ábrázolásának paradoxonait, a magát távolító Isten vonzását, a hermeneutikai játékok, amelyre a hitben élő ember meghívást kap. E kontextusban a nem-hívő beszéd is a hit egyfajta megnyilvánulásává válik.

A második fejezet (*A filozófia vallási dimenziói I.*) mindezek szöges ellentétéként Husserl rigorózus fenomenológiai módszerében éri tetten a vallással folytatott küzdelmet, látatja meg a vallás felőli érkező inspirációt, amely a transzcendenciális fenomenológiát megalapozó nézőpontváltás fogalmában a hit mibenlétéről folytatott kierkegaardi reflexiót idézi meg analóg módon. Könyvünk szerzője éles szemmel tárja fel a husserli törekvés – az átfogó világmagyarázat perspektívája – mögött meghúzódó határfogalmat, amely nem más, mint egy transzcendens istenfogalom. Husserl esetében egészen világossá válik, hogy mind a filozófia, mind pedig a vallás átfogó világmagyarázatra törekszik, s így viszonyuk az állandó küzdelem egymással és a transzcendenciával.

A harmadik fejezet (*A filozófia vallási dimenziói II.*) Heidegger filozófiájának vallási aspektusait vizsgálja, rámutatva a nézőpontváltás, s az emberi életet ebből következően megváltoztatni akaró husserli törekvés és a heideggeri világbeli *előállott-lét* egzisztenciatorésének összefüggéseire. A fejezet egyben elénk tárja a heideggeri gondolkodás változását, fejlődésének ívét. Filozófia és teológia viszonya Heideggernél válik igazán összetetté, nem egykönnyen térképezhető fel, és sokszor félreértések övezik. Horváth Orsolya a kulcsszövegek értő, problémaérzékeny elemzésein keresztül, éleslátó distinkciókkal – és elkerülve a heideggeri gondolatok elsietett harmonizálását a keresztény teológiával – felmutatja azokat a pontokat, ahol a vallás felé való igazi nyitottság rejlik, s egyben rátapint a kritikus hiányosságokra is. Heidegger filozófiáját olyan (kudarcot is vállaló és integráló) kísérletként írja le, amely immár nem határfogalomként számol az isteneszmével, hanem minden tradíciót lebontó, a zsidó-keresztény istenfogalmat mintegy meg-előző, eredeti istenfogalom burkolt kidolgozásán fáradozik. Másrésztől viszont az ittlét antropológiai elemzéseiben a vallásos hit, érdekes módon,

nem válik megfontolásai tárgyává. Heidegger nem hívő filozófiája, a szerző szerint, hívő és nem hívő gondolkodás kettősségét igyekszik meghaladni e vállalkozás minden megoldhatatlan nehézségével szembenézve. A kötet középpontját alkotó fejezet lényeglátóan sokoldalú Heidegger értelmezésére bátran támaszkodhat e bonyolult kérdésben eligazodni vágyó olvasó, árnyalt és minden aspektusra kiterjedő analízise nagy segítségére lesz a kérdés-kör mélyebb megértésében.

A következő, negyedik fejezet (*A végesség teológiai és filozófiai megközelítései*) különösen is érdekes, kevésbé tárgyalt témát, Luther filozófiájának a heideggeri egzisztenciálfilozófiára gyakorolt hatását tárja fel meggyőző erővel. Megismerhetjük belőle a lutheri reformációs gondolkodás háttérét (elsősorban egyetemi mozgalomként a késő skolasztika előtti hagyományhoz visszanyúlva igyekezett megreformálni a tananyagot és megújítani a gondolkodás kiindulópontjait), és Luther „protofenomenológiájának” alapirányultságát (visszalépni a konkrét ember mindennapi valóságához, és számot vetni az időben való létezés antropológiai tényével). Mindezek ismeretében új fénybe kerül a már jól ismert heideggeri törekvés is az ittlét fenomenológiai megragadására, a fakticitás és az időiség hermeneutikájának kidolgozására. Luther szövegeinek feltáró elemzése után a fejezet második részében immár gazdagabb perspektívából tekinthetünk ismét Heidegger vallással folytatott küzdelmére, a teológiáról való tudatos leválására, és e ponton

érthetjük meg még mélyebben, hogy miért nem helytálló a heideggeri filozófia „félteológiként” („lefejezett teológiként”) való értelmezése. A kötet szerzője szerint ugyanis nem csupán arról van itt szó, hogy Heidegger „deteologizálná,” kivonná a számára fontos teológiai belátásokat eredeti kontextusukból, az örökkévalósággal való kapcsolatból, hanem sokkal inkább arról, hogy nála a végesség ontológiai karaktere változik meg gyökeresen, a teológiával végleg összeegyeztethetetlen formát öltve.

Az ötödik és egyben utolsó fejezet (*Hermeneutikai határhelyzetek II. Aktuálpolitika*) a gondolkodás történelmi helyzetbe ágyazottságát vizsgálja a totalitárius rendszerben való létezés kihívásai közepette. Az összehasonlítás alapja Bultmann és Heidegger egy-egy beszéde, melyeknek közös témája a tudomány öneszmélése, azonban viszonyulásuk a konkrét politikai helyzethez eltérő: amíg Bultmann megőrzi az élet sodrártól tartandó távolságot és a teológia kritikai szerepét, addig Heidegger túlságosan közel merészkedik az eseményekhez, a filozófia kritikai pozícióját feladva „belebukik az élet sodrába”,

A KRE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara egyetemi oktatójának ezen új kötete, amely méltán nyerte el a Magyar Filozófia Társaság Nívódíját 2022-ben, filozófia és teológia sokat tárgyalt és nehezen tematizálható viszonyát új fénybe helyezi, inspiratív és éles szemű analízisei új utakat nyitnak a gondolkodás számára, és vitára is hívogatnak – ebben rejlik olvasásának öröme.

ALLAN HEATON ANDERSON:

PÜNKÖSDI ÉS KARIZMATIKUS MOZGALMAK

FORD. SÓLYOM LÁSZLÓ. BENCÉS KIADÓ, PANNONHALMA, 2021

Harag Márton

A pünkösdi és a karizmatikus kereszténységről nagy többségünknek van valamilyen tapasztalata, véleménye, hiszen országosan képviselve vannak történelmi egyházainkon kívül és belül. Könyvében Allan Heaton Anderson a pünkösddizmus egyik legismertebb kutatójaként arra vállalkozott, hogy átfogó és globális képet vázoljon fel a mai kereszténység leggyorsabban növekvő részéről, a pünkösdi egyházakról és a karizmatikus mozgalmakról. Mivel ezek a közösségek mára csaknem egynegyed részét teszik ki az össskereszténységnek, így nem tehetjük meg, hogy csak az általánosság szintjén beszéljünk róluk, és hogy ne írának felül elavult sémáinkat velük kapcsolatban. Behatóbb ismeretük, kiváltképp a lelkiség terén gazdagíthatja a mi hitünket is, ugyanis ebben rejlik a pünkösddizmus megfogó, tömegeket aktivizáló ereje. Anderson munkája ebben lehet segítségünkre. Az előzetes

megjegyzések után kontinensenként egyfajta történelmi áttekintést nyújt, majd pedig egy-egy izgalmas témánál elidőzve próbálja megragadni a pünkösddizmus sajátosságait.

Anderson több évtizednyi lelkipásztori szolgálat után birminghami professzorként ötven mesterszakos és doktorandusz hallgató kutatását koordinálta, akik a világ más-más részein vizsgálták a pünkösddizmus különböző aspektusait. E tudományos kutatás során levéltári anyagok, korai és aktuális publikációk felhasználásával törekedtek új megvilágításba helyezni a pünkösddizmus történetét, és árnyalni a róla alkotott képet. Aki arra számít, hogy ebből a szövegből kézzelfogható, rövid meghatá-

rozást kap a pünkösdi és karizmatikus mozgalmakról, az bizony csalódhat. Anderson már az első oldalakon megjegyzi, hogy nem olyan egyszerű találni közös, egységesítő sajátosságokat. Mindezt később pontosan szemlélteti is, mikor a kialakuló lelkiség szövevényes viszonyrendszerét tárja fel a világ különbözőző földrészein élő népek és kultúrák vonatkozásában.

A meghatározás nehézségének szemléltetésére érdemes felidézni, hogy ezek a közösségek milyen módon gondolkodnak identitásuk központi eleméről, a Lélek-keresztségéről, illetve arról, hogyan olvassák és értelmezik a Szentírást. Bár e közösségek a Lélek teológiája kapcsán nem mindig értenek egyet, mindnyájan hangsúlyozzák, hogy a személyes találkozás a Szentlélekkel képessé teszi és megerősíti az embereket a szolgálatra. E közös tapasztalatot általában a „Lélekben való keresztségnek” vagy „a Lélekkel való eltelésnek” nevezik. Ennek tartalmát és bizonyítékát (a nyelveken szólást) idővel megkérdőjelezték, így már nem tudja biztosítani a közös pontot a meghatározásban.

A közösségek közti különbségek a Szentírás értelmezése kapcsán is megmutatkoznak. Habár a pünkösdi és a karizmatikus közösségek egyhangúlag teológiai forrásuknak tekintik a Bibliát, a katolikus karizmatikusok ehhez még hozzáveszik a hagyományt és az egyház tekintélyét is. A többség általában azért olvassa a Szentírást, hogy találjon valamit, ami tényleges szükségleteik számára jelentőséggel bír. Ennek a kritikai élt mellőző olvasásnak a háttérben az a meggyőződés húzódik meg, hogy a Biblia minden emberi kérdésre tartalmazza a választ. Hermeneutikájuk alapvetése kiemelt figyelmet szentel az értelmező személyének, akit befolyásolnak életének összefüggései a megértésben, illetve a szöveg értelmének kiterjesztésében. Ez pedig azzal jár, hogy a szöveg önmagába vett értelméről eltolódik a hangsúly arra, amit az olvasója számára jelent. Mindemellett vannak, akik ragaszkodnak a szöveg szó szerinti értelmezéséhez, és olyanok is, akik szelektíven válogatnak az értelmezési módok között. Jelen van az a tendencia is a közösségek értelmezései között, hogy a tudomány mai álláspontjával próbálják összehangolni a szentírási szövegeket, illetve a szöveg betű szerinti értelmezése is, amit nem lehet egyszerűen fundamentalista címkével jelölni, mivel az ígéhirdetők állandóan beleszövik magyarázatukban az élet aktualitásait. Habár más-más következtetésre jutnak a Szentírás

értelmezésében, a bibliai szövegek mellett az emberi tapasztalatnak is komoly szerepet tulajdonítanak.

A sokszínűség ellenére mégis mi jelenti a közös nevezőt a pünkösdi és a karizmatikus közösségek között? Anderson szerint ezt az egyedi spiritualitásban kell keresni. Ez a Szentlélekhez kötött lelkiség a hit megélését (az érzelmekkel együtt) jelenti. A teológiát inkább az imádságban és Isten népének szolgálatában élük meg, mintsem behatóan gondolkodnának róla. Ebben rejlik az az erő, amely képes bevonzani és aktivizálni hívek tömegeit.

E közösségek árnyaltabb láttatásán túl a tanulmány másik értékes szempontja az új és kritikai történelemszemlélete. Felhagy a múlt egyoldalú tendenciáival, amelyben a fehér amerikaiak látásmódja érvényesül, elhanyagolva az ázsiai, afrikai, afroamerikai és latin pünkösdi úttörőket. Felhagy a felekezeti, faji és nemi elfogultságú szemlélet érvényesítésével. Mindezt azért teszi, mivel a korábbi írások hajlamosak voltak leértékelni, vagy figyelmen kívül hagyni a mozgalom megszületésének természetes okait, és úgy láttatni a keletkezéstörténetet, mint ami az USA-ból kiindulva terjed el az egész világon. Valamint úgy, hogy mivel a nők szerepéről a korai beszámolók nem szóltak, mintha a helyi közösségi munkatársak szerepe is sokdrangú tényező lett csupán. Ezt pedig jól szemlélteti az a tény, hogy ha egyáltalán megemlégték ezeket a munkatársakat, nevüket hibásan közölték. A keresztyénység áttagozódásával, vagyis az Európán kívüli keresztyének többségbe kerülésével párhuzamosan új szemlélet kezd kibontakozni, amelynek fókuszában az alulról jövő, a pünkösdzizmus elterjedésért ténylegesen felelős, névtelen sokaság áll. Ennek a szemléletváltásnak első tanúi közt tarthatjuk számon ezt a művet.

Mivel Anderson kutatása csak nagy vonalban érinti a közép-európai térség, és benne Magyarország közösségeit, ezért hiánypótlásként a kötet végén hazai szerzők írásait olvashatjuk, amelyek bevezetnek minket a magyarországi pünkösdi és karizmatikus mozgalmak történelmébe és jelenébe. Mindazok számára ajánlatos kézbe venni ezt a könyvet, akik átfogó, globális és elfogulatlan képet szeretnének kapni a keresztyénység ezen közösségeiről és azok értékeiről.

WEINER SENNYEY TIBOR:
**WEÖRES SÁNDOR KOZMIKUS KÖLTÉSZETE
 ÉS TITKOS VILÁGAI**
 AREIÓN KULTURÁLIS EGYESÜLET, SZEGED, 2022

Vörös István

Minden könyv mögött ott egy másik könyv, melynek az ismeretén, néha csak a létén át visz az út ehhez a könyvhöz. A megértéséhez, elhelyezéséhez, élvezetéhez. Weiner Sennyey Tibor új, Weöres Sándorról szóló esszégyűjteménye szoros viszonyban áll e munka nagybátyjával, a szerző immár harmadik, bővített kiadásban megjelent Hamvas-monográfiájával (*Hamvas Béla ezerarcú és egyszerű élete és műve*). A Weöres-könyv ennek az egyre növekedő, immár 570 oldalas munkának a kiágazása. E két könyvével találta meg Weiner Sennyey igazi hangját, igazi témáit. A két nagy alkotó mellett a magyar irdalom talán legnagyobb első világháborús vesztesége, Békássy Ferenc életművének tanulmányozása a harmadik vezérmotívuma a munkásságának. Weiner Sennyey hamvasi következetességgel megy végig egy úton, melyre rátalált. Megeshet, hogy igazi műfaját is megtalálta, az esszé-előadást, melyen könnyedén és élvezetesen, mégis minden problémát és kérdést megragadni képesen beszél. Neki az esszé az anyanyelve, a gondolkodás a létformája, és azért tud olyan szabadon gondolkodni, mert nem riad meg semmilyen kérdésfeltevéstől, semmilyen kényes motívumtól, föltárja, elmondja, és ahogy lehet, tisztázza őket. Ha valaki a világ egységét, Istenben való lakozását akarja megragadni, magyar olvasóként és gondolkodóként elég hamar rátalál Hamvasra. Ennek az egységnek a kapcsán Weiner Sennyey ezt írja Hamvas-kötete 277. oldalán: „Íróként az egészet szemlélni erény, mert az *Egész* mindig *Isten*. Az ördög ugyanis a részletekben lakik.” Számos előadást tartott különböző témákról, így Hamvas és Kerényi Károly, Hamvas és Szepes Mária, Hamvas és Weöres Sándor viszonyát külön esszében tárgyalta, nem térve ki a kínos kérdések elől sem. Mármost ami kínos lehet valamiféle megszokás vagy előítéletrendszer szemszögéből nézve. És ha kínosságra mit sem adó, az *Egész* szem előtt tartó költője van a magyar irodalomnak, akkor az Weöres Sándor. Nem csoda, hogy a mester és tanítvány viszonyát taglaló előadás után, mellett már más, csak Weöressel kapcsolatos esszéket is írt Weiner Sennyey, úgyhogy ezek is könyvé álltak most össze, egyelőre 150 oldalon. (Az előbb emlegetett, Hamvas és Weöres kapcsolatát taglaló írás mind a két könyvben olvasható, talán mert nehéz eldönteni, mesternek vagy tanítványnak jár-e az elsőbbség.)

Weöres Sándor már elég sokat elemzett életművéről van-e értelme újabb könyvet kiadni? Ő is

olyan szerző, akiről nem lehet eleget beszélni. Persze a róla való olvasás nem pótolhatja a művei olvasását, de ez a könyv ebben a tekintetben is hiánypótló jelentőségű. Részletesen taglalja az örökösök által a boltokból visszaparancsolt Weöres Sándor levelezéskötet egyik legizgalmasabb darabját, egy 1946. október 7-én épp Hamvas Bélának írt levelet, melyben a költő egy éjjeli vízió sugallatát fölhasználva a költőket, a világ összes költőjét 18 csoportba, szférába osztja be. Ez a levél nagyon fontos dokumentum, mindképp közkincsnek kéne lennie, de talán Weöres jogutódjai az egyetlen olyan örökösök, akik aktívan akadályozzák az életmű megismerését. Weiner Sennyey megemlíti könyvében, hogy még egy-egy levél teljes közlését is megtiltják. De azért mégis gyarapodtunk az utóbbi időben is a mester műveivel, az *Elhagyott versek* vaskos kötetével. Ha valaki azt hiszi, hogy ez a többszáz oldal csak függelék, és nem értelmezi át az egész életművet, téved. Weiner Sennyey fontos érdeme, hogy elemzései kiterjednek az ebben a kötetben megjelent szövegekre is, tehát bizonyos tekintetben többet tudnak, láthatnak, mint az előtte járó monográfusok. Elég nagy hangsúllyal szerepelteti az *Én, a határtalan szellem* című, 49 részből álló versciklust, ami az életmű fő művei között kell helyet talájon. Azt is mondhatnánk, hogy ez a magyar *Tao te King*. Ráadásul a szöveg datálása szerint előbb írta, mint ahogy az eredeti *Tao te King* fordításában is részt vett. Amikor Mallarmé összes verseit lefordította, az után írta meg a magyar irodalom legnehezebben megközelíthető versciklusát, a Mallarmé-ihletésű 40 szonettjét (*Átváltozások*). Ebben az esetben azonban pusztán a keleti verses filozofálás szellemében, de nem a fordítói munka következtében egy olyan versciklust alkotott, mely megpróbál a maga jelenkorával számot vetni, de nem a weöresi formavirtuozitással, hanem épp a formai érelyektől való absztinencia révén, nyers és karcos szöveget hozva létre, mely nemcsak a második világháború körüli, utáni kornak tart tükröt, hanem átvilágítja a jövőt egész jelenkorunkig, sőt még tovább is. Ugyanakkor ezt a tükröt csak metafizikai értelemben tarthatta akkor oda kortársainak, mert kiadatlan és elolvasatlan maradt ez a munka, és már csak mi nézegethetjük magun-

kat és korunkat a tükrében. Fontos változás ez az életmű belső aranyainak tekintetében is, hiszen látható, hogy a költőt néha zavarta saját nagy költősége, tehernek érezte zsenialitását, és ebben a versciklusban zseniálisan választja le a műről a zsenialitás által könnyen járható utat, a különben mindenki másnak nehéz költői technikát, a formai virtuozitást.

És ez az a pont, ahol Weiner Sennyey eredeti módon tudja megfogni Weöres nagyságát. Mert Hamvas életműve felől közelít hozzá. Hamvas népszerűségének oka éppen a posztmodernről eltérő, mondhatnánk premodern, mindent felölelni kívánó gondolkodása, és tagadhatatlan, hogy ez Weöresre is jellemző. Ő sem egyszerűen költő, hanem a költészet segítségével ragad meg ismeretlen, elmondhatatlan, titkos tartományokat. Identitását így határozza meg Weiner Sennyey: „kétségtelenül volt benne egy kis kínai, és nem kevés földönkívüli is” (75.). Ezzel persze több is, mint Hamvas, aki mindezt a szellemi sokféleséget megragadni és szintetizálni igyekszik, Weöres titkos és kozmikus lénye viszont ebben és ebből él. Persze minden jó versnek van egy emberen túli, metafizikai síkja, ha néha csak egy vékony szál is az inkább, mint horizont. Weöres ezt a szintet a mélységből a vers felszínére hozza. A *Weöres Sándor titkos világai* című esszéiben Weiner Sennyey részletesen elemzi a *Mahruh veszése* című költeményt, melyet egy elveszett civilizáció szövegeként prezentál a költő. Weiner Sennyey pedig így jellemzi: „A vers, ami szerint ember és emlékezet régebbi, mint Földünk”. Hogy mindebből nem lesz okkult képzelgés, azért lehetséges, mert Weöres Sándor mindig képes az ilyen fantasztikus világok valóságosságát megmutatni. Az

őt értelmező Weiner Sennyey is kínosan vigyáz, hogy tévedésbe ne hajszolja a mindannyiunkban meglévő vonzódás, mely a titokzatoshoz szeretne odarántani. Weöres a költészet, Weiner Sennyey a gondolkodás koherenciájának és következetességének segítségével fékez. Fékezi meg magát, fékezi meg minket. A titkos világba nem fénysebességgel kell berobbanni, inkább lelassítva, hogy legyen módunk megszemlélni a titokzatos világokat, mielőtt áthaladva rajtuk visszajutunk a hétköznapokba. Weöres szerint Mahruh óriási buborékként pukkant szét, létrehozva a mi töredék-világunkat. A buborék szó léthelyzetünk megvilágításakor újabb megint gyakori, miszerint kommunikációs buborékban élünk, külön-külön mindenki a sajátjában, mint a télre becsomagolt szobrok egy díszkertben. Weöres egyetlen hatalmas buborékot lát, melynek csak egy kis leszakadt darabja teljes világunk. A világ és a buborék nagygáz és keletkezésbeli sorrendje ezek szerint könnyen megfordulhat. Amint buborékba kerülünk, potenciálisan új világok állnak körülöttünk készen bevetésre. Olvasóként ezeket a bevetésre kész világokat föl is fedezhetjük: Weöres Sándor költészetét tanulmányozva, vagy az ő titkos világát fölfejtteni igyekvő Weiner Sennyey könyvébe merülve. Aki közelebb hozhatja az olvasóhoz ezt a költészetet, mert megmutatja, hogy lehetséges az irodalomnak nem pusztán irodalmi, irodalomtudományi kóddal való olvasása, méghozzá anélkül, hogy okkultizmusbá bonyolódnánk. Így magunkat is megtalálhatjuk a versben, speciális érdeklődésünket, és még azzal is megajándékoz az olvasás, hogy ráébredjünk, mi magunk vagyunk a titokzatos világ, akkor például kétségtelenül, ha nagy költőket olvasunk.

ZOLTÁN GÁBOR:
LEVEGŐT VENNI
KALLIGRAM, BUDAPEST, 2022

Marjánovics
Diána

Üres helyek poétikája – szólhatna a hangzatos cím, amely Zoltán Gábor új kispróza-kötetének írásait jellemezné. A *Levegőt venni* a szerző 1999 és 2019 között keletkezett – javarészt az *Élet és Irodalomban*, a *Jelenkorban*, a *Ligetben* és a *Hévízben* publikált – novelláit gyűjti egybe, húsz év alaposan megrostált szövegananyagát közli. A kiadvány formabontó módon láttatja a prózaírói pálya alakulását: az utóbbi években keletkezett szövegekről (többek között: *Az első író* [2019], *Az áruszállító* [2019], *Három kő* [2013], *Egy üveg bor*

[2012]) haladunk a korábban publikált darabokig (*Földszag* [2003], *Húsparázs* [2000], *Istenadta* [1999]), s e retrospektív válogatás a szerzői figyelem irányultságát, a témakezelés módját és a mesterségbeli tudás formálódását is meglepő eredménnyel szemlélteti.

A hosszan tartó időszak alatt keletkezett novellák a kiadvány középrészétől kezdenek igazán karakteressé válni, a válogatás alapján az ezredfordulóra és a kétezres évek elejére datált írások (többek között a *Sacher* [2004], a kötet címadó novellája [2003], a *Próbák könyve* [2001] vagy a *Júni 24.* [1999]) a mesterdarabok. A formai szempontból is nagyfokú változatosságot mutató novellákat mégis erős tematikai egysé-

gesség jellemzi: narrátorai rendszerint a hatalmas mechanizmusok működés módját, a humanitás határterületeit, a *gonosz* mibenlétét (lásd: Vilmos Eszter: *Méltó közdelem a gravitációval*, Új Forrás, 2022/7, 55–58.) vagy a történelmi kataklizmák egyénre gyakorolt hatását exponálják.

A kötet nyitódarabja (*Az első író*) a hierarchizált iskolai rendszerben agresszorként fellépő orosz tanár egyéni tragédiáját példázatos történetként írja le. A *Vérfolyam* című írás, mely a *Három kő* és az *Istenadta* mellett a legszorosabban kötődik Zoltán Gábor vészkorszakról szóló kötetéhez (*Orgia* [2016], *Szomszéd. Orgia előtt és után* [2018], *Szép versek 1944 – Abszurd antológia* [2020]), a nyilas terror idején véghezvitt rituális gyilkosságot mutatja be, az elkövető tetteiről szenttelen regiszterben szól. A kötet *Júni 24.* című – írástechnikai szempontból is magasan kiemelkedő – novellája pedig ugyancsak az amorális cselekedetek mibenlétét vizsgálja, amint egy céges csapatépítő tréningen történt hatalmas visszaélésről számol be különböző elbeszélői perspektívákból.

A novellák mindegyike kihagyásos szerkezet-re épít, a szerző a sejtetés, elhallgatás módszerét sok esetben igen hatásosan alkalmazza – tehát bízik olvasójában és annak értelmezői érzékenységében. Ennyiben lehet adekvát Zoltán Gábor kisprózai szövegeit az üres helyek poétikája fordulattal illetni: a *Levegőt venni* darabjai szerencsésen kerülnek el a didaxist, a túlhazbást – hatásfokuk a kihagyásokban és enigmatikus karakterükben rejlik. Ugyanakkor a „páratlan tisztaság és páratlan homály” kaskai paradoxona, mely a szerző legtöbb értelmezési kísérletnek teret adó novelláinak egyikét idézi (*A Kínai Fal építése*, ford. Tandori Dezső), Zoltán Gábor rövidprózai szövegeinek jellemzőjét még érzékletesebben írja le. A *Levegőt venni* novellái (Zoltán Gábor korábbi kispróza-köteteihez hasonlóan [*Vásárlók könyve*, 1997; *Érények könyve*, 1999]) ugyanis nem csupán sejtetnek és homályban hagynak, hanem gyakran kegyetlenül pontos

leírását is adják azoknak a témáknak, amelyekről nem illik vagy csak tabusértéssel lehetséges beszélni. A *Sacher* és a *Nadrágot venni*, mely szövegeket a recepció gyakran ikernovellákként, párdarabokként jegyez (lásd: Domján Edit: *Kisajátítani, leuralni, elpusztítani*, Revizor Online; Fekete F. József: *A magunkban hordozott káosz*, Magyar Szó) épp ilyen kényes témákat pedz. Előbbi novella egy fekvőbeteg édesapját ápoló, fiatal nő szabadsághiányos életét mutatja be, nagyfokú empátiával; utóbbi az elképzelt/megidézett, idős apa („Az apám. Ha lenne. Ha volna. [57.]”) és fia szemérmes kapcsolatát egy hétköznapi esemény keretei között (ti. új nadrág vásárlása) analizálja – finom humorral, mégis megejtően.

Zoltán Gábor könyvének átgondolt szerkesztettségét mutatja, hogy gravitációs pontja épp a kötet címmé emelt *Levegőt venni*. A reggelente úszni járó topmenedzser hétköznapi cselekvéseit leíró történet stiláris kilengések nélküli, szugesztív módon vezet végig a narrátor szövege, amely egy antipatikus elbeszélő gondolatait hangosítja ki: „Szerencsére vannak most már rendes uszodák, ahová az igénytelen emberek, a jegyáraknak hála, egész egyszerűen nem jutnak be. A reggelit kihagyjuk, legalább nem kell a gyereket hallgatni. A feleséget se” (98.). „Nemrég mi voltunk kamaszok, és amikor oldalról a hosszozó gerontók közé ugráltunk, azok azzal vigasztalhatták magukat, hogy nemsokára a mi szemünkbe lesz fröcskölve, de tévedtek, mi megúsztuk ezt is” (99.). Meglepő lehet e szöveg kapcsán a lélektani novellát emlegetni, holott a *Levegőt venni* a letűntnek hitt műfaj legjobb darabjait idézi, amint főhősének tudattartalmát feltárva látetelet ad – előbb a kistílú emberi vívódásokról, majd a gyilkos indulat meghatározhatatlannak tűnő eredőjéről. Számos delikát írással találkozhat tehát az, aki kézbe veszi Zoltán Gábor új novelláskötetét; a *Levegőt venni* karcsú, mégis fajsúlyos könyv, egyes darabjai bizonyosan többszöri újraolvasást érdemelnek.

GYÖRFFY ÁKOS:
A TÁVOLODÁSBAN
MAGVETŐ, BUDAPEST, 2021

Szalagyi Csilla

A szemlélődés elidőző tempójában indul Györffy Ákos kötetében útjára a vers, és a versben a megszólaló. A kötet műfajokon átívelő darabjai egy időt és teret átfogó utazást festenek fel, a folyamatos, nyugodt tempójú haladásban találnak értelmet, és megfejtendő feladatot a jelen kérdéseire. A cím megnevezése szerint mindez távolodás: távolodás a jelen pillanataitól, hiszen

minden felidézett emlék egy még korábbi hív elő a maga érzékekkel emlékező, lelki dimenziókat átfogó régióiban, miként a *Vízrajz* című versben: „Gyerekkoromban kajakoztam, / és azért sem lett

belőlem rendes sportember, / mert az edzéseken inkább nézelődtem, figyeltem az akkor még szinte érintetlen holtágak életét.” Ugyanez a belső jellegzetesség formálódik a forgatagtól távolodó beszélő megszólalásban: „Végül a tengerpartra menekültem a városból” (*Ostia, Surfacing*).

A haladás tempója azért is meghatározó, mert a történetek álom és ébrenlét határán merengő leírásai – „Vagy mintha arra ébrednék, hogy állunk valahol” (7.) – meditatív lüktetéssel társulnak. Bizonytalan a valóság érzékelése, a határok elmosódnak, a táj akár szürreális látomássá is változhat az emlékezés folyamán: „Megérkeztem, vagy el sem indultam / A kerti lámpa fénykörében medúzák lebegnek” (9.). Az álomból ébredés és az álomba zuhanás jellemzően korábbi élmények felidézésére és feldolgozására, végső értelmezésére ad alkalmat. A versek úton vannak – közeledésben vagy távolodásban, talán leginkább a jelentől való távolodásban a múlt felé. Feldolgozatlan és át nem beszélt emlékek, utazások, helyváltoztatások közben születő benyomások töredékei sorakoznak a versekben és adódnak össze részletekben megtekinthető, teljes egészzé össze nem álló, de mindig szabatos grammatikával végigírt és világosan kirajzolódó gondolatokká és jelenetekké.

A versek más szempontból is úton vannak: az esszé, a vers és a rövid történet közti határmezsgyén. Többségük leginkább töredékes naplóra emlékeztető, autobiografikus prózavers, amelyekben a beszélő mintha feljegyzések nyersanyagát dolgozná fel és dolgozná ki a közelmúlttal szembenéző lírai dokumentációvá. A versek talán a költészet minimumát keresik: meddig folytatható a redukció, van-e határ, mi van a vers határán túl. Például a *nem saját* költészet, a *nem vers* költemény, vagy ahol ez a két minőség találkozik, a vers kétféle megfosztottsága, az egyszerre nem saját és nem vers költemények – hiszen a versírás minimumával kísérletező gondolatközlések itt már a nevük kezdőbetűjével megidézett személyekkel mint társszerzőkkel való beszélgetések lejegyzései: kettejük által kreált versszerű képződmények. A kötet végén szereplő ciklus költeményei, a *Szövegek T. J. hagyatékából* című darabok összefüggő sorozatot alkotnak, hiszen ez a ciklusszerű tömb talán leginkább verssorokba szedett és sokszor összefüggéseket is nélkülöző, irreális vagy szürreális közlések sora. Itt már végképp eltávolodik a kötet saját magától, a kezdeti összetartozást biztosító saját hangtól, az egyéni karaktertől.

Másfelől viszont, ha a kötet jelentékeny részét a sokszorosan traumatizált, a társadalom periferiáján küzdelmes életet élő hajléktalanok sorsát figyelemmel hallgató, az elmondottakat pontosan közvetítő odafordulás jelenetei teszik ki, akkor a figyelmes befogadás és a történettöredéket elbeszélők közt kialakuló terápiás kapcsolatban a költészet mint jótékony csend van jelen akkor is, ha a szöveg nem ismeri, ezért nem is mondhatja ki az egyes életek megoldhatatlannak mutatkozó, fájdalmas titkát. A traumafeldolgozás és a szembenézés arrafelé mutat, ahol az életek vagy életrajzok egymást keresztezik – így alakul át a versbeszélő a meghallgatott történet szereplőjévé a *Plüsmackó* című versben is: „Úgy előttem van, ahogy ott állunk, és fogom a kezét, / mintha ma reggel lett volna.” A kötet verseinek közlése szerint a mások életét is felölelő, mások történetét elbeszélő, gyakran monologikus lejegyzések egyenértékűek az én történetével – bár ezek az életrajzok még fragmentáltabbak, még több bennük az elhallgatás, inkább sorokba tördelt prózai közlések.

A különböző szótagszámú sorok, a ritmika nélküli, változó sorszámú szakaszok a belső folyamatok felé terelik a figyelmet, a történetek és a felidézett emlékek nyomán törekednek lépést tartani a gondolatokkal. A kötet darabjainak építőelemei: a tárgyias, részletező ismertetés, az elvontabb gondolatközlés és az ezek viszonyára is kiható elliptikus versszerkezet. A ritmikus gondolatiság, az egész mondatokban formálódó gondolatrítmus egyre távolodik az origótól, a kiinduló történettől, iránya azonban változó aszerint, hogy merre tart a képekben és gondolatokban megvalósuló meditáció feldolgozó művelete.

A kötet irodalmi kontextusa Pilinszky János mellett Oravecz Imre versbeszédével vonható párhuzamba leginkább – ez utóbbi jellegzetességére már utalt a recepció (Balázs Imre József: *Úton lenni a pillanatban*, <https://konyvterasz.hu/uton-lenni-a-pillanatban/>). Pilinszky lírája az emberre vetülő figyelem lassító műveleteiben tűnik elő, például az *Életrajz* című versben: „Nyaranta holdfénynél kapálta a szőlőt.” Művészetfilozófiája pedig a kötet implicit elméleti alapvetésében ismerhető fel.

A versek éneke az idegen táj, a még idegenekkel való kapcsolatteremtés lépéseiben és a gondolkodás felidéző, társító műveleteiben rajzolódik ki, abban a folyamatos belső beszédben, amely úton önmaga felé egyre távolodik a jelen valóságától. Györfly Ákos határokig eljutva és határokon túllépve, az én élményeiben és azokat meghaladva, belső régiókon átkelve és a másikhoz egészen közel jutva, a szemlélődő figyelem alakzataiban építi kötetének darabjait.

STÉPHANE ARFI:

HÁROM NAP JERUZSÁLEMBEN

FORD. TAKÁCS M. JÓZSEF. HELIKON, BUDAPEST, 2019

Pavlovics Zsófia

A kortárs francia irodalomban számos példát találhatunk a bibliai történetek újráírására, olyan regényekre, melyek vagy a bibliai időkben és helyszínekre játszódnak és mesélik el a Szentírás egy történetét, vagy új korszakba és helyszínre helyezik azt. Jézus Krisztus életének eseményei kiemelkedően sok mű megalkotásához adtak ihletet, ezek közé sorolható a kortárs francia szerző, Stéphane Arfi 2018-ban (magyarul 2019-ben) megjelent *Három nap Jeruzsálemben* című regénye.

Az író hazánkban kevésbé ismert, ez a regény az egyetlen magyar fordításban elérhető könyve. Arfi 1968-ban Martinique szigetén született, jelenleg Bretagne-ban él. Párizsban politikatudományt, jogot és szociológiát tanult. Pályafutását újságíróként és riporterként kezdte, számos folyóirat főszerkesztője volt, emellett érdeklődött a tudományos kutatómunka iránt, de dolgozott forgatókönyvíróként is. 2015 óta publikál regényeket.

A *Három nap Jeruzsálemben* című regény alapját az az esemény adja, melyről Lukács evangéliumában olvashatunk: Jézus és szülei minden évben Jeruzsálembé látogatnak a Pészah ünnepeére. Így tesznek akkor is, amikor a gyermek tizenkét éves, visszatérésüket viszont nem várt esemény szakítja félbe. Amikor hazaindulnak Názáretbe, nem tudják, hogy Jézus nincs velük, hanem Jeruzsálemben maradt. Egy nap múlva veszik észre, hogy eltűnt, és amikor hiába kérdezősködnek az utazók, zarándokok köreiben, visszaindulnak Jeruzsálembé, hogy megkeressék. Három nappal később találják meg a templomban, amint a tanítókat hallgatja és a szent szövegekről kérdezi őket. Az Evangéliumban ezt olvashatjuk: „Amikor meglátták, csodálkoztak. Anyja így szólott hozzá: »Gyermekem, miért tetted ezt velünk? Ímé, atyád és én szomorúan kerestünk«” (Lk 2,48). Jézus erre így felelt: „De miért kerestetek? Nem tudátok, hogy nekem Atyám dolgaiban kell lennem?” (Lk 2,49).

Stéphane Arfi regényének újszerűsége abban rejlik, hogy annak a három napnak az eseményeit tárja az olvasó elé, melyekről eddig még senki nem mesélt (Lukács rövid beszámolóján kívül), és a szerző szerint „ez már csak azért is meglepő, mert ez a szökés, amely megváltoztatta ennek a rendkívüli fiúcskának az életét, hasonlóképpen megváltoztatta az utána jövő sokmilliónyi nő és férfi életét is” (10.).

A mű két idézettel indít: az első egy Hillel nevű bölcs zsidó rabbtól származik („Ha most nem állsz ki magadért, akkor mikor?”)

és előrevetíti a regény fő kérdését. A másodikat Glenn Gould kanadai zongoristától kölcsönözte a szerző és a regény felépítéséhez kapcsolódik („Írni akarsz egy fűgát? Hát akkor írd meg azt a fűgát, hogy élelkelhessük!”). Az *Előjáték a fűgához* című előszóban az író bemutatja könyve témáját: ki a Jóshua néven említett Jézus, miért szökik el szüleitől és marad Jeruzsálemben. Ezután három nagy fejezet következik, mindegyik egy-egy nap eseményeiről számol be. A regény utolsóját is tartalmaz *Egy szökés utójátéka* címen, melyben arra utal röviden az író, hogy mi történt a szereplőkkel a későbbiekben. A műben számos (héber néven szerepeltetett) bibliai alak jelenik meg, olyan személyek, akik Jézushoz kötődnek, és közülük többen támogatói, tanítványai lettek.

A történet kezdetén Jóshua szüleit ismerhetjük meg, Jószeft és Mirjamot, ahogyan a szerző nevezi őket, és bepillantást nyerhetünk Jézus gyermekkorába, láthatjuk, hogy milyen viszonyt ápol szüleiével, milyen érzelmek fűzik hozzájuk. Bár Jószeft és Mirjam szeretettel vették körül, gondoskodtak róla, igyekeztek megóvni őt, és Jószeft saját mesteriségére is megtanította, Jóshua mégis mindig úgy érezte, valamiért nem tud úgy kötődni hozzá, ahogyan általában a gyermekek kötődnek az apjukhoz. Egyre erősebb készletét érezte arra, hogy megtudja, miért más mint a többiek, ezért Mirjam elmondta neki, hogy ő az ég fia. Jóshua, amint a regényből is kiderül, mindig is különbözött kortársaitól, hasonlóan unokatestvéréhez, Johanához (Keresztelő János), akivel közös sétáikon a világ nagy kérdésein gondolkodtak és együtt értelmezték a szent szövegeket. Jóshua abban is eltért a többiektől, hogy ellenkezte a világban uralkodó igazságtalanságokat, a szegénységet, a koriban azt a háborút, a nyomort, a bűnt. Akkoriban azt hangoztatták, hogy a szeretet a legfőbb törvény, és „Ha boldogan akarsz élni, szeresd felebarátodat, mint tenmagad!” Jóshua nem elégedett meg ezzel és elhatározta, hogy Jeruzsálemben megszökik és elmegy a templomba, annak is legfelsőbb termébe, a Szentek Szentjébe, ahol maga az ég lakik, és kérdőre vonja, hogy miért engedi ezt a sok szenvedést, és kérni fogja tőle, hogy változtassa meg a világot. Azt is meg fogja kérdezni, hogyan lehet az ember boldog, és ha nem a szeretet, akkor mi más vezethet a boldogsághoz.

A három nap alatt Jeruzsálem számos helyét bejárja, és míg azt tervezi, hogy mit fog mondani az égnei, aki bizonyára nem fog elfordulni a saját fiától, megismerkedik olyanokkal, akik segítik vagy – ritkább esetben – akadályozzák útja során: Yehudával (Iskarióti Júdás), a Jeruzsálemben bölcsként tisztelt Hilléllal, annak unokájával (Gamáliellel), Mirjammal (Magdalai Mária), egy szintén Mirjam nevű kislánnyal, valamint a szikárius jószágos, mindenki által kedvelt fiával, Barabával, ezen kívül a papokkal, Nikodémossal és Kajafással.

A regény cselekménye három nap alatt és többségében Jeruzsálemben zajlik, viszont folyamatosan több síkon fut az elbeszélés. Az író az egyik szereplő történetét félbeszakítja, s az azt követő fejezetben már arról ír, hogy egy másik személy mit él át és hol tartózkodik az előzővel egyidőben, azután ugyanezt teszi egy harmadik karakterrel, majd visszatér a korábban félbeszakított elbeszélésekhez és végig ezt a módszert követi. A narrátor nem Jézus, és nem is valamilyen regényalak, hanem egy meg nem nevezett, mindentudó elbeszélő.

A mű stílusa rendkívül expresszív és hatásos, ami köszönhető a stílusárnyalatok és a művészi nyelvhasználat sokszínűségének, az elbeszélő, leíró, érvelő, dialogikus, monologikus szövegrészek váltakozásának. Gyakran él a szerző az emelkedett stílusú retorikai szövegek kifejezőeszközeivel, például amikor Jóshua az emberek szenvedéséről, a szeretet hiábavalóságáról, egy, annál nagyobb törvény létezéséről beszél, vagy amikor Johanan a bűnbánatról és a bűnök megbocsátásáról ad hírt az embereknek. A monológok jól tükrözik a főhős zaklatott lelkiállapotát, kétségbeesését, a benne dúló belső lelki vihart, tanácstalanságát, melyek heves érzelmi kitörést mutatnak, és egymást követő kérdésekben nyilvánulnak meg. A regényben kiemelt szerepet kap a negatív és pozitív érzelmek ábrázolása: például Jóshua elégedetlensége, haragja, József és Mirjam bánata, gyermekük eltűnése miatti aggodalma, Jehuda magányossága, akárcsak a szomorúságot követő öröm, boldogság, önmagukkal való megbékélés. A szereplők belső lelki világa mellett környezetük bemutatását sem hanyagolja el az író, pontos leírást ad az emberek ruházatáról, hajviseletéről, anyagi helyzetükről, ismerteti a zsidó vallási szokásokat, emellett részletesen bemutatja Jeruzsálem egyes városrészeit, többek között a szegények által lakott Alsó-, az elő-

kelőségeknek otthont adó Felsővárost, a Papok negyedét, a bölcs Hillél házát.

A történetet végigkíséri a boldogságkeresés, hiszen Jóshuát mindvégig az foglalkoztatja, hogyan lehet boldog az ember a nehézségek, igazságtalanságok, szenvedések ellenére is. Erre a harmadik napon találja meg a választ, amikor a regény fordulópontjaként Jóshua egy elismert, bölcs tanítóval, Hilléllal találkozik. Végre lehetősége nyílik, hogy feltegye valakinek azt a kérdést, amelyre olyan rég szeretne választ kapni. Amikor ez megtörténik, a szerepek felcserélődnek, mert bár Jóshua kérdezi Hillélt, a bölcs tanító nem felel neki, azt akarja, hogy ő maga mondja ki a választ saját kérdésére. Saját tapasztalatain és emlékein keresztül Jóshua ráébred, hogy mi a boldogság kulcsa. Már nem szükséges a Szentek Szentjében magának az égnei feltennie a kérdést. Szívéből eltűnik a harag, átadja helyét a békének. Jóshua a bölcs tanítónak köszönhetően arra is rájön, hogy mit rejt számára a jövő, mi a feladata az életben és hogyan teheti jobbá a világot.

A tizenkét éves Jézus eltűnése és megtalálása között eltelt három napnak a részletes leírása még nem képezte tárgyát szépirodalmi szövegnek. A könyv további érdekessége, hogy Stéphane Arfi nemcsak a gyermek Jóshua kalandjait meséli el, de szintén tizenéves gyermekként szerepeltet olyan fontos bibliai személyeket, mint Keresztelő János, Mária Magdolna vagy Júdás. Regényében bemutatja, hogy milyen lehetett Jóshua tizenkét éves gyermekként, milyen lehetett a kapcsolata a szüleivel és rokonaival, hogyan gondolkodott a világról akkor, amikor már tudta, hogy ő a Megváltó, de még nem kezdte meg messiási tevékenységét. Az olvasó sok tartalmas gondolatot és megfontolandó tanításokat találhat a regényben, miközben érdekes időutazást tehet az ókori Jeruzsálembe.

SOMMAIRE

DIX ANS AVEC LE PAPE FRANÇOIS

Austen Ivereigh: Le pape François et la conversion du pouvoir *Csaba Török*: Avec le pape François à la source des rêves *Dániel Solymári*: Une lecture attentive de la politique des réfugiés du pape François *István Kuzmányi*: À propos de l'opinion sur le pape François et de son esprit d'enfant *Stan Chu Ilo*: Le pape François et l'Afrique *De quoi puis-je remercier le pape François?* Réponses de Miklós Beer, Tamás Fabiny, Rita Glózer, Anna Görfföl-Tóth et György Hiba SJ *Péter Ádám*: Proust et la loi de 1905 sur la séparation des Eglises et de l'Etat Entretien avec *Andrea Riccardi*

INHALT

ZEHN JAHRE MIT PAPST FRANZISKUS

Austen Ivereigh: Papst Franziskus und die Bekehrung der Macht *Csaba Török*: Mit Papst Franziskus bei der Quelle von Träumen *Dániel Solymári*: Eine sorgfältige Lektüre der Flüchtlingspolitik von Papst Franziskus *István Kuzmányi*: Die Beurteilung des Papstes und seine kindliche Seele *Stan Chu Ilo*: Papst Franziskus und Afrika *Was kann ich Papst Franziskus verdanken?* Antworten von Miklós Beer, Tamás Fabiny, Rita Glózer, Anna Görfföl-Tóth und György Hiba SJ *Péter Ádám*: Proust und das Säkularisierungsgesetz von 1905 Gespräch mit *Andrea Riccardi*

CONTENTS

TEN YEARS WITH POPE FRANCIS

Austen Ivereigh: Pope Francis and the Conversion of Power *Csaba Török*: With Pope Francis at the Source of Dreams *Dániel Solymári*: A Close Reading of Pope Francis's Refugee Policy *István Kuzmányi*: The Evaluation of Pope Francis and His Childlike Spirit *Stan Chu Ilo*: Pope Francis and Africa *Why Am I Grateful to Pope Francis?* Answers by Miklós Beer, Tamás Fabiny, Rita Glózer, Anna Görfföl-Tóth and György Hiba SJ *Péter Ádám*: Proust and the Secularization Law of 1905 Interview with *Andrea Riccardi*

Főszerkesztő: Görfföl Tibor
Felelős szerkesztő: Puskás Attila
Felelős kiadó: Gájer László
Főmunkatárs: Lukács László
Szerkesztők:
Bende József, Deák Viktória Hedvig, Lázár Kovács Ákos, Patsch Ferenc, Varga Szabolcs, Vörös István
Szerkesztőbizottság:
Bábel Balázs, Heidl György, Hidas Zoltán, Horkay Hörcher Ferenc, Máté-Tóth András, Molnár Antal, Thomka Beáta
Kiadóhivatali titkár: *Fazakas Annamária*
Honlap: *Somfai Boglárka*
Betűtípus: **BROTHER 1816, FreightMicro & Sans**
Lapterv és tipográfia: *Jmtyopography*
Tördelés: *Németh Ilona*
Kivitelezés: **VIRTUOZ Kiadó és Nyomdaipari Kft.**
Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024
Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1052 Budapest, Piarista köz. 1. Telefon: 317-7246; 486-4443.
Postacím: 1364 Bu da pest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu.
Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigília Kiadóhivatala, Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők.
A Magyar Posta Zrt. postacímé: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik postáján, a hírlapot kézbesítőknél, posta.hu webshop-ban (eshop.posta.hu/storefront), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon +36 1767 8262 számon, levélben a Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.
A Vigília számlaszámá: OTP Bank Zrt: 11707024-20373432-00000000.
Előfizetési díj: egy évre 10.800Ft, fél évre 5.400Ft, negyed évre 2.700Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149).
Ára: EU országok: 10.800Ft/év + postaköltség, tengerentúli országok: 112\$, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.
Szerkesztőségi fogadóóra: kedd, csütörtök 10-14 óra
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza

Tóth Beáta:

**Horváth Orsolya – INSPIRÁCIÓK ÉS ELLENTÉTEK
FILOZÓFIAI ÉS TEOLÓGIAI GONDOLKODÁS KÖZÖTT**

ISTEN VÉGTELENSÉGE

GAZDASÁG ÉS ETIKA

2023 március

Harag Márton:

**Allan Heaton Anderson – PÜNKÖSDI ÉS KARIZMATIKUS
MOZGALMAK**

Kutasy Mercédesz, Magyoródi Enese,

**Nádásdy Ádám, Osztrólczyk Sarolta,
Puskás Artila, Róhrig Eszter, Sepsi Enikő,**

**Szék Pál és Rowan Williams
tanulmányja**

Vörös István:

**Weiner Semyey Tibor – WEÖRES SÁNDOR KOZMIKUS
KÖLTÉSZETE ÉS TITKOS VILÁGAI**

Acsai Roland, Déri Anna,

**Farkas Gábor, Gellén-Mihács Gábor,
Horváth Florencia, Jure Jakob,**

**Mezey Katalin és Vörös István
írása**

Szalagyi Csilla: Györfly Ákos – A TÁVOLODÁSBAN

Pavlovics Zsófia:

Stéphane Arfi – HÁROM NAP JERUZSÁLEMBEN

ISBN 977 004 260 200 5 23003 1200Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap

MINISZTERELNÖKSÉG

